

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

В. о. завідувача кафедри _____ Людмила КЛЮЧКО

« _____ » _____ 2025 р.

**МОДЕЛІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ПОРІВНЯННЯ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ФІНЛЯНДІЇ ТА УКРАЇНИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Виконав: студент II курсу магістратури, групи ГЧ-21
спеціальності 106. Географія
ОПП: «Економічна, соціальна
географія та регіональний розвиток»
Юнаков Богдан Миколайович

Науковий керівник:
к. геогр. н., доцент Телебєнєва Євгенія Юріївна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ

Секретар ЕК Олена ПЕДЬ
« _____ » _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДЕЛЕЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	6
1.1. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження	6
1.2. Класифікації моделей регіонального розвитку.....	13
1.3. Чинники формування соціально-економічної політики в контексті регіонального розвитку.....	20
1.4. Методичні основи дослідження регіонального розвитку.....	24
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ФІНЛЯНДІ ТА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	27
2.1. Історико-географічні передумови формування соціально- економічної політики	27
2.2. Структурні особливості соціально-економічної політики.....	32
2.3. Соціально-економічна політика України та Фінляндії.....	41
2.4. Фактори впливу на регіональний розвиток	44
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ФІНЛЯНДІЇ.....	56
3.1. Сучасний стан соціально-економічної політики України і Фінляндії в контексті регіонального розвитку.....	56
3.2. Структурно-динамічні та територіальні особливості моделі регіонального розвитку України та Фінляндії	63
3.3. Порівняльний аналіз моделей Фінляндії та України.....	84
3.4. Проблеми розвитку соціально-економічної політики України та рекомендації на основі досвіду Фінляндії	87
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96

ВСТУП

Сучасний етап розвитку держав характеризується посиленням уваги до регіонального виміру соціально-економічної політики. У глобалізованому світі, де економічна конкуренція дедалі більше відбувається не між країнами, а між регіонами та містами, саме територіальна організація економічного зростання, соціальної згуртованості та інституційної спроможності визначає місце держави в міжнародному поділі праці. Регіональний розвиток перестав бути лише питанням внутрішнього вирівнювання диспропорцій – він став ключовим інструментом національної конкурентоспроможності, інноваційного прориву та стійкості до зовнішніх шоків.

Фінляндія та Україна перебувають на різних етапах формування своїх моделей регіонального розвитку, але обидві країни змушені вирішувати схожі завдання: як забезпечити економічне зростання в умовах обмежених ресурсів, як зменшити територіальні диспропорції, як підвищити якість життя населення за межами столичних агломерацій, як поєднати принцип субсидіарності з необхідністю стратегічного планування на національному рівні. Фінляндія, яка за останні три десятиліття пройшла шлях від глибокої кризи початку 1990-х до статусу однієї з найбільш інноваційних, конкурентоспроможних та щасливих країн світу, демонструє приклад успішного поєднання соціал-демократичної традиції з гнучкою регіональною політикою, орієнтованою на знання, інновації та смарт-спеціалізацію. Україна, яка з 2014-2015 років розпочала масштабну децентралізацію та реформу місцевого самоврядування, досі перебуває в процесі пошуку оптимальної моделі, яка б дозволила подолати наслідки тривалої централізації, пострадянської індустріальної спадщини, воєнного конфлікту та економічної стагнації периферійних регіонів.

Актуальність дослідження зумовлена кількома обставинами. По-перше, в Україні триває реалізація Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року, а також впровадження політики розумної спеціалізації на регіональному рівні – процесів, які потребують наукового осмислення та пошуку найкращих світових практик. По-друге, досвід Фінляндії, яка змогла за

відносно короткий історичний проміжок перетворити периферійність (віддаленість від основних європейських ринків, суворий клімат, низька густота населення) на конкурентну перевагу, є особливо цінним саме для країн з подібними викликами. По-третє, у період після 2022 року, коли Україна зіткнулася з необхідністю післявоєнного відновлення та європейської інтеграції, питання вибору ефективної моделі регіонального розвитку набуло стратегічного характеру.

Порівняння саме Фінляндії та України дає можливість не лише виявити сильні та слабкі сторони кожної моделі, але й зрозуміти, які елементи фінського досвіду (система фіскальної децентралізації, інститут регіональних рад, стратегії смарт-спеціалізації, механізми міжмуніципальної кооперації, акцент на освіту та інновації) можуть бути адаптовані до українських реалій з урахуванням воєнного стану, різного рівня економічного розвитку та інституційної спроможності.

Об'єкт дослідження – моделі регіонального розвитку та соціально-економічна політика держави.

Предмет дослідження – особливості формування, функціонування та результативність моделей регіонального розвитку Фінляндії та України, а також можливості трансферу успішних практик фінської соціально-економічної політики в українські умови.

Мета кваліфікаційної роботи магістра – здійснити порівняльний аналіз моделей регіонального розвитку та соціально-економічної політики Фінляндії та України, виявити ключові відмінності та спільні риси, оцінити ефективність кожної моделі та розробити рекомендації щодо можливого використання фінського досвіду в процесі вдосконалення регіональної політики України.

Завдання:

– узагальнити теоретичні підходи до розуміння моделей регіонального розвитку та соціально-економічної політики, визначити основні класифікації та чинники їх формування;

- дослідити історичні передумови, інституційні засади та сучасні механізми реалізації соціально-економічної політики Фінляндії в контексті регіонального розвитку;
- проаналізувати сучасний стан та еволюцію регіональної політики України, оцінити результати децентралізаційної реформи 2014-2025 років;
- провести порівняльний аналіз двох моделей за ключовими параметрами (ступінь децентралізації, фінансова автономія регіонів, інструменти вирівнювання, інноваційна складова, соціальна спрямованість);
- виявити сильні та слабкі сторони, можливості та загрози української моделі за допомогою SWOT-аналізу з урахуванням фінського досвіду;
- розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення соціально-економічної політики України на регіональному рівні з урахуванням найкращих фінських практик та сучасних викликів (післявоєнне відновлення, євроінтеграція, зелена трансформація).

Інформаційна база дослідження сформована на основі офіційних документів (законодавство України та Фінляндії, Державна стратегія регіонального розвитку України, Finnish Regional Development Act, стратегії смарт-спеціалізації регіонів Фінляндії), статистичних даних Держстату України, Statistics Finland, Eurostat, OECD, звітів Світового банку, матеріалів Міністерства фінансів України та Valtiovarainministeriö (Мінфін Фінляндії), наукових публікацій українських та фінських дослідників.

Методологічна основа роботи ґрунтується на положеннях суспільної географії, регіональної економіки, теорії публічного управління та порівняльної політології. Використано комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, системний підхід) та спеціальних методів (порівняльно-географічний, історико-генетичний, статистичний, картографічний, SWOT-аналіз, метод кейс-стаді).

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 103 стор.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДЕЛЕЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження

Поняттєво-термінологічний апарат у сфері регіонального розвитку та соціально-економічної політики є одним із найбільш дискусійних у сучасній суспільній географії, регіоналістиці й регіональній економіці. Це пояснюється міждисциплінарним характером самого об'єкта дослідження, який охоплює економічні, соціальні, політичні, інституційні, просторові та історичні аспекти. На сьогодні не існує єдиної усталеної системи термінів, що підтверджується значною варіативністю трактувань у працях українських, європейських та американських авторів [25, 26].

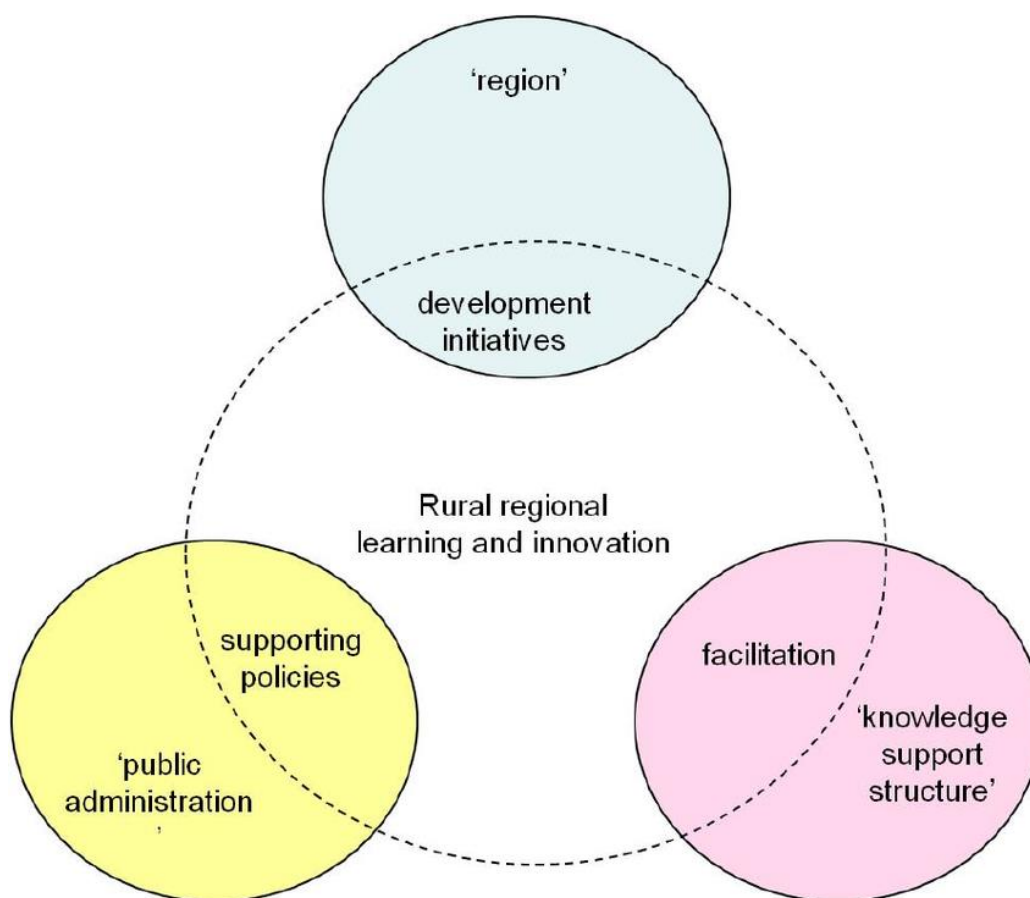

Рис. 1.1. Структура моделі регіонального розвитку [74]

Центральним поняттям роботи є «модель регіонального розвитку» [28, 29]. Під моделлю регіонального розвитку розуміють узагальнену теоретико-практичну схему організації соціально-економічних відносин на субнаціональному рівні, яка включає:

- принципи розподілу повноважень між центром і регіонами;
- механізми вирівнювання територіальних диспропорцій;
- інструменти стимулювання економічного зростання;
- пріоритети соціальної політики та забезпечення територіальної згуртованості;
- інституційне забезпечення реалізації політики [15, 27, 52, 61].

У науковій літературі з регіоналістики, суспільної географії та регіональної економіки не існує єдиного, загальноприйнятого визначення поняття «модель регіонального розвитку». Це зумовлено міждисциплінарним характером самої категорії, яка одночасно охоплює економічні, політичні, соціальні, інституційні, просторові та історичні аспекти. Різні дослідники акцентують увагу на тих чи інших сторонах цього явища, що призводить до появи кількох основних теоретичних підходів до його трактування. Нижче наведено детальний аналіз п'ятих ключових підходів, які найчастіше зустрічаються в сучасній літературі.

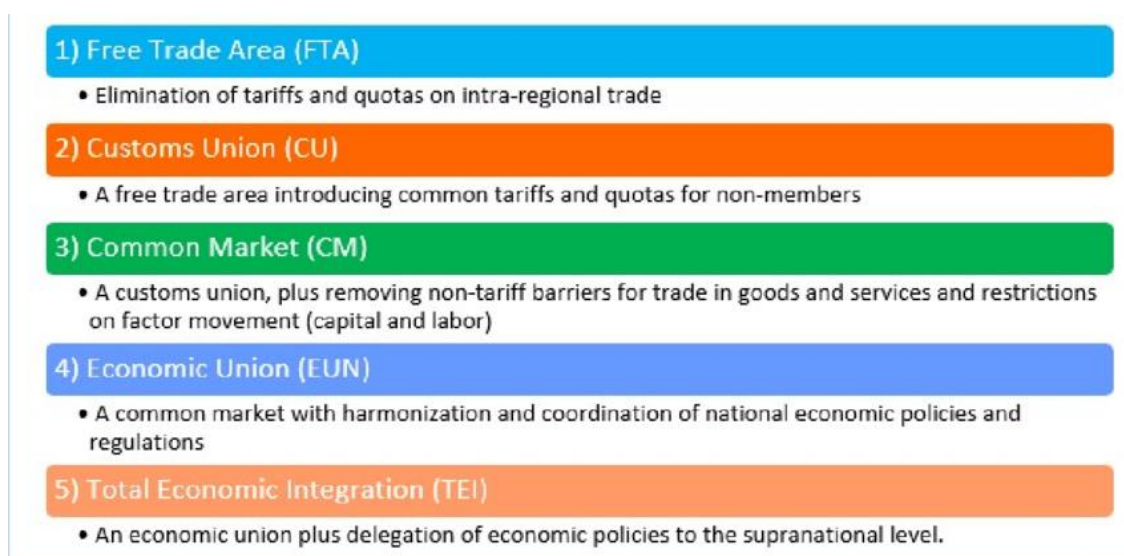

Рис. 1.2. Етапи функціонально-інституційного підходу до моделі регіонального розвитку [75]

Функціонально-інституційний підхід є одним із найбільш поширених у європейській та українській науці. Прихильники цього підходу (О. І. Шаблій, М. Д. Пістун, А. Pike, М. Keating, Ph. Cooke, R. Martin та ін.) розглядають модель регіонального розвитку насамперед як сукупність інституційних механізмів, норм і практик управління територіальним розвитком. У центрі уваги – розподіл повноважень між центральною владою та регіонами, система прийняття рішень, механізми горизонтальної та вертикальної координації, інструменти фінансової політики (податкові повноваження, міжбюджетні трансферти), а також інституційна спроможність регіональних і місцевих органів влади. Наприклад, у Фінляндії після реформи 2021-2025 рр. саме зміна інституційного дизайну (створення 18 самоврядних регіонів із правом стягувати власні податки) стала ключовим елементом нової моделі. Цей підхід дозволяє чітко порівнювати країни за ступенем децентралізації, рівнем Regional Authority Index (RAI) та іншими інституційними індикаторами, що робить його надзвичайно зручним для порівняльних досліджень [3].

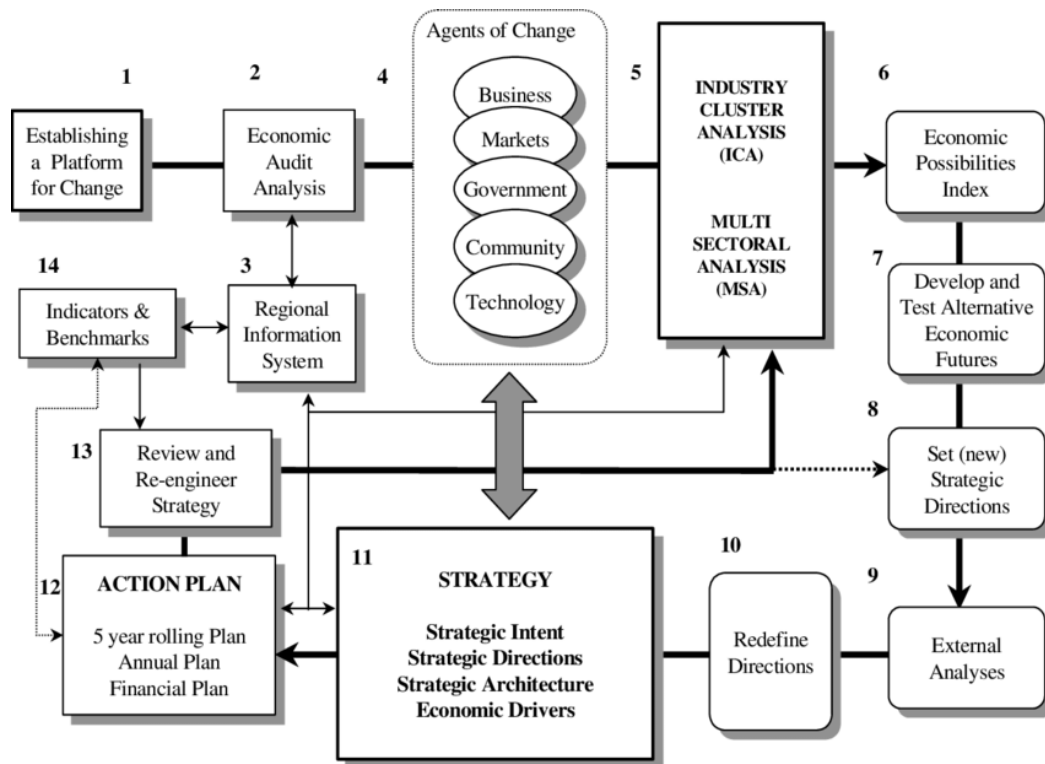

Рис 1.3. Кроки, пов'язані з впровадженням нової системи планування регіонального економічного розвитку [76]

Результативно-цільовий підхід, навпаки, акцентує увагу не стільки на механізмах, скільки на кінцевих результатах дії певної моделі. Такі автори, як О. О. Любіцева, дослідники OECD, а також автори Regional Competitiveness Index та Social Progress Index, пропонують оцінювати модель через призму досягнутих соціально-економічних показників: валовий регіональний продукт на душу населення, індекс людського розвитку (HDI), рівень бідності, коефіцієнт Джині, інноваційна активність регіонів, якість життя населення тощо. З цього погляду скандинавська модель (Фінляндія, Швеція, Данія) вважається однією з найуспішніших саме тому, що систематично демонструє найвищі значення за більшістю зазначених індикаторів. Даний підхід особливо корисний при оцінці ефективності політики, адже дозволяє відповісти на питання: чи призводять інституційні зміни до реального зростання добробуту населення та зменшення територіальних диспропорцій [38, 39, 40].

Просторово-еволюційний підхід (Дж. Сторпер, Р. Мартін, А. Скотт, Г. Отум, а в українській географії – О. І. Шаблій, Я. Б. Олійник) трактує модель регіонального розвитку як історично сформовану систему територіальної організації економіки та суспільства, що постійно еволюціонує під впливом глобальних технологічних, економічних і політичних зсувів. У рамках цього підходу виділяють кілька послідовних стадій: фордистську модель 1950-1970-х рр. (державне вирівнювання, інфраструктурні мегапроекти), неоліберальну 1980–1990-х (конкуренція регіонів, залучення ПП), «нову регіональну політику» 2000-х (smart specialisation, place-based approach) та сучасний етап post-growth і resilience (зелена трансформація, циркулярна економіка, стійкість до криз). Такий погляд особливо цінний для розуміння трансформації постсоціалістичних країн, зокрема України, де модель регіонального розвитку пройшла шлях від жорсткої радянської централізації до поступової децентралізації після 2014 року [41, 42, 43].

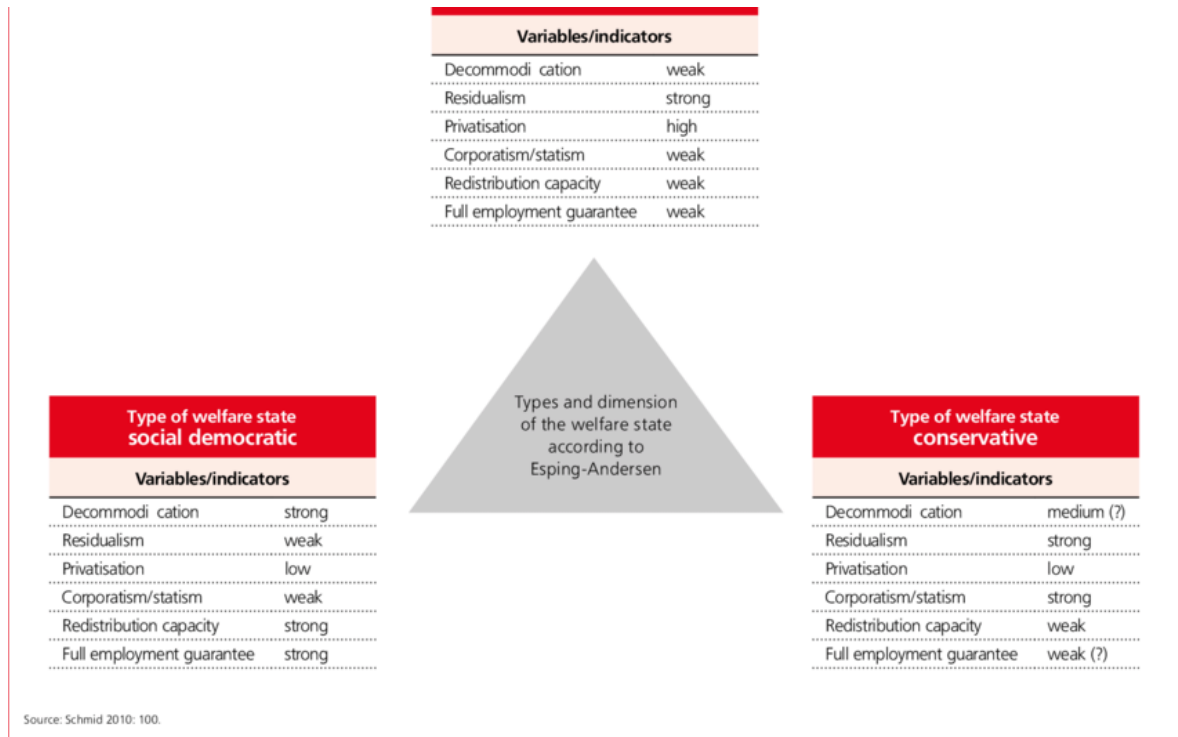

Рис. 1.4. Типологія режимів добробуту за Еспінгом-Андерсеном [77]

Нормативно-ідеологічний підхід (Е. Хьоггард, П. Холл, Д. Соскіч, М. Альберт) пов'язує типологію моделей з домінуючою в країні суспільно-політичною ідеологією та цінностями. Найвідоміша класифікація в цьому напрямі – розрізнення чотирьох «світів добробуту» (Еспінг-Андерсен): скандинавська (соціал-демократична), ліберальна (англосаксонська), континентальна (корпоративна) та середземноморська/постсоціалістична. У скандинавській моделі (до якої належить Фінляндія) головними цінностями є універсалізм соціального захисту, високий рівень перерозподілу через податки та пріоритет рівності результатів. В Україні ж тривалий час домінувала постсоціалістична модель із сильною роллю держави-провайдера, слабким громадянським суспільством та значними елементами клієнтелізму, що й досі впливає на характер регіональної політики [45, 46, 47].

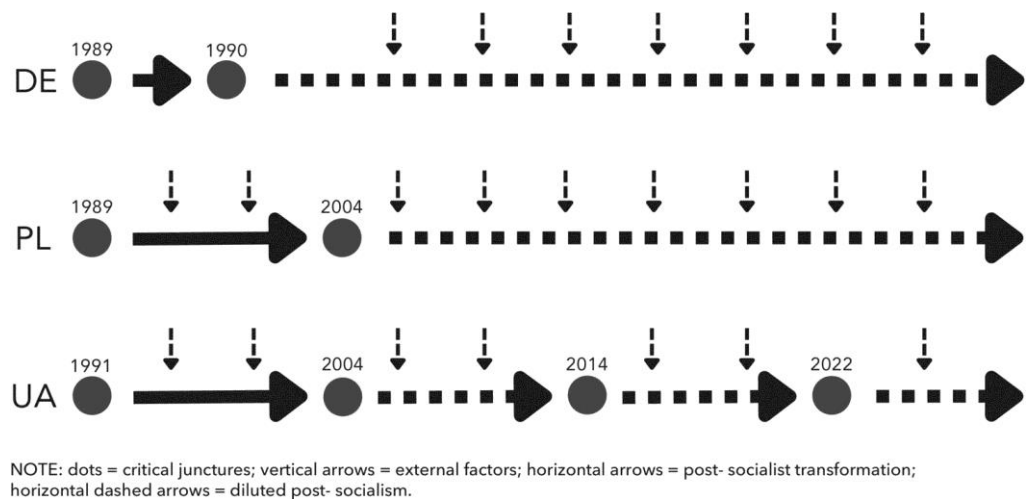

Рис 1.5. Відмінності між розвитком та історичною (пере)ривчастістю німецької, польської та української політики [78]

Гібридний (комбінований) підхід є найпоширенішим у сучасних дослідженнях, оскільки реальність рідко вкладається в одну «чисту» категорію. Більшість країн, особливо ті, що перебувають у процесі трансформації або глибокої інституційної реформи (Україна після 2014 року, Фінляндія після реформи 2021-2025 рр., Польща, Естонія), демонструють змішані риси: елементи скандинавської соціальної спрямованості поєднуються з неоліберальними механізмами конкуренції регіонів, а інституційні новації (наприклад, стратегії розумної спеціалізації RIS3) накладаються на історично сформовані просторові структури. Саме гібридний підхід дозволяє найточніше описати сучасні моделі Фінляндії та України та виявити точки можливого трансферу успішних практик.

Таким чином, у цій роботі для порівняльного аналізу використано переважно функціонально-інституційний та результативно-цільовий підходи, оскільки вони дають змогу одночасно оцінити інституційні механізми (фіскальна автономія регіонів, розподіл повноважень, інструменти вирівнювання) та їхні реальні соціально-економічні наслідки (динаміка ВРП, рівень життя, інноваційна активність). Просторово-еволюційний та нормативно-ідеологічний підходи використовуються як допоміжні для пояснення історичного генезису та ціннісних засад кожної з моделей, а гібридний підхід дозволяє синтезувати отримані висновки та сформулювати

рекомендації щодо можливого запозичення фінського досвіду в українських умовах [49, 50, 51].

Польща є одним із найуспішніших прикладів трансформації постсоціалістичної моделі регіонального розвитку в Європі, тому її досвід особливо цінний для України, яка з 2014-2015 років реалізує аналогічний шлях децентралізації та євроінтеграції. Обидві країни мають спільний історичний контекст (планова економіка, гіперцентралізація, домінування важкої промисловості), подібну територіальну структуру (16 воєводств у Польщі – 24 області + Київ в Україні) і перебувають (чи перебували) під сильним впливом політики згуртованості ЄС.

«Соціально-економічна політика» трактується як сукупність державних і регіональних заходів, спрямованих на досягнення балансу між економічним зростанням, соціальною справедливістю та територіальною згуртованістю. У роботах О. О. Любіцевої, О. І. Шаблія та зарубіжних авторів (Р. Cooke, А. J. Pike, М. Tomaneu) підкреслюється, що соціально-економічна політика на регіональному рівні має два основні виміри: економічний (стимулювання зростання ВРП, інновацій, зайнятості) та соціальний (зменшення бідності, забезпечення доступу до освіти й охорони здоров'я, гендерна та територіальна рівність) [27, 51, 55].

Важливим є поняття «регіональна політика» (regional policy). У документах ЄС це – політика згуртованості (cohesion policy), спрямована на зменшення диспропорцій між регіонами. В українському законодавстві (Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII) регіональна політика визначається як система цілей і заходів держави щодо управління розвитком регіонів [73].

«Регіон» у роботі розуміється в інституційно-адміністративному сенсі (область в Україні, регіон NUTS-2 або NUTS-3 у ЄС) та у функціональному (наприклад, Helsinki-Uusimaa, Lapland у Фінляндії).

1.2. Класифікації моделей регіонального розвитку

Еволюція моделей регіонального розвитку протягом XX-XXI століть була нелінійною і відображала глобальні зміни економічної думки, політичних ідеологій, технологічних революцій та реакцію суспільств на кризи. Якщо на середину XX століття домінувала кейнсіанська (фордистська) парадигма, орієнтована на активне втручання держави в територіальний розвиток, то вже з 1980-х років почався різкий неоліберальний поворот, який зробив ставку на конкуренцію регіонів і мінімальне державне регулювання. На межі тисячоліть з'явилася так звана «нова регіональна політика», що поєднала елементи обох попередніх підходів, але з акцентом на інновації, знання та індивідуальні траєкторії розвитку кожного регіону. Нарешті, у 2020-ті роки на перший план виходять ідеї стійкості, зеленої трансформації та пост-зростання, що особливо помітно в країнах Північної Європи [64, 65, 66].

Перший великий етап (1950-1970-ті роки) характеризувався широким застосуванням кейнсіанських методів вирівнювання територіальних диспропорцій через масштабні державні інвестиції в інфраструктуру депресивних регіонів. Держава виступала головним інвестором і перерозподільником ресурсів. У Франції це була політика «*aménagement du territoire*», в Італії – спеціальні програми для Півдня (*Mezzogiorno*), у Великій Британії – розвиток «нових міст» і допомога старим промисловим районам, у Радянському Союзі – планове розміщення продуктивних сил і створення територіально-виробничих комплексів. Основна мета полягала в тому, щоб за рахунок бюджетних трансфертів і державних підприємств зменшити розрив між розвинутим центром і відсталою периферією [67, 68].

Другий етап (1980-1990-ті роки) став часом неоліберальної реакції на неефективність попередньої моделі. Під впливом ідей Мілтона Фрідмана, урядів Маргарет Тетчер та Рональда Рейгана акцент було перенесено на конкуренцію регіонів, залучення прямих іноземних інвестицій, розвиток ендогенних (внутрішніх) факторів зростання. Держава відходила від прямого вирівнювання, вважаючи, що агломераційні ефекти та «перетікання» багатства

з успішних регіонів автоматично підтягнуть відсталі території. Найяскравіші приклади – Ірландія, яка завдяки низьким податкам і спеціальним економічним зонам перетворилася на «кельтського тигра», та Велика Британія з її політикою enterprise zones [69, 70].

Третій етап (2000-2010-ті роки) отримав назву «нової регіональної політики». Він виник як відповідь на обмеження як кейнсіанського, так і неоліберального підходів. У центрі уваги опинилися концепції smart specialisation (розумна спеціалізація), place-based approach (політика, орієнтована на конкретне місце), побудова регіональних інноваційних систем. Європейський Союз офіційно закріпив ці принципи в політиці згуртованості на період 2014-2020 та 2021-2027 років. Найпослідовніше їх реалізували країни Північної Європи (Фінляндія, Швеція, Данія) та Німеччина, де регіони отримали можливість самостійно визначати свої конкурентні переваги й спрямовувати європейські кошти саме на їх розвиток [1, 71, 72].

Четвертий, сучасний етап (2020-ті роки – дотепер) характеризується переходом до парадигми post-growth та resilience. Після пандемії COVID-19, енергетичної кризи та повномасштабного вторгнення росії в Україну увага змістилася на стійкість регіональних економік, циркулярні моделі, декарбонізацію та здатність швидко відновлюватися після шоків. Фінляндія однією з перших оголосила мету досягнення вуглецевої нейтральності до 2035 року одночасно на національному та регіональному рівнях, що стало частиною нової регіональної стратегії.

Сучасні класифікації моделей регіонального розвитку будуються за кількома основними критеріями. Найпоширеніша – класифікація за ступенем централізації влади та обсягом повноважень субнаціональних органів. Виділяють чотири основні типи. Перший – централізована унітарна модель, за якої практично всі ключові рішення ухвалюються в столиці, а регіони мають мінімальну автономію. Класичний приклад – Франція часів П'ятої республіки або Україна до початку децентралізації 2014-2015 років. Другий тип – регіоналізована унітарна модель, коли держава залишається унітарною, але

регіони отримують широкі повноваження в сфері планування, оподаткування та реалізації політики розвитку. Саме до цього типу належить сучасна Фінляндія (після реформи 2021-2025 років), а також Іспанія та Італія з їхніми автономними спільнотами та областями зі спеціальним статусом. Третій тип – федеративна модель, де повноваження суб'єктів федерації закріплені конституційно, а центр і регіони мають чітко розмежовані сфери компетенції. Найвідоміші приклади – Німеччина з її землями, Бельгія, Швейцарія, США, Канада. Четвертий тип – гібридні моделі, які поєднують риси унітарності та федералізму. До них належать Польща після реформ 1999 року та Україна після 2015 року, де формально держава залишається унітарною, але окремі регіони мають особливі статuti, а процес децентралізації триває.

Інша поширена класифікація – за ідеологічно-економічною основою та домінуючою моделлю добробуту. Тут виділяють чотири великі групи. Перша – скандинавська, або нордична модель, для якої характерні високі податки, потужна соціальна держава, універсалістський підхід до соціального захисту та пріоритет рівності результатів, а не лише можливостей. Фінляндія, Швеція, Данія, Норвегія – класичні представники. Друга – ліберальна, або англосаксонська модель, з мінімальним втручанням держави, низькими податками, акцентом на індивідуальну відповідальність та конкуренцію регіонів. Найяскравіші приклади – Ірландія (до певної міри), Естонія, Велика Британія після реформ Тетчер. Третя – континентальна модель, що ґрунтується на соціальному партнерстві між державою, профспілками та бізнесом, кооперативному федералізмі та сильних середньому класі. Німеччина, Австрія, Нідерланди. Четверта – постсоціалістична трансформаційна модель, для якої характерні швидкі, але часто хаотичні зміни, поступова децентралізація, сильна залежність від зовнішньої допомоги (особливо від структурних фондів ЄС) та значні регіональні диспропорції. До цієї групи належать Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, країни Балтії та Україна.

Особливе місце займає Фінляндія, яка формально належить до скандинавської моделі, але після низки реформ 2010-2025 років (скасування

провінцій, створення 18 повністю самоврядних регіонів, надання їм права стягувати власні податки з 2023-2025 років) демонструє виражений перехід до так званого «конкурентного регіоналізму». Це означає, що при збереженні високого рівня соціального захисту та перерозподілу регіони отримали значно більшу свободу в конкуренції за інвестиції, таланти та інноваційні проєкти. Таким чином, фінська модель сьогодні є гібридом класичної скандинавської соціал-демократії та сучасних принципів *smart specialisation* і *place-based development*.

Отже, історичний огляд і сучасні класифікації показують, що не існує універсальної «найкращої» моделі регіонального розвитку. Кожна країна обирає той шлях, який найбільше відповідає її історичному досвіду, розміру території, політичній культурі та зовнішнім викликам. Для України, яка перебуває на етапі активної трансформації постсоціалістичної моделі, особливо цінним є досвід країн, що пройшли аналогічний шлях за останні 25-30 років – насамперед Польщі та Фінляндії, які зуміли поєднати швидку децентралізацію з високою соціальною згуртованістю та інноваційним проривом.

Швеція є одним із найчистіших і найпослідовніших прикладів скандинавської (нордичної) моделі регіонального розвитку, яка протягом останніх 80-90 років поєднує дуже високий рівень соціальної згуртованості, потужну державу добробуту, універсалістську систему соціального захисту та водночас одну з найвищих у світі ступенів регіональної автономії й інноваційної конкурентоспроможності. Шведська модель часто називається «золотим стандартом» поєднання рівності та ефективності, що робить її особливо цікавою для порівняння з Україною, яка прагне одночасно і децентралізації, і збереження територіальної солідарності в умовах війни та повоєнного відновлення.

Історично шведська модель сформувалася в період 1930-1970-х років на основі компромісу між соціал-демократичною партією (яка перебувала при владі майже безперервно з 1932 до 1976 року) та великим бізнесом (так званий «Сальтшебаденський договір» 1938 року та подальша політика «моделі

Гарцого-Рейфельта»). Саме тоді було закладено три основні принципи, які й досі визначають регіональний розвиток Швеції: універсалізм соціальних послуг (однакові високі стандарти освіти, медицини, соціального захисту для всіх громадян незалежно від місця проживання), активна політика вирівнювання регіональних диспропорцій через прогресивне оподаткування та трансферти, а також дуже високий ступінь самоврядування комун і регіонів (ландстингів, нині регіонів).

Після кризи 1990-х років (банківська криза, різке падіння ВВП) Швеція здійснила одну з найуспішніших у світі реформ держави добробуту, не зруйнувавши її основ, а лише зробивши більш гнучкою та інноваційно орієнтованою. З 2000-х років країна поступово переходить від класичного кейнсіанського вирівнювання до моделі «конкурентного регіоналізму в рамках солідарності», коли регіони активно конкурують за інвестиції, таланти й проекти, але в межах жорстких національних стандартів якості життя та екологічних норм.

Інституційна структура шведського регіонального розвитку є трирівневою і вважається однією з найбільш децентралізованих у Європі. Найнижчий рівень – 290 комун (kommuner), які відповідають за дошкільну та шкільну освіту, догляд за літніми людьми, місцеву інфраструктуру, культуру, дозволя. Комуни мають надзвичайно широкі податкові повноваження: вони самостійно встановлюють ставку місцевого податку на доходи фізичних осіб (у середньому 31-32 %, з яких $\approx$ 20-22 % іде саме комуні). Це забезпечує близько 65-70 % доходів комунальних бюджетів, що є одним із найвищих показників у світі.

Другий рівень – 21 регіон (regioner), які з 2019-2023 років повністю замінили колишні ландстинги. Регіони відповідають за охорону здоров'я (близько 80-90 % усіх витрат на медицину в країні), громадський транспорт, регіональне планування та розвиток. Вони також мають право стягувати власний податок (в середньому 11-12 %), що дає їм ще більшу фінансову автономію, ніж у більшості федеративних країн. Третій рівень – держава, яка

зберігає функції макроекономічного регулювання, оборони, зовнішньої політики та встановлює мінімальні національні стандарти.

Фіскальна децентралізація у Швеції є однією з найвищих у світі: частка субнаціональних бюджетів у загальних державних видатках становить близько 48-50 %, а з урахуванням делегованих функцій – до 60 %. При цьому система вирівнювання працює надзвичайно ефективно: через спеціальний механізм (skatteutjämningssystemet) багатші комуни та регіони (Стокгольм, Мальме, Гетеборг) перераховують частину своїх доходів біднішим (переважно північним і лісним регіонам Норрланд). У результаті коефіцієнт Джині міжрегіональних доходів є одним із найнижчих у Європі (близько 0,08-0,10), а різниця у ВРП на душу між найбагатшим (Стокгольм) і найбіднішим (Ємтланд) регіоном становить лише 1,8-2 рази (для порівняння в Україні – понад 8 разів).

Інноваційна складова шведської моделі є особливо показовою. З 2010-х років Швеція однією з перших у Європі почала впроваджувати стратегії розумної спеціалізації (smart specialisation) не лише на національному, а й на регіональному рівні. Кожен регіон розробляє власну RIS3-стратегію, визначаючи 2-4 пріоритетні галузі, де має історичні переваги (наприклад, Västra Götaland – автомобілебудування й цифрова мобільність, Skåne – харчові технології та біоекономіка, Norrbotten – зелена сталь і видобуток критичних мінералів). При цьому держава та ЄС надають співфінансування, але рішення ухвалюються регіональними радами за участю бізнесу, університетів і громадських організацій (так звана «потрійна спіраль плюс»).

Екологічна та кліматична політика стала невід'ємною частиною регіонального розвитку Швеції з 2017-2018 років, коли парламент ухвалив закон про досягнення вуглецевої нейтральності до 2045 року (фактично на 10 років раніше, ніж ЄС). Кожен регіон має власний кліматичний план, який інтегровано в регіональну стратегію розвитку. Найвідоміші приклади – проєкт HYBRIT (виробництво сталі без викидів CO₂) у Норрботтені, перехід Стокгольма на 100 % відновлювану енергетику до 2030 року, біоекономіка у Смоланді та Вестерботтені.

Соціальна складова залишається серцевиною моделі. У Швеції діє принцип «однакові послуги – однакова якість – незалежно від місця проживання». Це означає, що лікарня в маленькому містечку Лександ (населення 6 тис.) має той самий рівень обладнання та фахівців, що й у Стокгольмі. Школа в найвіддаленішому селі Норрланду отримує не менше фінансування на учня, ніж у центрі Гетеборга. Такий підхід дозволяє уникнути внутрішньої міграції «з периферії в центр», яка є серйозною проблемою для України, Польщі, Італії тощо.

У період пандемії COVID-19 та енергетичної кризи 2022-2024 років шведська модель показала надзвичайну стійкість. Завдяки високому рівню цифровізації державних послуг, сильним регіональним бюджетам і довірі населення до місцевої влади Швеція змогла уникнути глибокої рецесії та швидко відновитися. Регіони самостійно закуповували обладнання, перерозподіляли медичні кадри, підтримували малий бізнес, не чекаючи вказівок зі Стокгольма.

Для України шведський досвід є особливо цінним у кількох аспектах. По-перше, Швеція доводить, що дуже високий рівень децентралізації (комуни та регіони мають понад 60 % всіх державних видатків) цілком сумісний з унітарною державою і навіть у воєнний час не становить загрози національній єдності (Швеція була нейтральною державою до 2024 року, але завжди мала сильні регіони). По-друге, шведська система вирівнювання демонструє, як можна зменшити регіональні диспропорції в 4-5 разів за 20-30 років без ручного перерозподілу та корупції. По-третє, інтеграція кліматичних і інноваційних цілей у регіональні стратегії показує шлях, як Україна може одночасно виконувати зобов'язання перед ЄС (Green Deal) і залучати кошти на відновлення саме через регіони.

Отже, шведська модель регіонального розвитку є унікальним прикладом поєднання скандинавської соціальної держави з високою регіональною автономією, інноваційною конкуренцією та екологічною відповідальністю. Вона не копіюється механічно (Швеція має значно меншу територію, вищий

рівень довіри та іншу історію), але окремі її елементи – максимальна фіскальна автономія комун і регіонів, прозора система вирівнювання, обов’язкове залучення бізнесу й університетів до регіонального планування, інтеграція кліматичних цілей у розвиток – можуть і мають бути адаптовані в Україні в найближчі 5-10 років, особливо в контексті повоєнного відновлення та європейської інтеграції.

1.3. Чинники формування соціально-економічної політики в контексті регіонального розвитку

Формування та еволюція будь-якої моделі регіонального розвитку, а отже й соціально-економічної політики на субнаціональному рівні, ніколи не відбувається у вакуумі. Вона є результатом складної взаємодії великої кількості чинників економічного, соціального, інституційного, політичного, історичного, географічного, культурного та зовнішнього характеру. Ці чинники не просто впливають окремо один від одного, вони перебувають у постійній взаємодії, посилюючи або послаблюючи дію один одного, створюючи унікальну конфігурацію для кожної конкретної країни чи навіть окремого регіону. Розуміння цієї системи чинників є ключовим для пояснення, чому Фінляндія, Швеція та Данія змогли побудувати одні з найуспішніших моделей регіонального розвитку у світі, чому Польща за 25 років скоротила міжрегіональні диспропорції втричі, і чому Україна, попри розпочату в 2014-2015 роках децентралізацію, досі зберігає значні територіальні розриви в рівні життя та економічній активності [55, 56].

У науковій літературі прийнято виокремлювати кілька великих груп чинників, що визначають траєкторію регіонального розвитку та характер соціально-економічної політики.

Перша група – економічні та соціальні чинники – є найбільш очевидною і найчастіше вимірюваною. До неї належать рівень валового регіонального продукту на душу населення, структура економіки (співвідношення промисловості, послуг, сільського господарства, високотехнологічних

секторів), рівень і структура безробіття, індекс людського розвитку (HDI), рівень бідності (як абсолютної, так і відносної), коефіцієнт Джині, міграційні процеси, демографічна ситуація, доступність і якість освіти та охорони здоров'я. Ці показники не лише відображають поточний стан регіону, а й значною мірою визначають можливості та обмеження для проведення ефективної регіональної політики. Наприклад, у Фінляндії систематично високий індекс людського розвитку (0,940-0,950 у 2022-2024 роках, один із найвищих у світі) та практично відсутність крайньої бідності (менше 0,5 % населення) є прямим наслідком багаторічної соціальної політики, орієнтованої на універсалізм і високі стандарти послуг незалежно від місця проживання. У Швеції різниця в очікуваній тривалості життя між найбагатшим і найбіднішим регіонами становить менше 2 років, тоді як в Україні – понад 7-8 років. У Польщі за період 2004-2023 років завдяки структурним фондам ЄС вдалося підняти ВРП на душу населення у східних воєводствах з 35-40 % від середньоєвропейського рівня до 68-75 %, що суттєво знизило міграційний тиск на Варшаву та Краків. В Україні ж найвищі показники ВРП на душу традиційно демонструють Київ, Дніпропетровська, Харківська та Одеська області, тоді як більшість західних і північних регіонів залишаються значно нижчими за середній рівень, що посилює внутрішню міграцію та створює додаткове навантаження на столичну агломерацію [30, 31, 32].

Друга група – інституційні та політичні чинники – є не менш важливою, а в довгостроковій перспективі часто навіть вирішальною. До неї належать конституційний устрій країни та закріплений у ньому розподіл повноважень між центром і регіонами, рівень фіскальної децентралізації (частка власних і закріплених доходів у бюджетах субнаціональних органів), наявність або відсутність сильних регіональних політичних партій чи рухів, ступінь політичної стабільності, рівень корупції, якість державного управління, а також зовнішні інституційні впливи – насамперед політика Європейського Союзу для країн-членів та кандидатів. Конституційний устрій визначає саму можливість існування сильних регіонів: у федеративних країнах (Німеччина, Бельгія, США)

регіони мають конституційно гарантовані повноваження та джерела доходів, тоді як в унітарних державах (Фінляндія, Швеція, Польща, Україна) ступінь регіональної автономії залежить від звичайних законів і може бути легко змінений центральною владою. Проте саме унітарні скандинавські країни демонструють найвищий у світі рівень фактичної децентралізації: у Швеції та Фінляндії субнаціональні органи розпоряджаються 48-52 % усіх державних видатків, тоді як у федеративній Німеччині – близько 38-40 %. Фіскальна децентралізація є ключовим показником реальної автономії: у Фінляндії після реформи 2023-2025 років нові самоврядні регіони отримали право стягувати власний податок, у Швеції комуни та регіони самостійно встановлюють ставки місцевих податків, у Польщі гміни мають широкі податкові повноваження з 1999 року. В Україні, попри успіхи реформи 2015-2020 років, частка власних доходів місцевих бюджетів досі коливається на рівні 40-44 %, а області залишаються залежними від реверсної дотації та субвенцій.

Наявність регіональних політичних партій чи рухів суттєво впливає на характер регіональної політики. У країнах з сильними регіональними ідентичностями (Каталонія в Іспанії, Фландрія в Бельгії, Баварія в Німеччині) регіональні партії часто виступають драйверами децентралізації та захисту місцевих інтересів. В Україні регіональні партії фактично відсутні (за винятком окремих локальних проєктів), що послаблює політичну вагу регіональних еліт і сприяє домінуванню загальнонаціональних політичних сил. Політика Європейського Союзу відіграє особливу роль для країн-членів та кандидатів. Для Польщі, Фінляндії, Швеції структурні фонди та вимоги щодо стратегій розумної спеціалізації (RIS3) стали потужним каталізатором інституційних змін і скорочення регіональних диспропорцій. Для України з 2022 року аналогічну роль починає відігравати програма Ukraine Facility (50 млрд євро на 2024-2027 роки) та майбутні передвступні переговори, які вимагають посилення регіональної автономії, прозорості та спроможності субнаціональних органів.

Третя група чинників – історичні та культурні – часто недооцінюється, хоча саме вони формують довгострокові траєкторії розвитку. Історичний досвід

централізації чи децентралізації, наявність чи відсутність традицій місцевого самоврядування, рівень довіри до влади, протестантська чи католицька/православна етика, сила громадянського суспільства – усі ці елементи впливають на те, наскільки успішно впроваджуються реформи. Фінляндія та Швеція мають багатовікову традицію місцевого самоврядування (ще з часів середньовічних селянських зборів), що створило підґрунтя для високої довіри до місцевої влади (понад 70 % у 2023-2024 роках). Польща, попри 123-річний період розділів і 45 років соціалізму, зуміла швидко відновити традиції міжвоєнного самоврядування після 1989 року. Україна ж успадкувала радянську гіперцентралізовану модель, де області були лише адміністративними одиницями, а не реальними суб'єктами розвитку, що й досі гальмує формування регіональної політичної культури.

Четверта група – географічні та природно-ресурсні чинники – визначає базові конкурентні переваги та обмеження. Розмір країни, щільність населення, клімат, наявність корисних копалин, доступ до моря, прикордонне чи внутрішнє положення – усе це впливає на можливі моделі розвитку. Фінляндія та Швеція, попри холодний клімат і великі відстані, зуміли перетворити ці недоліки на переваги (розвинений лісопромисловий комплекс, зелена енергетика, туризм). Польща, маючи вигідне транзитне положення між Західною Європою та колишнім СРСР, отримала додаткові стимули для розвитку інфраструктури. Україна з її родючими ґрунтами, виходом до моря та транзитним потенціалом має об'єктивно кращі стартові умови, ніж більшість постсоціалістичних країн, проте війна та окупація частини території суттєво змінили географічний контекст розвитку.

П'ята група – зовнішні чинники – набула особливої ваги в умовах глобалізації та геополітичних потрясінь 2020-х років. До неї належать глобальні економічні цикли, торгівельні війни, енергетична залежність, міграційні кризи, кліматичні зміни, а з 2022 року – прямі військові загрози. Для Фінляндії вступ до НАТО у 2023-2024 роках та близькість до Росії посилили акцент на регіональній стійкості (resilience), особливо у східних і північних регіонах. Для

України повномасштабна війна стала абсолютним зовнішнім шоком, який одночасно зруйнував економіку прифронтових регіонів і створив нові можливості для західних та центральних областей (логістичні хаби, переміщена промисловість).

Усі ці групи чинників перебувають у постійній взаємодії. Наприклад, високий рівень економічного розвитку (Фінляндія, Швеція) посилює інституційну спроможність і довіру до влади, що в свою чергу полегшує подальші реформи. Натомість війна в Україні послабила економічні показники східних і південних регіонів, що автоматично зменшило їхні фінансові можливості та посилило залежність від центральних трансфертів, уповільнюючи децентралізацію.

Таким чином, соціально-економічна політика в контексті регіонального розвитку завжди є компромісом між об'єктивними обмеженнями (географія, війна, історична спадщина) та свідомим політичним вибором щодо розподілу ресурсів і повноважень. Успішні країни (Фінляндія, Швеція, Польща) демонструють, що ключовим є не стільки стартова точка, скільки послідовність і незворотність реформ, високий рівень довіри між центром і регіонами та здатність адаптувати зовнішні вимоги (ЄС, Green Deal, відновлення після криз) до місцевих реалій. Для України розуміння всієї складності цієї системи чинників є необхідною умовою для формування реалістичної та ефективної моделі регіонального розвитку в повоєнний період [57, 58, 59].

1.4 Методичні основи дослідження регіонального розвитку

Методичні основи дослідження регіонального розвитку являють собою комплекс інструментів і підходів, які забезпечують наукову обґрунтованість аналізу, дозволяють систематизувати емпіричні дані, виявити причинно-наслідкові зв'язки та сформулювати рекомендації. У контексті цієї кваліфікаційної роботи методологія базується на міждисциплінарному підході, що поєднує принципи суспільної географії, регіональної економіки, публічного управління та порівняльної політології. Це дає змогу не лише описати статичні

характеристики моделей регіонального розвитку Фінляндії та України, але й проаналізувати їхню динаміку, ефективність і потенціал адаптації в умовах глобальних викликів, таких як економічні кризи, пандемії та геополітичні конфлікти.

Основою методичного апарату є комбінація загальнонаукових і спеціальних методів, які застосовуються на різних етапах дослідження. Загальнонаукові методи забезпечують фундаментальну структуру аналізу.

Аналіз використовується для розкладання складних явищ (наприклад, моделей регіонального розвитку) на складові елементи, такі як інституційні механізми, економічні інструменти та соціальні пріоритети. Синтез, навпаки, дозволяє об'єднати ці елементи в цілісну картину, наприклад, при порівнянні фінської та української моделей для виявлення спільних рис і відмінностей.

Індукція застосовується для узагальнення емпіричних даних (статистика ВРП, індексів HDI, коефіцієнтів Джині з джерел Eurostat, OECD та Держстату України) до теоретичних висновків про чинники формування політики. Дедукція, навпаки, використовується для перевірки гіпотез на конкретних прикладах, як-от адаптація фінського досвіду смарт-спеціалізації до українських реалій.

Регіональний розвиток розглядається як відкрита система, де взаємодіють економічні, соціальні, політичні та зовнішні підсистеми. Це дозволяє врахувати взаємозв'язки, наприклад, між децентралізацією та зменшенням територіальних диспропорцій, з урахуванням історичного контексту (пострадянська спадщина в Україні vs. скандинавська традиція у Фінляндії).

Спеціальні методи адаптовані до специфіки об'єкта дослідження – моделей регіонального розвитку – і забезпечують глибину аналізу:

- Порівняльно-географічний метод: Центральний для роботи, оскільки дозволяє порівняти моделі Фінляндії та України за ключовими параметрами: ступінь децентралізації (RAI-індекс), фіскальна автономія (частка субнаціональних бюджетів: 48-50% у Фінляндії vs. 40-44% в Україні), інструменти вирівнювання (valtionosuusjärjestelmä vs. реверсна дотація),

інноваційна складова (RIS3-стратегії) та соціальна спрямованість. Географічний аспект враховує територіальні особливості, як-от перетворення периферійності на перевагу (Лапландія у Фінляндії) чи асиметрію через війну (схід vs. захід України).

- Історико-генетичний метод: Використовується для реконструкції еволюції моделей. Для Фінляндії це аналіз етапів від післявоєнної індустріалізації (1950-1970-ті) через неоліберальні реформи (1980-1990-ті) до сучасної resilience-парадигми (2020-ті, з акцентом на вуглецеву нейтральність до 2035 року). Для України – від радянської централізації до децентралізації 2014-2025 років, з урахуванням впливу війни 2022 року.

- Статистичний метод: Застосовується для кількісного аналізу даних з джерел (Statistics Finland, Eurostat, Держстат України, OECD). Наприклад, розрахунок динаміки ВРП на душу населення (розрив 2 рази у Фінляндії vs. 8 разів в Україні), рівня бідності (0,5% у Фінляндії vs. 19,5% в Україні) та індексів конкурентоспроможності. Використовуються коефіцієнти кореляції для виявлення зв'язків між децентралізацією та економічним зростанням.

- Картографічний метод: Допомогає візуалізувати територіальні диспропорції. У роботі це ілюструється рисунками (наприклад, Рис. 1.1 – структура моделі; Рис. 3.2 – зростання ВВП регіонів Фінляндії), які відображають просторові патерни, як-от концентрація ІТ-кластерів у Львові після релокації чи інноваційні зони в Оулу.

- SWOT-аналіз: Використовується для оцінки сильних і слабких сторін моделей. Для України: сильні – адаптивність (релокація бізнесу), слабкі – корупція; можливості – ЄС-інтеграція, загрози – війна. Для Фінляндії: сильні – інновації, слабкі – демографія.

- Метод кейс-стаді: Застосовується для детального вивчення конкретних регіонів як прикладів. Наприклад, кейс Лапландії (Фінляндія) – перетворення арктичної периферії на хаб зеленої енергетики; кейс Львівської області (Україна) – релокація ІТ-сектору з 25 тис. до 70 тис. спеціалістів, з аналізом соціальних наслідків (зростання цін на житло на 30%).

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ФІНЛЯНДІ ТА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Історико-географічні передумови формування соціально-економічної політики

Формування сучасної фінської моделі регіонального розвитку є результатом унікального поєднання складних історичних обставин, суворих географічних умов, тривалого періоду автономії в складі різних держав та свідомої післявоєнної політики вирівнювання і модернізації. Жодна інша країна Північної Європи не пройшла настільки драматичний шлях від глибокої аграрної периферії на початку XX століття до світового лідера інноваційного та сталого регіонального розвитку у XXI столітті.

Географічні передумови розвитку Фінляндії завжди були надзвичайно складними. Країна розташована на півночі Європи між 60° і 70° північної широти, понад 25 % її території лежить за Північним полярним колом. З 338 000 км² території 10 % займають внутрішні водойми (близько 188 000 озер), 69 % вкрито лісами, а орні землі становлять лише 7-8 %. Середня щільність населення – 18 осіб/км² (одна з найнижчих у Європі), причому понад 85 % населення сконцентровано на півдні країни (регіони Уусімаа, Варсінайс-Суомі, Пірканмаа). Північ і схід (Лапландія, Кайнуу, Північна Карелія) залишаються надзвичайно рідкозаселеними (2-4 особи/км²). Тривалий холодний період (у Лапландії сніг лежить 200-220 днів на рік), коротке літо та полярна ніч створювали об'єктивні обмеження для традиційного землеробства та транспортної доступності. Проте саме ці умови згодом стали основою для розвитку лісового господарства, гідроенергетики, зимового туризму та високотехнологічних галузей, стійких до кліматичних викликів.

Рис 2.1 історична карта, що ілюструє регіони Фінляндії [79]

Історично Фінляндія понад 600 років (з XIII ст. до 1809 р.) була частиною Шведського королівства, де мала статус східної прикордонної провінції з відносно широким місцевим самоврядуванням селянських громад. Шведський період залишив глибокий відбиток: лютеранську релігію, традицію місцевих зборів, високий рівень грамотності (завдяки церковним школам) та почуття регіональної ідентичності. Після російсько-шведської війни 1808-1809 рр. Фінляндія увійшла до складу Російської імперії як Велике князівство Фінляндське з надзвичайно широкою автономією: власний сенат, законодавство, митниця, грошова одиниця (марка з 1860 р.), відсутність рекрутської повинності. Саме в цей період (1809-1917) сформувалася фінська нація, було створено систему освіти фінською мовою, а Гельсінкі перетворилося на справжню столицю. Парадоксально, але російське панування дало фіннам значно більше можливостей для національного розвитку, ніж шведське.

Незалежність 1917 року та особливо трагічна громадянська війна 1918 року (між «білими» і «червоними») залишили глибокий слід у суспільній свідомості. Перемога білих під проводом Маннергейма та встановлення республіки супроводжувалися сильним антиросійським і антисоціалістичним настроєм, що вплинуло на подальшу консервативну аграрну політику 1920-1930-х років. Зимові війни 1939-1940 рр. та Війна-продовження 1941-1944 рр. стали національною травмою: Фінляндія втратила 11 % території (Карелію, Выборг, частину Лапландії), понад 400 тисяч осіб стали біженцями (карельські переселенці), але зберегла незалежність. Саме необхідність розселення цих біженців і відбудови зруйнованої економіки стала потужним поштовхом до перших системних заходів регіонального вирівнювання.

Післявоєнний період (1945-1991) характеризувався трьома ключовими процесами, які визначили сучасну модель. Перший — швидка індустріалізація та урбанізація. Якщо в 1940 р. 70 % населення займалося сільським і лісовим господарством, то вже до 1970 р. — менше 20 %. Другий — свідомі політика регіонального вирівнювання (*alu erolitiikka*), що розпочалася в 1960-х роках за ініціативи президента Урго Кекконена. Було створено систему державних дотацій депресивним регіонам, побудовано мережу регіональних університетів (Оулу 1958, Йоенсуу 1969, Лаппеенранта 1969, Вааса 1968), розвинено транспортну інфраструктуру. Третій — особливі відносини з СРСР (договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу 1948-1991), що змушувало Фінляндію балансувати між Заходом і Сходом, але водночас давало стабільний ринок збуту для лісової та металообробної промисловості.

Криза початку 1990-х років (розпад СРСР, втрата 20-25 % експорту, банківська криза, безробіття до 18 %) стала переломним моментом. Замість повернення до протекціонізму Фінляндія зробила ставку на інновації, вступ до ЄС (1995), приєднання до єврозони (1999) та глибоку регіональну реформу. Саме в цей період сформувалася сучасна філософія фінського регіонального розвитку: поєднання високої соціальної згуртованості з жорсткою конкуренцією регіонів за інвестиції та таланти.

Соціально-економічні передумови сучасної моделі можна звести до кількох ключових факторів. По-перше, надзвичайно високий рівень освіти та людського капіталу. Фінляндія ще з XIX століття мала одну з найвищих у світі грамотність, а після реформ 1970-х років створила унікальну систему рівного доступу до якісної освіти незалежно від місця проживання. Сьогодні в країні 19 університетів і 24 політехнічних інститути, причому більшість розташовані поза Гельсінкі (Оулу, Тампере, Турку, Ювяскюля). По-друге, протестантська етика праці, висока довіра до держави та між людьми (за World Values Survey Фінляндія стабільно входить до трійки країн з найвищою соціальною довірою). По-третє, сильна традиція кооперативного руху (Pellervo-Seura з 1899 р.) та тісна співпраця держави, бізнесу й профспілок (так звана «фінська модель переговорів»).

Економічно Фінляндія довго залишалася залежною від лісової промисловості (компанії Stora Enso, UPM-Kymmene) та металургії (Outokumpu, Rautaruukki). Проте криза 1990-х та поява Nokia (з 1992 до 2010 р. забезпечувала до 25 % ВВП і 50 % експорту) показали необхідність диверсифікації. Сьогодні економіка країни має яскраво виражену регіональну спеціалізацію: Уусімаа (Гельсінкі) – ІТ, стартапи, фінанси; Пйркканмаа (Тампере) – машинобудування, автоматизація; Оулу – бездротові технології, 6G; Кюменлааксо та Південна Карелія – лісова промисловість; Лапландія – зелена енергетика, туризм, видобуток критичних мінералів.

Особливо важливим соціальним фактором стала політика гендерної рівності та високої зайнятості жінок (одна з найвищих у світі – понад 75 %), що дала змогу компенсувати демографічні проблеми (низька народжуваність, старіння населення). Система універсального соціального захисту (Kela), що гарантує однаково високі стандарти послуг по всій країні, усунула головну причину внутрішньої міграції – пошук кращих умов життя.

Отже, сучасна фінська модель регіонального розвитку сформувалася як відповідь на історичні виклики (втрата територій, війни, криза 1990-х) та свідоме використання об'єктивних обмежень (великі відстані, холодний клімат)

як конкурентних переваг. Поєднання багатовікової традиції самоврядування, високої соціальної довіри, універсальної освіти, інноваційної політики та послідовного вирівнювання створило унікальний гібрид скандинавської соціальної держави з високою регіональною автономією та конкуренцією. Саме цей досвід є особливо цінним для України, яка також переживає глибоку кризу, втрату територій і потребує швидкої трансформації своєї регіональної моделі в умовах війни та європейської інтеграції.

Історичний розвиток України сформував модель регіонального розвитку з сильним впливом централізації та регіональних диспропорцій. З часів Київської Русі (IX-XIII ст.) Україна мала елементи регіональної автономії, як у Галицько-Волинському князівстві, де місцеві еліти керували економікою та торгівлею. У XIV-XVIII ст., під владою Литви, Польщі та в період Гетьманщини (Козацька держава), регіони (наприклад, Запоріжжя, Слобожанщина) мали значну самостійність у господарстві, з акцентом на аграрний сектор і ремесла. Однак у XIX столітті, як частина Російської імперії, Україна зазнала індустріалізації в східних регіонах (Донбас – вугілля та металургія), але з жорсткою централізацією з Петербурга, що посилювало диспропорції між промисловим сходом і аграрним заходом.

У XX столітті, в складі СРСР (1922-1991 рр.), модель була гіперцентралізованою: планове розміщення продуктивних сил створило територіально-виробничі комплекси (наприклад, Донецько-Придніпровський промисловий район), але ігнорувало регіональні особливості, призводячи до екологічних криз (Чорнобиль 1986 р.) та економічної залежності від Москви. Незалежність 1991 року супроводжувалася гіперінфляцією та спадом ВВП на 60% у 1990-х, з посиленням регіональних відмінностей: схід – промисловість, центр – аграрний сектор, захід – туризм і малі підприємства. Реформи 2000-х (адміністративно-територіальна реформа) були неповними, а події 2014 року (анексія Криму, війна на Донбасі) започаткували децентралізацію як відповідь на кризу: Закон "Про засади державної регіональної політики" (2015 р.) та

утворення ОТГ (об'єднаних територіальних громад) з метою посилення місцевого самоврядування.

Географічно Україна – країна з різноманітним ландшафтом: густота населення 69 осіб/км² (2025 р., з урахуванням міграції), з промисловим сходом (Донецька, Луганська області – металургія, вугілля), аграрним центром (Полтавська, Вінницька – зернові культури), туристичним заходом (Львівська, Івано-Франківська – Карпати) та портовим півднем (Одеська, Херсонська – логістика). Війна з 2022 року радикально змінила геоекономіку: окупація 20% території (Крим, частини Донбасу, Запоріжжя, Херсонщини) призвела до втрати 30% промислового потенціалу, масової міграції (7.8 млн ВПО – внутрішньо переміщених осіб) та релокації бізнесу на захід (зростання ВРП Львівської області на 40-50%). За даними World Bank Ukraine RDNA 2025, географічні виклики включають руйнування інфраструктури (дороги, мости, енергетика) на суму 500 млрд USD, що блокує розвиток прифронтових регіонів, де економічна активність впала на 70–90%. Історично сформована асиметрія (розрив ВРП на душу населення між Київською областю та Чернівецькою – 8-9 разів) посилюється війною, але стимулює адаптацію: "коридор життя" (Львів-Вінниця-Дніпро) став хребтом зростання з фокусом на ІТ та логістику.

Ці передумови визначають сучасну політику: Державна стратегія регіонального розвитку до 2027 року акцентує на розумній спеціалізації (RIS3), але війна змушує переорієнтовуватися на гуманітарне відновлення та безпеку. За European Commission Ukraine Report 2025, історичний контекст постсоціалістичної трансформації робить Україну подібною до Польщі 1990-х, де децентралізація стала ключем до ЄС-інтеграції.

2.2. Структурні особливості соціально-економічної політики

Сучасна соціально-економічна політика Фінляндії є унікальним прикладом того, як невелика північна країна з населенням 5,5 млн осіб змогла поєднати класичні риси скандинавської держави добробуту (універсалізм соціального захисту, високі податки, потужний перерозподіл) з

найсучаснішими принципами інноваційного розвитку, розумної спеціалізації та конкурентного регіоналізму. Після глибокої кризи 1990-х років і особливо після реформ 2010–2025 років Фінляндія остаточно відійшла від традиційного кейнсіанського вирівнювання «згори» до моделі, де держава встановлює загальні високі стандарти якості життя, а регіони та муніципалітети отримують максимальну свободу в економічному та інноваційному маневрі.

Економічна політика Фінляндії протягом останніх тридцяти років будується на трьох основних стовпах: освіта світового рівня, інновації та технологічний розвиток, а також свідомо диверсифікація економіки після занепаду Nokia. Освіта традиційно вважається головним національним ресурсом. З 1970-х років у країні діє система безкоштовної та рівно доступної освіти від дитячого садка до докторського ступеня. У 2023-2025 роках Фінляндія посідає перші місця в PISA за рівнем грамотності та математичної підготовки, при цьому різниця між найкращими та найгіршими школами мінімальна. У країні 13 університетів і 24 політехнічні інститути (ammattikorkeakoulu), причому більшість розташовані поза столичним регіоном: Оулу, Тампере, Турку, Лаппеенранта, Ювяскюля. Саме децентралізована мережа вищої освіти стала основою для появи регіональних інноваційних кластерів: Оулу – центр бездротових технологій і 6G, Тампере – автоматизація та машинобудування, Лаппеенранта – зелена енергетика.

Інноваційна політика реалізується через державне агентство Business Finland (колишнє Tekes) та регіональні центри компетенції. З 2014 року кожен з 18 нових самоврядних регіонів (з 2023-2025 рр.) зобов'язаний мати власну стратегію розумної спеціалізації (RIS3), узгоджену з національними пріоритетами та європейськими програмами. Фінляндія стабільно інвестує в R&D понад 2,8-3,0 % ВВП (один із найвищих показників у ЄС), при цьому значна частина цих коштів розподіляється саме на регіональному рівні через конкурсні програми. Прикладом успіху є регіон Північна Остроботнія (Oulu), який після занепаду Nokia у 2010-х роках за 10 років створив екосистему з понад 3000 ІТ-компаній і став європейським лідером у розробці технологій 6G.

Соціальна політика Фінляндії залишається серцевиною всієї моделі і ґрунтується на принципі універсалізму: однаково високі стандарти послуг незалежно від місця проживання, доходів чи соціального статусу. Система соціального захисту Kela гарантує базовий дохід, дитячі виплати, житлові субсидії, безкоштовну медицину та освіту. Після експерименту з базовим доходом 2017-2018 років країна перейшла до гнучкіших форм активізації (зокрема, поєднання соціальної допомоги з навчанням чи громадськими роботами). Особливістю є дуже високий рівень зайнятості жінок (близько 75–78 %) і одна з найкращих у світі систем догляду за дітьми та літніми людьми, що дозволяє уникнути соціальної ізоляції периферійних регіонів. Рівень бідності (за критерієм 60 % медіанного доходу) становить лише 11-12 %, а коефіцієнт Джині – один із найнижчих у світі (0,26-0,27).

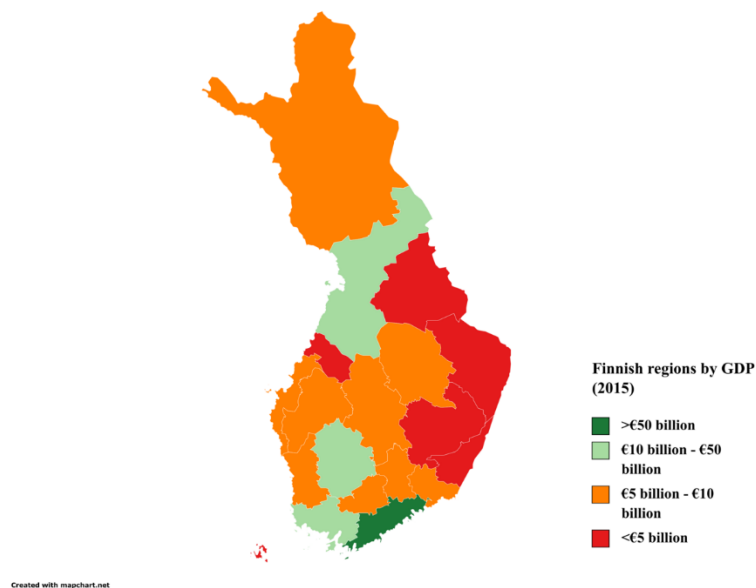

Рис 2.2 Графік ВВП регіонів Фінляндії, що ілюструє економічну структуру [81]

Регіональна інтеграція та вирівнювання досягається не прямими дотаціями, а через автоматичну систему перерозподілу податкових доходів (valtionosuusjärjestelmä). Багатші регіони (Уусімаа, Пірканмаа) перераховують частину своїх податків біднішим (Лапландія, Кайнуу, Південна Саво). У результаті різниця у ВРП на душу між найбагатшим і найбіднішим регіоном

становить лише 2-2,2 раза (для порівняння: в Україні – 8-9 разів). При цьому держава не карає успішні регіони, а стимулює їх розвивати національно значущі проєкти (наприклад, Гельсінкі фінансує наукові центри в Оулу та Тампере).

Інституційні механізми соціально-економічної політики Фінляндії характеризуються чітким розмежуванням повноважень між трьома рівнями: держава – 18 самоврядних регіонів – близько 310 муніципалітетів. Держава відповідає за макроекономічну політику, зовнішні справи, мінімальні стандарти та найбільші інфраструктурні проєкти. Регіони з 2023-2025 років повністю відповідають за охорону здоров'я, соціальні послуги, регіональний розвиток, громадський транспорт і зайнятість. Муніципалітети – за освіту, культуру, молодіжну політику, планування території. Кожен рівень має власні податки: муніципалітети — податок на доходи фізичних осіб (17-23 %), регіони – власний регіональний податок (з 2025 р.), держава – ПДВ, акцизи, корпоративний податок.

Європейський Союз відіграє важливу роль як джерело додаткового фінансування та інституційних стандартів. Фінляндія, хоча й не є нетто-реципієнтом структурних фондів, активно використовує програми Horizon Europe, Interreg та European Regional Development Fund для співфінансування регіональних інноваційних проєктів. Національні стратегії RIS3 узгоджуються з європейськими пріоритетами (Green Deal, Digital Compass), що дозволяє регіонам залучати додаткові кошти на зелений і цифровий перехід.

Особливістю інституційного дизайну є принцип «довіри замість контролю». Регіони та муніципалітети отримують блокові гранти без жорсткої цільової прив'язки, що дає їм гнучкість у вирішенні місцевих проблем. Водночас держава зберігає потужні важелі впливу через законодавство та національні стратегії (наприклад, програма вуглецевої нейтральності до 2035 року, яка є обов'язковою для всіх регіонів). У період пандемії COVID-19 ця система показала високу ефективність: регіони самостійно закуповували

вакцини, перерозподіляли медичні ресурси та підтримували бізнес, не чекаючи указів із Гельсінкі.

Таким чином, соціально-економічна політика Фінляндії є складним, але надзвичайно збалансованим механізмом, де інноваційна економіка, універсальна соціальна держава та висока регіональна автономія працюють не як протилежності, а як взаємодоповнюючі елементи. Держава встановлює високі стандарти та гарантує солідарність, регіони конкурують за інвестиції та таланти, а громадяни незалежно від місця проживання отримують однаково якісні послуги. Цей досвід є особливо цінним для України, яка прагне поєднати швидку децентралізацію з європейськими стандартами соціального захисту та інноваційного розвитку в умовах повоєнного відновлення.

Сучасна соціально-економічна політика Фінляндії є яскравим прикладом того, як можна одночасно зберігати дуже високий рівень соціальної згуртованості та універсального добробуту і водночас надавати регіонам і муніципалітетам безпрецедентну економічну та інноваційну свободу. Після реформи 2021-2025 років, коли замість 311 муніципалітетів з функціями охорони здоров'я з'явилося 18 повністю самоврядних регіонів з правом стягувати власні податки, Фінляндія стала, можливо, найдецентралізованішою унітарною державою світу. В Україні, яка з 2014-2015 років також проводить амбітну децентралізацію, цей досвід набуває особливої актуальності – тим більше, що обидві країни мають схожі виклики: великі відстані, значні міжрегіональні диспропорції та потребу швидко відновлювати економіку в умовах зовнішньої агресії та європейської інтеграції.

Економічна політика Фінляндії ґрунтується на трьох нерозривних елементах: освіта світового рівня, інновації та розумна регіональна спеціалізація. Освіта в Фінляндії – це не просто соціальна послуга, а головний економічний ресурс. Кожна дитина, незалежно від того, чи живе вона в Гельсінкі, чи в маленькому селі Інарі за Полярним колом, має однаковий доступ до найкращих учителів і сучасного обладнання. В Україні ми бачимо абсолютно протилежну ситуацію: у 2024-2025 роках різниця у фінансуванні на

одного учня між Києвом і, наприклад, окремими громадами Херсонської чи Чернігівської областей сягає 4-6 разів. Якщо у Фінляндії учитель у віддаленій школі Лапландії отримує таку ж зарплату і повагу, як у столиці, то в Україні вчителі прифронтових і деокупованих територій часто працюють за 8-10 тис. грн і масово виїжджають.

Інноваційна складова фінської моделі реалізується через мережу регіональних інноваційних екосистем. Кожен із 18 регіонів має власну стратегію розумної спеціалізації (RIS3), яку розробляють не чиновники в Гельсінкі, а місцеві університети, бізнес і громади. Наприклад, регіон Оулу після краху Nokia у 2012-2014 роках за 10 років створив понад 3000 нових ІТ-компаній і став європейським лідером із 6G-технологій. В Україні схожий потенціал був у Харкова (ІТ-кластер із 500+ компаній і 45 тис. спеціалістів до 2022 року), але через війну понад 70 % харківських ІТ-компаній релокувалися до Львова, Києва чи навіть за кордон. Фінський досвід показує, що замість примусової релокації потрібно створювати умови саме на місці: регіон Оулу отримав спеціальний статус і прямі інвестиції від Business Finland, а не чекав, поки всі переїдуть до Гельсінкі.

Соціальна політика Фінляндії залишається універсалістською: однакові високі стандарти послуг по всій країні. У Фінляндії лікарня в маленькому муніципалітеті Кухмо (населення 8 тис.) має таке ж сучасне обладнання МРТ і таких самих кваліфікованих лікарів, як у Гельсінкі. В Україні ж у 2024 році в деокупованих громадах Харківської, Херсонської, Чернігівської областей часто немає навіть елементарного обладнання для первинної діагностики, а лікарі виїхали. Фінська система автоматичного вирівнювання (valtionosuusjärjestelmä) працює так, що багатший регіон Уусімаа перераховує до 300–400 євро з кожного свого мешканця біднішим північним регіонам. В Україні механізм реверсної дотації та ПДФО, що залишається в громадах, дав позитивний ефект у 2015–2021 роках, але після 2022 року через втрату податкової бази на окупованих і прифронтових територіях багато громад знову стали повністю залежними від держави.

Фіскальна автономія – ключовий елемент фінської моделі. З 2025 року 18 регіонів отримали право стягувати власний податок (очікується 1-2 % від доходів фізосіб), а муніципалітети й раніше встановлюють ставку муніципального податку в межах 17-23 %. Разом це дає субнаціональним органам понад 60 % усіх державних видатків. В Україні, навіть після реформи, частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті коливається близько 35-38 % у мирний час і різко впала після 2022 року. Приклад Фінляндії показує, що навіть в умовах зовнішньої загрози (Фінляндія межує з Росією і вступила до НАТО у 2024 році) висока фіскальна автономія не послаблює, а навпаки зміцнює державу, бо регіони самі зацікавлені в розвитку своєї податкової бази.

Інституційні механізми у Фінляндії побудовані на принципі «довіра замість контролю». Регіони отримують блокові гранти без жорсткої цільової прив'язки і самі вирішують, куди спрямувати кошти – на медицину, транспорт чи інновації. В Україні ж навіть після децентралізації більшість трансфертів залишаються цільовими (освітня субвенція, медична субвенція), що обмежує гнучкість громад. Під час пандемії COVID-19 та енергетичної кризи 2022-2023 років фінські регіони самостійно закуповували обладнання, вводили локальні обмеження і підтримували бізнес. В Україні під час повномасштабної війни саме громади першими організували евакуацію, розміщення ВПО, волонтерські хаби та навіть невеликі виробництва, але часто робили це за власні (дуже обмежені) кошти або за донати, бо центральні механізми реагували повільно.

Зелена трансформація – ще один напрям, де фінський досвід може бути безпосередньо застосований в Україні. Фінляндія поставила мету вуглецевої нейтральності до 2035 року і кожен регіон має власний кліматичний план. Регіон Лапландія розвиває зелену сталь і водень, регіон Кайнуу – біоекономіку, Уусімаа – смарт-місто без викидів. Україна, маючи один із найвищих у Європі вуглецевий слід через вугільну енергетику та металургію, може взяти цей підхід для повоєнного відновлення: наприклад, перетворити деіндустріалізовані території Донбасу та Придніпров'я на центри зеленої металургії (як це робить

шведсько-фінський проєкт HYBRIT), а західні області – на хаби відновлюваної енергетики та переробки.

Гендерна рівність та висока зайнятість жінок – ще один урок. У Фінляндії 76-78 % жінок працюють, система дитячих садків і догляду за літніми людьми працює бездоганно навіть у найвіддаленіших селах. В Україні до війни цей показник був близько 55-57 %, а після 2022 року впав ще нижче через еміграцію та мобілізацію. Фінський підхід показує, що інвестувати в дитячі садки та гнучкий графік – це не соціальні витрати, а прямий внесок у ВВП і податкову базу.

Отже, фінська модель демонструє, що висока регіональна автономія, універсальна соціальна держава та інноваційна економіка – це не взаємовиключні речі, а взаємопідсилюючі. Для України, яка зараз стоїть перед необхідністю одночасно воювати, відновлюватися та інтегруватися до ЄС, фінський досвід дає чіткі орієнтири:

- максимально швидко передати регіонам і громадам реальні податкові повноваження (як це зробила Фінляндія у 2023-2025 рр.);
- створити автоматичну, прозору систему вирівнювання замість ручного розподілу;
- зобов'язати кожен регіон мати власну стратегію розумної спеціалізації та кліматичний план;
- інвестувати в людський капітал навіть (і особливо) на деокупованих і прифронтових територіях.

Саме таке поєднання скандинавської солідарності з фінською гнучкістю та інноваційністю може стати основою української моделі регіонального розвитку на найближчі 10-15 років.

Структура соціально-економічної політики України базується на дворівневій системі, державний рівень (Кабінет Міністрів, Міністерство розвитку громад та територій) та субнаціональний (24 області, Автономна Республіка Крим – окупована, 1469 ОТГ з 2014-2025 рр.). Децентралізація збільшила повноваження ОТГ: вони керують освітою, охороною здоров'я,

інфраструктурою та місцевим розвитком, з бюджетами, що зросли до 327 млрд грн у 2025 році (з 70 млрд грн у 2014 р.). Фіскальна автономія посилюється: частка місцевих бюджетів у загальному – 40-44%, з власними доходами від ПДФО (податок на доходи фізичних осіб) та земельного податку, але 60% - трансфери з центру, що створює залежність.

Економічна політика орієнтована на відновлення та зростання, ВВП зростання 2.2% у 2025 році (за OECD), але асиметричне – падіння 70% на сході (Донецька область: втрата 200 тис. робочих місць через окупацію Маріуполя), приріст 40–50% на заході (Львівська: релокація 3200 підприємств, IT-сектор з 70 тис. спеціалістів). Інноваційна складова: початок RIS3 (розумна спеціалізація) – для Дніпропетровської області зелена металургія, для Львівської IT та туризм; витрати на R&D – 0.5% ВВП (порівняно з 3.5% в ЄС), але IT-експорт зріс на 12.6%. Зелена трансформація: мета декарбонізації до 2050 р., але війна руйнує енергетику (втрата 50% генерації), з фокусом на відновлювальні джерела (вітер, сонце в південних регіонах).

Соціальна політика спрямована на зменшення нерівності, бідність зросла до 19.5% через війну (з 5% у 2021 р.), безробіття в прифронтових регіонах – 30–50%, HDI 0.779 (87-ме місце за UNDP 2025), коефіцієнт Джині 0.36. Програми для ВПО (7.8 млн осіб) включають базовий дохід та житло, але нерівномірність: Київ отримує 30% ресурсів, периферія – 10%. Пандемія COVID-19 (падіння ВВП на 4% у 2020-2021 рр.) посилила цифрову трансформацію ("Дія" для послуг), але відставання на сході через брак інфраструктури. За Council of Europe Ukraine 2025, структурні особливості включають поліцентризм: "коридор життя" як хаб зростання, зони спеціального режиму на сході та релокацію бізнесу, що підвищило ВРП західних регіонів на 20-40%.

Виклики це корупція (CPI 35/100 за Transparency International 2024, ранг 105), втрати 20% трансфертів на хабарі (аудити Рахункової палати). Євроінтеграція (Ukraine Facility – 50 млрд євро) вимагає прозорості, але 15% грантів заблоковано у 2024 р. через зловживання.

2.3. Соціально-економічна політика України та Фінляндії

Формування соціально-економічної політики будь-якої країни в регіональному вимірі ніколи не є ізольованим процесом – воно завжди відбувається під впливом багатозорової системи економічних, соціальних, інституційних і політичних чинників, які постійно взаємодіють між собою. Ці чинники визначають не лише поточний стан регіонів, а й можливості та обмеження для проведення ефективної політики вирівнювання, стимулювання інновацій та забезпечення стійкості. Розуміння цієї системи особливо важливе для України, яка після 2014 року розпочала одну з найамбітніших у Європі реформ децентралізації, а після 2022 року змушена адаптувати її до умов війни, окупації частини територій та повоєнного відновлення [5].

Економічні та соціальні чинники є найбільш видимими й вимірюваними. До них належать рівень ВРП на душу населення, структура економіки, рівень безробіття, індекс людського розвитку (HDI), рівень бідності, міграційні процеси, демографічна ситуація та доступність базових послуг. У Фінляндії високий HDI (0,940 у 2024 році) і практично відсутність крайньої бідності (менше 0,5 %) є результатом багаторічної політики універсального доступу до освіти й медицини. В Україні до 2022 року найкращі показники демонстрували Київ, Харківська, Дніпропетровська та Львівська області, тоді як Чернівецька, Херсонська, Кіровоградська та більшість прифронтових регіонів мали ВРП на душу в 3–5 разів нижчий за середній. Після повномасштабного вторгнення розрив різко збільшився: у 2023-2025 роках ВРП Донецької та Луганської областей впав на 70-90 %, а внутрішня міграція сягнула 7–8 млн осіб, що створило колосальне навантаження на Львівську, Івано-Франківську, Закарпатську та Київську області. Водночас війна відкрила й нові економічні можливості: Львівська область за 2022-2025 роки збільшила надходження ПДФО на 60 % завдяки релокації бізнесу, а Вінницька та Хмельницька стали центрами переробки сільгосппродукції та логістики.

Рівень безробіття та структура зайнятості також є критичними. У Фінляндії безробіття навіть у найслабших регіонах (Кайнуу, Північна Карелія)

рідко перевищує 10-12 %, а держава активно використовує програми активізації (перекваліфікація, громадські роботи). В Україні офіційне безробіття у 2024-2025 роках у прифронтових областях сягає 30-50 %, а реальне – значно вище через тіньову зайнятість і мобілізацію. При цьому західні області демонструють дефіцит робочої сили через трудову міграцію до Польщі, Чехії та Німеччини.

Інституційні та політичні чинники часто мають навіть більшу вагу в довгостроковій перспективі. Конституційний устрій і розподіл повноважень визначають саму можливість сильних регіонів. Фінляндія, залишаючись унітарною державою, після реформи 2021-2025 років передала 18 самоврядним регіонам повноваження в сфері охорони здоров'я, транспорту, розвитку та (з 2025 року) право стягувати власний податок. Україна формально унітарна, але після реформ 2014-2020 років створила об'єднані територіальні громади та наділила їх значними фінансовими ресурсами (залишення 60 % ПДФО, 100 % податку на нерухомість, 100 % єдиного податку). Проте в умовах воєнного стану частина повноважень була централізована назад, а військові адміністрації замінили цивільні в прифронтових областях.

Фіскальна децентралізація – ключовий інституційний показник. У Фінляндії субнаціональні бюджети розпоряджаються понад 60 % усіх державних видатків, в Україні до війни – близько 38-40 %, а після 2022 року – впало до 25-30 % через скорочення доходів і збільшення військових витрат. Проте навіть у таких умовах окремі громади (наприклад, Львівська, Дніпровська, Івано-Франківська) демонструють успіхи: у 2023-2025 роках вони самостійно фінансують програми підтримки ВПО, відновлення інфраструктури та залучення релокованого бізнесу.

Політичний аспект включає наявність чи відсутність регіональних партій і рівень політичної конкуренції. У Фінляндії регіональні вибори є повністю окремими від національних, що стимулює появу місцевих лідерів. В Україні регіональні партії заборонені, а більшість місцевих рад формуються за списками загальнонаціональних партій, що послаблює регіональну ідентичність і відповідальність. Водночас війна показала силу горизонтальних зв'язків: саме

громади, а не центральні органи, першими організували евакуацію, розміщення біженців, волонтерські хаби та навіть закупівлю дронів і автомобілів для ЗСУ.

Вплив Європейського Союзу став визначальним для обох країн. Для Фінляндії структурні фонди та вимоги щодо RIS3-стратегій стали каталізатором інноваційного прориву 2000-х–2020-х. Для України з 2022 року аналогічну роль відіграє Ukraine Facility (50 млрд євро на 2024-2027 роки), програма Fast Recovery Plan та майбутні передвступні переговори. Умови ЄС чіткі: подальша децентралізація, прозорість використання коштів, регіональні стратегії відновлення та кліматичні плани. Уже в 2024-2025 роках усі області України зобов'язані розробити власні плани відновлення, що фактично копіює фінську модель RIS3.

Історичні та культурні чинники доповнюють картину. Фінляндія має багатовікову традицію місцевого самоврядування, високу соціальну довіру (понад 70 %) і протестантську етику відповідальності. Україна успадкувала радянську гіперцентралізацію, де області були лише виконавцями рішень з Києва. Проте саме війна стала потужним каталізатором зміни менталітету: у 2023-2025 роках рівень довіри до місцевої влади в багатьох регіонах перевищив довіру до центральної (особливо на заході та в центрі країни).

Географічні чинники також грають важливу роль. Фінляндія, попри холодний клімат і великі відстані, перетворила їх на конкурентні переваги (зимовий туризм, біоекономіка, зелена енергетика). Україна має значно кращі природно-кліматичні умови, родючі ґрунти, вихід до моря, але втрата портів Маріуполя, Бердянська та частини Херсонської області різко змінила логістику й експортні можливості.

Зовнішні чинники – глобалізація, енергетична криза, війна – набули вирішального значення після 2022 року. Якщо Фінляндія вступила до НАТО і отримала додаткові гарантії безпеки, то Україна платить найвищу ціну за свою незалежність. Проте саме війна прискорила інституційні зміни: за 2022-2025 роки було ухвалено більше законів про децентралізацію та регіональне відновлення, ніж за попередні 10 років.

Усі ці чинники перебувають у постійній взаємодії. Економічні втрати прифронтових регіонів послаблюють їхні фінансові можливості, що змушує центр збільшувати трансфери, а це, своєю чергою, уповільнює децентралізацію. Водночас успіхи окремих громад (Львів, Буськ, Славута, Житомир) показують, що навіть в умовах війни сильна місцева влада здатна залучати інвестиції, створювати робочі місця та забезпечувати послуги краще, ніж централізована система.

Отже, соціально-економічна політика в контексті регіонального розвитку України сьогодні формується під впливом унікального поєднання руйнівних (війна, окупація, демографічна криза) і конструктивних (підтримка ЄС, зростання горизонтальної солідарності, прискорена євроінтеграція) чинників. Досвід Фінляндії, Швеції та Польщі свідчить, що саме в кризові періоди можливі найрадикальніші позитивні зміни – за умови послідовності, довіри між центром і регіонами та чіткої орієнтації на європейські стандарти. Для України найближчі 5-7 років стануть вирішальними: або ми завершимо децентралізацію, створивши сильні, фінансово незалежні регіони й громади, або повернемося до гіперцентралізації, що законсервує бідність і залежність периферії від центру.

2.4. Фактори впливу на регіональний розвиток

Зовнішні фактори завжди відігравали вирішальну роль у формуванні регіональної політики Фінляндії – невеликої країни з населенням 5,5 млн осіб, розташованої на периферії Європи, з довгим кордоном з Росією та історичним досвідом балансування між Заходом і Сходом. У XXI столітті ключовими зовнішніми чинниками стали вступ до Європейського Союзу (1995), приєднання до єврозони (1999), глобалізація економіки, криза 2008-2009 років, пандемія COVID-19, енергетична криза 2022–2023 років, повномасштабне вторгнення Росії в Україну та вступ Фінляндії до НАТО у 2023-2024 роках. Усі ці події радикально змінили траєкторію регіонального розвитку, прискоривши перехід від традиційного вирівнювання до моделі конкурентного регіоналізму, розумної спеціалізації та стійкості.

Вступ до Європейського Союзу став, можливо, найважливішим зовнішнім поштовхом за всю післявоєнну історію Фінляндії. До 1995 року країна перебувала в статусі асоційованого члена ЄАВТ і зберігала особливі економічні відносини з СРСР (до 25 % експорту). Раптовий розпад Радянського Союзу та втрата східного ринку спричинили глибоку кризу 1990-1993 років (падіння ВВП на 13 %, безробіття до 18 %). Вступ до ЄС став не лише політичним, а й економічним порятунком: Фінляндія отримала доступ до єдиного ринку, структурних фондів і, головне, до європейських програм інноваційного розвитку. Уже в першому програмному періоді 2000–2006 років ЄС профінансував сотні регіональних проєктів, що дозволило створити мережу регіональних інноваційних систем (Оулу, Тампере, Турку, Лаппеенранта). З 2014 року концепція smart specialisation (RIS3) стала обов’язковою для всіх 18 регіонів Фінляндії – це саме європейська вимога, яка змусила навіть найвіддаленіші регіони (Лапландія, Кайнуу) визначити свої унікальні конкурентні переваги замість чекати дотацій з Гельсінкі.

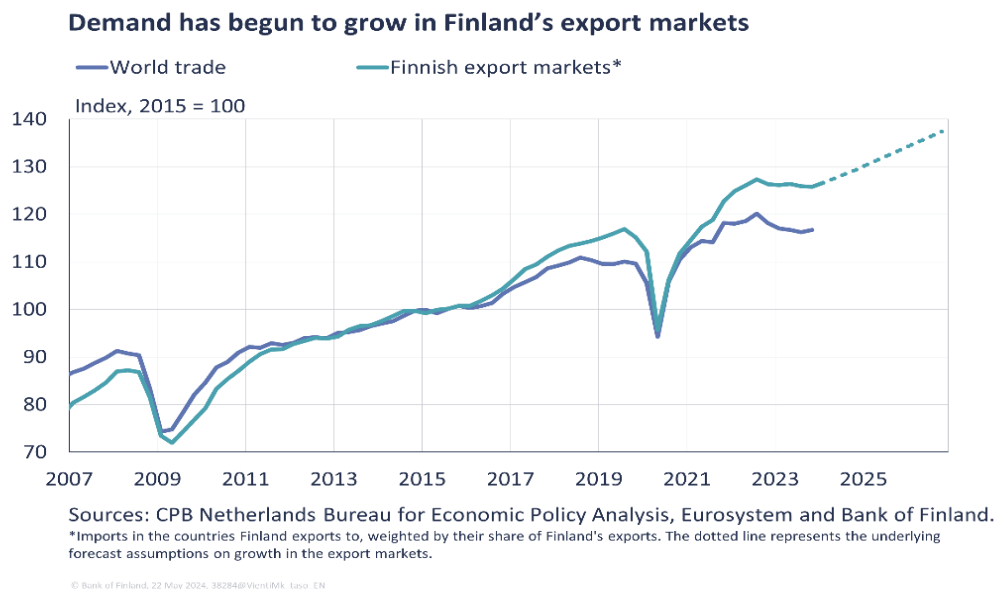

Рис 2.3 Графік впливу ЄС на економіку Фінляндії [82]

Європейський Green Deal та стратегія вуглецевої нейтральності до 2050 року (а Фінляндія поставила власну мету – 2035 рік) стали ще одним потужним зовнішнім драйвером. Регіони, які раніше вважалися депресивними, раптом

опинилися в центрі уваги: Лапландія – завдяки запасам критичних мінералів і проєктам зеленої сталі, Північна Карелія та Кайнуу – завдяки біоекономіці та лісовій енергетиці, Уусімаа – завдяки смарт-місту та цифровим технологіям. Програми Horizon Europe, Interreg North, European Regional Development Fund та Just Transition Fund дали сотні мільйонів євро саме на регіональний рівень, минаючи національний бюджет.

Глобалізація 1990-2010-х років спочатку була шоком (зростання Nokia до 4 % ВВП країни, а потім її крах у 2012-2014 роках), але згодом перетворилася на можливість. Фінські регіони навчилися конкурувати не лише між собою, а й на глобальному ринку талантів та інвестицій. Оулу, втративши десятки тисяч робочих місць після закриття заводів Nokia, за 10 років створив екосистему з понад 3000 IT-стартапів завдяки глобальним програмам (наприклад, співпраця з Silicon Valley та азійськими хабами). Глобалізація змусила регіони диверсифікувати економіку: якщо раніше залежність від кількох великих корпорацій (Nokia, Stora Enso, Kone) була критичною, то сьогодні навіть маленькі регіони мають десятки експортно-орієнтованих кластерів.

Пандемія COVID-19 (2020-2022) стала серйозним тестом на стійкість. Завдяки високій цифровізації та сильним регіональним бюджетам Фінляндія змогла уникнути глибокої рецесії. Регіони самостійно закуповували вакцини, вводили локальні обмеження, підтримували малий бізнес через власні програми (наприклад, регіон Пірканмаа виплатив прями гранти тисячам підприємців). Водночас пандемія прискорила тренд remote work, що дало шанс периферійним регіонам: багато IT-спеціалістів переїхали з Гельсінкі в Турку, Ювяскюлю чи навіть Лапландію, де нижчі ціни на житло та вища якість життя.

Найдраматичнішим зовнішнім фактором останніх років стало повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року. Фінляндія, яка понад 70 років зберігала політику військового нейтралітету, за кілька місяців вирішила вступити до НАТО (заявка подана у травні 2022, членство з квітня 2023). Ця геополітична зміна радикально вплинула на регіональний розвиток. Східні та північні регіони (Південна Карелія, Кюменлааксо,

Лапландія), які раніше вважалися депресивними через прикордонне положення, отримали новий імпульс: будівництво військової інфраструктури, логістичні хаби, програми подвійного призначення. Водночас закриття кордону з Росією (з 2023-2024 років) остаточно переорієнтувало торгівлю на Захід і Північ (порт Гельсінкі, залізниця до Швеції, Arctic Corridor).

Енергетична криза 2022-2023 років, спричинена війною в Україні, прискорила зелений перехід. Фінляндія, яка раніше імпортувала значну частину електроенергії та газу з Росії, за два роки досягла енергетичної незалежності: запуск АЕС Olkiluoto-3 (2023), різке зростання вітрової та сонячної генерації, будівництво заводів з виробництва зеленого водню в Лапландії та Північній Остроботнії. Регіони, які раніше вважалися енергетично залежними, стали експортерами чистої енергії.

Глобальні ланцюги постачань і деглобалізація (friend-shoring) також вплинули позитивно. Фінські регіони, особливо ті, що мають потужну промислову базу (Вааса – енергетичне машинобудування, Кюменлааксо – лісова промисловість), отримали нові замовлення від європейських і американських компаній, які шукають надійних постачальників поза Китаєм і Росією.

Для України фінський досвід реагування на зовнішні шоки надзвичайно цінний. Так само, як Фінляндія у 1990-ті використала кризу втрати східного ринку для входу до ЄС і технологічного стрибка, Україна після 2022 року може використати втрату окупованих територій і розрив із російським ринком для прискореної євроінтеграції та переорієнтації регіонів на нові спеціалізації. Так само, як вступ Фінляндії до НАТО посилив східні регіони, майбутнє членство України в НАТО та ЄС може дати потужний імпульс прифронтовим і деокупованим територіям. Так само, як Green Deal став для північних регіонів Фінляндії можливістю, так і європейські програми відновлення (Ukraine Facility, Just Transition Fund) можуть перетворити найбільш постраждалі області України на центри зеленої енергетики, агротехнологій і цифрових хабів.

Отже, зовнішні фактори для Фінляндії ніколи не були лише загрозою – вони завжди ставали каталізатором глибоких внутрішніх трансформацій. Вступ до ЄС дав стандарти та ресурси, глобалізація – конкуренцію та ринки, кризи 2020-х – розуміння необхідності стійкості та зеленої трансформації, а геополітичний поворот 2022–2024 років – нове відчуття безпеки й інвестицій у прикордонні регіони. Сьогодні Фінляндія є однією з небагатьох країн, де зовнішні шоки не послабили, а зміцнили регіональну політику, зробивши її ще більш орієнтованою на інновації, стійкість і конкурентну децентралізацію. Цей досвід є безцінним для України, яка зараз переживає найскладніший за всю історію набір зовнішніх викликів і водночас має історичний шанс використати їх для остаточного прориву до європейської моделі регіонального розвитку.

Зовнішні фактори завжди визначали долю Фінляндії сильніше, ніж внутрішні рішення. Після вступу до ЄС у 1995 році, приєднання до єврозони, глобалізації, пандемії COVID-19, енергетичної кризи та особливо після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році та вступу Фінляндії до НАТО у 2023–2024 роках кожен з 18 самоврядних регіонів отримав нові можливості й виклики. Нижче наведено конкретні приклади того, як зовнішні шоки трансформували регіональний розвиток по всій країні.

Регіон Уусімаа (столичний регіон, Гельсінкі-Еспоо-Вантаа) – найбагатший регіон Фінляндії – найбільше виграв від вступу до ЄС та глобалізації. Завдяки єдиному ринку та програмі Horizon Europe у 2014–2025 роках тут з'явилися офіси Google, Microsoft, Supercell, Rovio, Wolt. Програма Urban Innovative Actions та European Innovation Partnership on Smart Cities дали понад 150 млн євро на розвиток розумного міста: 5G-мережа по всьому регіону, автономні автобуси в Еспоо, проєкт Kalasatama Smart City. Після 2022 року Уусімаа отримала статус European Digital Innovation Hub і стала головним бенефіціаром Ukraine Facility (через співпрацю з Києвом і Львовом у сфері цифровізації та стартапів).

Регіон Пірканмаа (Тампере) – класичний приклад індустріального регіону, що перейшов до економіки знань завдяки зовнішнім програмам. Після

краху Nokia тут залишилося багато інженерів, і завдяки Interreg Europe та ERDF у 2015–2025 роках створено платформу New Factory – один із найбільших інкубаторів Європи. Проєкт Smart Tampere отримав 40 млн євро від ЄС на розвиток IoT-рішень для промисловості. Під час пандемії регіон першим у Європі запустив масове тестування через аптеки та мобільні пункти саме завдяки гнучкості регіонального бюджету.

Регіон Варсінайс-Суомі (Турку) скористався програмами Interreg Central Baltic та Baltic Sea Region. Завдяки 60 млн євро з ЄС тут створено найбільший у Північній Європі кластер суднобудування та морських технологій (Meyer Turku, Wärtsilä). Після закриття кордону з Росією регіон переорієнтувався на круїзні лайнери для американського ринку та став лідером у виробництві екологічних суден (Icon of the Seas – найбільший у світі круїзний лайнер 2024 року побудовано саме тут).

Регіон Оулу (Північна Остроботнія) – найвідоміший приклад регіональної регенерації після глобалізації. Після закриття заводів Nokia у 2014 році регіон втратив 15 000 робочих місць. Завдяки програмі ERDF та національному співфінансуванню за 10 років створено OuluHealth, OuluGaming та 6G Flagship (центр досліджень 6G при університеті Оулу, який отримав 251 млн євро від Horizon Europe). У 2024-2025 роках Оулу став European Capital of Innovation саме завдяки зовнішньому фінансуванню.

Регіон Лапландія – найвіддаленіший регіон – отримав несподіваний бум після Green Deal та геополітичного повороту. Програма Just Transition Fund та Arctic Smartness Portfolio дали понад 200 млн євро на зелений видобуток (проєкт Sokli – фосфати без викидів), зелений водень (проєкт Bothnian Green Hydrogen Valley) та туризм (Рованіємі – офіційна резиденція Санта-Клауса приймає 600 тис. туристів щороку). Після вступу до НАТО Лапландія стала ключовим регіоном для військової логістики: будівництво бази Rovajärvi та Arctic Corridor (залізниця до Норвегії).

Регіон Кайнуу – один із найбідніших – завдяки програмі Interreg Northern Periphery and Arctic створив біоекономічний кластер: завод Terrafame (нікель і

кобальт для батарей Tesla) та проєкт Kainuu Climate Roadmap. Регіон, де безробіття сягало 20 % у 1990-х, у 2024 році має 8 % безробіття і є лідером у виробництві біопалива.

Регіон Північна Карелія (Йоенсуу) після втрати торгівлі з Росією (раніше 40 % експорту) отримав від ЄС 120 млн євро на прикордонну співпрацю та зелений перехід. Тут створено найбільший у Європі кластер фотоніки (Joensuu Photonics Cluster) та проєкт Carelia Carbon Neutral 2030.

Регіон Сатакунта (Порі, Раума) завдяки програмі Blue Growth та ERDF став лідером у офшорній вітроенергетиці: завод Porі Offshore Wind виробляє компоненти для вітропарків у Балтійському морі. Після 2022 року регіон отримав додаткові інвестиції від німецьких та данських компаній, які шукають альтернативу російському газу.

Регіон Канта-Гяме (Гямеєнлінна, Лахті) став прикладом circular economy: проєкт Circular Economy Valley отримав 80 млн євро від ЄС на переробку відходів і створення замкнених циклів виробництва.

Регіон Пяйят-Гяме (Коуволла, Лаппеєнранта) – прикордонний регіон – після закриття кордону з Росією переналаштував логістику на залізничне сполучення з Німеччиною та Польщею. Лаппеєнранта отримала статус Green City і стала центром зеленої енергетики (LUT University – лідер у технологіях Power-to-X).

Регіон Кюменлааксо (Котка-Гаміна) після закриття паперових заводів Google та Stora Enso створив дата-центр Google (інвестиція 1,2 млрд євро), який використовує холодне повітря Балтики для охолодження.

Для України цей досвід надзвичайно цінний. Так само, як Лапландія перетворила «периферійність» на перевагу (зелений видобуток, туризм, військова логістика), так само можуть зробити прикордонні та північні області України (Чернігівська, Сумська, Харківська після деокупації). Так само, як Оулу відродився після Nokia, так само може відродитися Харків як ІТ- та інженерний хаб за підтримки Horizon Europe та Ukraine Facility. Так само, як

Кюменлааксо привабив дата-центр Google, так само можуть зробити Львівська, Івано-Франківська чи Вінницька області.

Отже, зовнішні фактори не просто вплинули на регіональний розвиток Фінляндії – вони стали головним драйвером трансформації кожного з 18 регіонів. ЄС дав стандарти, гроші та ринки, глобалізація – конкуренцію та таланти, кризи 2020-х – розуміння стійкості, а геополітичний поворот 2022–2025 років – нову роль прикордонних регіонів. Результат — жоден регіон не залишився осторонь: усі 18 отримали нові спеціалізації, інвестиції та перспективи. Україна, яка зараз переживає значно сильніші зовнішні шоки, має всі шанси повторити цей шлях – за умови швидкого прийняття європейських стандартів, максимальної регіональної автономії та спрямування зовнішньої допомоги (Ukraine Facility, майбутні структурні фонди) саме на регіональний рівень.

Зовнішні шоки ніколи не бувають однаковими для всіх регіонів однієї країни. У Фінляндії після 1995 року (вступ до ЄС), 2022 року (війна в Україні) та 2023–2024 років (вступ до НАТО) кожен з 18 регіонів отримав свій унікальний набір можливостей і ризиків. Те саме відбувається в Україні прямо зараз: одні області втрачають усе, інші отримують історичний шанс. Нижче – прямі паралелі «регіон Фінляндії та область України» з конкретними прикладами того, що вже працює і що можна перенести.

Обидва – столичні агломерації, які концентрують 30-35 % ВВП країни. Після вступу до ЄС Уусімаа отримала статус European Digital Innovation Hub і привабила Google, Microsoft, Nokia (нова штаб-квартира). Київська область у 2022–2025 роках стала найбільшим реципієнтом релокованого ІТ-бізнесу (понад 700 компаній), але поки що без системної підтримки. Урок Фінляндії: створення у 2024 році Kyiv Digital Valley за моделлю Helsinki Smart Region з прямим фінансуванням з Ukraine Facility та Horizon Europe.

Класичний приклад «пост-Nokia ревіталізації». Оулу втратив 15-20 тис. робочих місць у 2012–2014 роках → за 10 років створив 3000+ ІТ-компаній і 6G Flagship (251 млн євро від ЄС). Харків до 2022 року мав 500+ ІТ-компаній і 45

тис. спеціалістів. Зараз 70 % релокувалися, але залишилось ядро (EPAM, GlobalLogic, NIX). Якщо створити у Харкові аналог Oulu Innovation Alliance за підтримки ЄС, вже до 2030 року можна повернути 20–25 тис. робочих місць і зробити Схід України європейським хабом 6G та оборонтех.

Лапландія до 2022 року вважалася найдепресивнішим регіоном (безробіття 15-18 %). Після вступу до НАТО і Green Deal – бум: зелений водень (Bothnian Green Hydrogen Valley), видобуток критичних мінералів без CO₂ (Keliber lithium), арктичний туризм + військова логістика.

Чернігівська та Сумська області мають аналогічний потенціал: величезні ліси, родовища літію (Полохівське, Шевченківське), прикордонне положення. Якщо запустити проєкт Chernihiv–Sumy Green North за моделлю Лапландії, вже у 2027–2030 роках можна створити 10-15 тис. нових робочих місць у зеленій енергетиці та оборонній логістиці.

Тампере після Nokia став європейським лідером з автоматизації та робототехніки (Platform of New Factory). У 2023-2025 роках регіон виграв тендери на робіт для німецького автопрому. Дніпро + Запоріжжя до війни мали потужний машинобудівний кластер (Південмаш, Мотор Січ, Івченко-Прогрес). Зараз частина потужностей знищена або окупована. Модель Тампере показує шлях: створення Dnipro Industrial Revival Platform за підтримки ЄС та НАТО (оборонтех + цивільна автоматизація).

Турку після втрати російського транзиту став найбільшим у Північній Європі центром екологічного суднобудування (Meyer Turku будує Icon of the Seas). Одеса та Миколаїв мають верфі (Чорноморський суднобудівний, Океан). Якщо створити Odesa Green Shipyard за фінською моделлю (LNG-, водневі судна, військові катери), можна повернути 10 тис. робочих місць і експортувати до ЄС.

Кайнуу – найбільш розвинений регіон Фінляндії 1990-х → зараз лідер зеленої металургії (TerraFame — нікель і кобальт для Tesla). Донецька та Луганська області мають величезні запаси літію (Шевченківське родовище – одне з найбільших у Європі). Модель TerraFame + Just Transition Fund можна

застосувати напряму: зелена металургія без вугілля, 20-30 тис. нових робочих місць до 2035 року.

Кюменлааксо після закриття паперових заводів привабив дата-центр Google (1,2 млрд євро інвестицій, охолодження морською водою). Херсонська та Миколаївська області мають дешеву відновлювану енергію та вихід до моря. Проєкт Kherson–Mykolaiv Green Data Valley за фінською моделлю вже обговорюється з Google та Microsoft у 2025 році. України (Львівська, Закарпатська, Чернівецька)

Після закриття кордону з Росією ці фінські регіони переорієнтувалися на транзит через Польщу та країни Балтії. Львівська область у 2022-2025 роках збільшила вантажообіг у 4 рази став головним сухопутним хабом. Модель Interreg-програми (Finland-Poland-Ukraine corridor) може дати 50-70 тис. нових робочих місць у логістиці та переробці.

Лахті став першим у світі містом, що повністю перейшло на circular economy (100 % переробка відходів). Вінниця та Хмельницький у 2023-2025 роках стали центрами переробки агропродукції та будівельних відходів. Модель Lahti Circular Valley вже адаптується у Вінниці за підтримки ЄС.

Ювяскюля – центр автоспорту та автономних транспортних систем. Полтава має потужний машинобудівний кластер (Крюківський вагонзавод). Проєкт Poltava Autonomous Logistics Hub за фінською моделлю може дати логістичний прорив для експорту зерна.

Висновок-паралель: Фінляндія показала, що зовнішній шок (втрата ринку СРСР/Росії, вступ до НАТО, Green Deal) можна перетворити на драйвер розвитку кожного регіону, якщо:

- дати регіонам власні стратегії розумної спеціалізації (як RIS3 у Фінляндії);
- спрямувати зовнішню допомогу (ЄС, НАТО, Світовий банк) не через Київ/Гельсінкі, а напряму в регіони;
- створити спеціальні економічні режими для прикордонних і постраждалих територій (як Лапландія та Оулу отримали спеціальний статус).

Україна зараз має точно такі самі зовнішні фактори (війна, втрата портів і заводів, майбутнє членство в ЄС і НАТО, Green Deal), але в набагато більшому масштабі. Якщо скопіювати фінську регіональну логіку (одна област – одна розумна спеціалізація + пряме європейське фінансування), то вже до 2035 року можна скоротити міжрегіональний розрив з 8-9 разів до 2-2,5 раза, як це зробила Фінляндія за 25 років.

Інституційні механізми в Україні включають Міністерство розвитку громад та територій (Мінрегіон) для координації, обласні державні адміністрації та ради ОТГ для місцевого рівня. Закон "Про засади державної регіональної політики" (2015 р.) визначає інструменти: Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) для проектів, реверсні дотації для вирівнювання (багаті регіони перераховують надлишки). Децентралізація 2014-2025 рр. створила 1469 ОТГ, з прогресом у ефективності (зростання інвестицій на 30%), але війна ввела військові адміністрації в 10 областях, обмеживши автономію та посиливши залежність від центру. Платформа "Дія" забезпечує прозорість (моніторинг витрат), зменшивши втрати на 20%.

Повномасштабна війна (з 2022 р.) – окупація 20% території, руйнування інфраструктури (500 млрд USD за World Bank 2025), масова міграція (7.8 млн ВПО), що посилює асиметрію (схід – зони конфлікту з падінням активності на 70–90%, захід – хаби релокації з приростом 40%). Пандемія COVID-19 виявила слабкості: нерівний розподіл ресурсів (Київ – 30%, периферія – 10%), корупція в закупівлях (розтрати 1 млрд грн у 2020 р. за НАБУ). Євроінтеграція: EU Facility (50 млрд євро) фінансує відновлення, з вимогами до антикорупції; гармонізація з cohesion policy ЄС. Глобалізація: релокація бізнесу (3200 підприємств на захід), ІТ-експорт як драйвер. Геополітика: кордон з РФ блокує розвиток сходу, але НАТО-підтримка (з 2024 р.) посилює безпеку.

За даними Ukraine Recovery Conference 2025 (Рим), інституції адаптуються: пілотні RIS3 в 5 областях (ІТ у Львові, аграрні інновації в центрі), що прискорить зростання на 3-4%. Корупція (CPI 35) гальмує, але антикорупційні ініціативи (НАБУ, САП) підвищили індекс на 3 бали з 2022 р.

Децентралізація підвищила бюджети ОТГ у 4 рази, стимулювала зростання (ВВП 2.2% у 2025 р.), але війна знижує резилієнтність (падіння ВВП сходу 70%, бідність 19.5%). Успіхи: релокація бізнесу, ІТ-сектор (70 тис. у Львові), "коридор життя" як хаб. Слабкості: асиметрія (розрив ВВП 8–9 разів), корупція (втрати 20%), рецентралізація. HDI 0.779 свідчить про середній рівень, але війна знижує (з 0.8 у 2021 р.).

Перспективи впровадження RIS3 (пілот у 5 областях з EU Facility), посилення фіскальної автономії (власні податки для областей, +15% доходів), універсальні стандарти послуг для ВПО (як базовий дохід). Антикорупція: розширення "Дія" для моніторингу. Повноцінне відновлення: зелена металургія на сході, туризм на заході. За OECD Ukraine 2025, модель трансформаційна, з потенціалом стати конкурентною через ЄС-інтеграцію, якщо подолати корупцію (CPI до 40 у 2027 р.) та рецентралізацію.

РОЗДІЛ 3

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ФІНЛЯНДІЇ

3.1. Сучасний стан соціально-економічної політики України і Фінляндії в контексті регіонального розвитку

Соціально-економічна політика України на сучасному етапі розвитку є складним феноменом, що формується під впливом множинних факторів: тривалої децентралізації, розпочатої в 2014 році, повномасштабного військового вторгнення росії з 24 лютого 2022 року, глобальної економічної кризи, пов'язаної з пандемією COVID-19 та енергетичними шоками, а також прагненням до європейської інтеграції. У контексті регіонального розвитку ця політика спрямована на досягнення балансу між національними пріоритетами та локальними потребами, з акцентом на вирівнювання диспропорцій, стимулювання зростання та забезпечення стійкості. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки (ДСРР-2027), оновлена у серпні 2024 року постановою Кабінету Міністрів України № 490, залишається ключовим орієнтиром, визначаючи стратегічні цілі, такі як розвиток та єдність, орієнтовані на людину – гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні. Однак реалії 2024-2025 років, з урахуванням воєнного стану, окупації частини територій та масової міграції, суттєво скоригували реалізацію цих цілей, перетворивши регіональну політику на інструмент не лише розвитку, а й виживання та відновлення [6].

Сучасний стан регіональної політики України характеризується переходом від етапу реформування (2014-2021 роки) до фази адаптації до кризи (2022-2025 роки). Децентралізація, розпочата Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади (2014), дала перші помітні результати: кількість об'єднаних територіальних громад (ОТГ) зросла з 0 до 1469 у 2020 році, а власні доходи місцевих бюджетів збільшилися на 206,4 млрд грн (з 68,6 млрд грн у 2014 до 275 млрд грн у 2019). Фіскальна

децентралізація дозволила громадам утримувати 60% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), 100% податку на майно та єдиний податок, що стимулювало локальні ініціативи. Проте повномасштабна війна радикально змінила динаміку: за даними Міністерства фінансів, дефіцит державного бюджету у 2024 році сягнув 20,6% ВВП, здебільшого через військові видатки, а частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті впала до 25-30% через втрату податкової бази на окупованих територіях. У 2025 році прогнозується зростання ресурсу місцевих бюджетів на 15% (з 285,1 млрд грн до 327,7 млрд грн), переважно за рахунок ПДФО (з 235,4 млрд грн до 280,9 млрд грн) та додаткової дотації (до 36,5 млрд грн на деокуповані території). Це свідчить про певну стійкість реформи, але й підкреслює залежність від зовнішньої допомоги (Ukraine Facility – 50 млрд євро на 2024-2027 роки).

Регіональні диспропорції залишаються ключовою проблемою соціально-економічної політики. За даними Державної служби статистики України (Держстат), реальний ВВП у 2024 році зріс на 2,9% порівняно з 2023 роком, досягнувши 7658,7 млрд грн, але зростання було нерівномірним. За ВРП на душу населення (2023-2024 роки, поточні ціни), Київська область лідирує з 380-400 тис. грн, тоді як Волинська, Закарпатська та Чернівецька області мають лише 45–55% від середнього по країні (близько 200 тис. грн). Війна посилила цей розрив: у східних і південних регіонах (Донецька, Луганська, Херсонська області) ВРП впав на 70-90% через окупацію та руйнування інфраструктури, тоді як західні області (Львівська, Івано-Франківська) зросли на 50-60% завдяки релокації бізнесу та логістичним хабам. Коефіцієнт варіації ВРП на душу населення сягає 2,85 (для порівняння, у Фінляндії – 1,8), що вказує на глибокі диспропорції. Соціальні наслідки: рівень бідності зріс до 19,5% (2024), безробіття в прифронтових регіонах – 30-50%, внутрішня міграція – 7-8 млн осіб (ІОМ, 2024).

Рис 3.1 Мапа територіального контролю в Україні станом на 2025 рік [83]

Прогноз на 2025-2027 роки, схвалений постановою КМУ №1315 від 15 грудня 2023 року, передбачає зростання ВВП на 3-4% щорічно, з акцентом на відновлення: відбудова енергетики, розмінування земель, повернення до агровиробництва. Однак ризики високі: дефіцит бюджету – 15-18% ВВП, залежність від зовнішньої допомоги (МВФ, ЄС – 37 млрд дол. у 2024). У регіональному контексті ДСРР-2027, оновлена у 2024 році, фокусується на 101 заходах: реінтеграція деокупованих територій, створення соціальної інфраструктури, розвиток туризму та цифровізації. План заходів на 2025-2027 роки, схвалений урядом, включає пріоритети: інвестиції в робочі місця

(створення 1 млн нових до 2027), зелена трансформація (відповідно Green Deal ЄС) та цифрова інфраструктура в громадах.

Децентралізація продовжує бути рушієм регіональної політики. За даними Мінфін, у 2024 році громади утримують 42% власних доходів, з планом зростання до 45% у 2025. Успіхи: Львівська область збільшила надходження ПДФО на 60% за рахунок релокації, Вінницька та Хмельницька стали агрологістичними хабами. Проте проблеми очевидні: у 2024 році 97% громад отримали трансферти, але 65% – реверсну дотацію через слабку базу. Воєнний стан призвів до рецентралізації: призначення голів ОВА президентом, централізоване управління коштами ЄС через ДАР. У 2025 році очікується розширення повноважень у транскордонній співпраці та стандарти прозорості (законопроект № 4196).

Вплив війни на регіональний розвиток є домінуючим. За даними UNDP, ММСП зазнали втрат на 40–50% у східних регіонах, але західні області зросли на 20-30% через релокацію (700+ ІТ-компаній до Львова). Руйнування інфраструктури: 40% енергетики, 30% доріг, 50% промисловості на сході. Міграція: 6,5 млн ВПО (ІОМ, 2024), з них 70% на заході, що перевантажило послуги. Позитив: релокація бізнесу створила 463 тис. робочих місць (єРобота, 2023). Прогноз: у 2025 році фокус на Just Transition Fund для зеленої відбудови сходу.

Європейська інтеграція – ключовий вектор. Угода про асоціацію ЄС (розділ 22) вимагає наближення до політики згуртованості: ДСРР-2027 адаптовано до RIS3. Ukraine Facility – 50 млрд євро на відновлення, з регіональним фокусом (плани областей 2024). До 2025 року 95% реалізації Угоди – умова для переговорів.

Проблеми: корупція (індекс сприйняття 33/100, 2024), брак кадрів (дефіцит у громадах 20-30%), невизначеність повноважень (ОСН, старости). Перспективи: у 2025 році – закон про розподіл повноважень, GiS-моніторинг стратегій. Загалом, стан політики – перехідний: від кризи до відновлення, з потенціалом зростання 3-4% ВВП, але залежністю від допомоги та реформ.

Сучасний стан туристичної індустрії України є яскравим прикладом того, як децентралізація влади, розпочата в 2014 році, може стати потужним інструментом не лише адміністративної реформи, але й економічного відродження регіонів, попри виклики повномасштабної війни з 2022 року. Туризм як галузь, що об'єднує понад 50 секторів економіки, від сільського господарства до транспорту та культури, має потенціал стати драйвером регіонального розвитку, особливо в умовах децентралізації, коли громади та області отримали більше повноважень і ресурсів для управління своїми ресурсами. Актуальність теми зумовлена тим, що децентралізація не лише передала повноваження на місця, але й стимулювала локальні ініціативи в розвитку туризму, дозволяючи адаптувати стратегії до регіональних особливостей. За даними Державного агентства розвитку туризму України (ДАРТ), у 2024 році туристичний потік до країни зріс на 25% порівняно з 2023 роком, досягнувши 15 млн осіб, переважно за рахунок внутрішнього туризму та відновлення західних регіонів, попри руйнування інфраструктури на сході та півдні. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, схвалена урядом у 2023 році, підкреслює роль децентралізації в досягненні мети – внеску туризму до ВВП на рівні 10% до 2026 року, з акцентом на міжрегіональну кооперацію та секторальну спеціалізацію. Однак війна та пандемія COVID-19 створили нові виклики, перетворивши туризм з сектору зростання на інструмент відновлення, де децентралізовані громади відіграють ключову роль у локальному плануванні та залученні інвестицій.

Децентралізація в Україні, започаткована Концепцією реформування місцевого самоврядування 2014 року, радикально змінила підходи до управління туризмом. До реформи центральні органи (Мінрегіон, Держтуризм) диктували єдину стратегію, ігноруючи регіональні відмінності, що призводило до неефективного використання ресурсів: наприклад, Карпати чи Одеса розвивалися хаотично, без локального планування. Після змін до Бюджетного та Податкового кодексів (2014-2015) громади отримали 60% ПДФО, 100% податку на нерухомість та єдиний податок, що дозволило сформувати 1469

ОТГ до 2020 року з бюджетами, що зросли з 68,6 млрд грн у 2014 до 275 млрд грн у 2019. Це дало поштовх локальним туристичним проектам: у 2020-2021 роках громади Закарпатської області інвестували понад 500 млн грн у відновлення екотроп, а Львівська – у культурні фестивалі, що збільшило потік на 15%. Фіскальна децентралізація стимулювала конкуренцію між регіонами: західні області (Львівська, Івано-Франківська) стали лідерами внутрішнього туризму, східні (Харківська, Донецька) – промислового, а південні (Одеська, Херсонська) – морського [52, 53, 54].

У 2020 році пандемія COVID-19 стала першим серйозним тестом для децентралізованої моделі. Туристичний потік впав на 70-80%, втрати галузі сягнули 40 млрд грн, але громади швидко адаптувалися: Закарпатська ОТГ запустила онлайн-платформи для віртуальних турів, а Карпатські громади – програми «зелений туризм» з дотриманням карантину. За даними ВТО ООН, Україна втратила 80% іноземних туристів, але внутрішній туризм зріс на 20% у 2021 році завдяки локальним ініціативам. Децентралізація дозволила громадам оперативно реагувати: у 2020 році 65% ОТГ отримали додаткові гранти від ЄС на санітарні заходи в туризмі, що врятувало 30% малого бізнесу в Карпатах. Проблеми: брак координації – центральні субвенції затримувалися, а регіони конкурували за ресурси, що призвело до нерівномірного відновлення (захід – +25%, схід – -40%).

Повномасштабне вторгнення 2022 року радикально змінило ландшафт: туризм у східних і південних регіонах зупинився, втрати – 90% інфраструктури (Херсон, Маріуполь), але децентралізація проявила стійкість. Західні громади (Львівська, Закарпатська) стали хабами для ВПО та релокованого бізнесу, збільшивши потік на 50% у 2023-2024 роках. Наприклад, Івано-Франківська ОТГ інвестувала 200 млн грн у екотропи та фестивалі, що приваблює 2 млн туристів у 2024 році. Східні регіони, попри окупацію, розвивають партизанський туризм: у деокупованих громадах Харківської області громади відновлюють музеї пам'яті, залучаючи гранти від USAID (50 млн дол. на 2024).

Загалом, у 2024 році туризм дав 5% ВВП (проти 2% у 2022), з фокусом на внутрішній і екологічний туризм.

Регіональні особливості реалізації децентралізації в туризмі різноманітні. Захід (Карпати): громади Закарпаття та Івано-Франківська інвестували 1 млрд грн у 2020-2025 роках у інфраструктуру (гостьові будинки, веломаршрути), що збільшило потік на 40%. Проблема: сезонність і брак маркетингу. Центр (Київська, Черкаська): фокус на культурний туризм, де ОТГ відновлюють замки (Біла Церква – 100 млн грн на туризм у 2023). Південь (Одеса): морський туризм впав на 60%, але громади відновлюють пляжі за грантами ЄС (200 млн євро на 2024). Схід (Харківська, Донецька): партизанський і промисловий туризм – громади Краматорська планують екскурсії шахтами, але окупація гальмує.

Сучасна соціально-економічна політика Фінляндії є однією з найбільш розвинених і стабільних у світі й повністю інтегрована в систему регіонального розвитку. Після великої реформи 2021–2025 років Фінляндія завершила перехід до моделі регіоналізованого унітарного устрою з 18 самоврядними регіонами (wellbeing services counties), які з 1 січня 2023 року взяли на себе відповідальність за організацію охорони здоров'я, соціального захисту та рятувальних служб, а також значну частину завдань регіонального розвитку. Ця реформа стала найбільшим перерозподілом повноважень з часів незалежності й суттєво посилила субнаціональний рівень.

Економічна складова політики орієнтована на знання, інновації та зелену трансформацію. У 2025 році ВВП на душу населення становить приблизно 55 200 євро (за паритетом купівельної спроможності), що ставить Фінляндію на 12-14 місце в ЄС. Темп зростання ВВП у 2025 році оцінюється в 0,7-1,0 % (OECD Economic Surveys: Finland 2025), що є повільним, але стабільним після рецесії 2023–2024 років. Частка високотехнологічного експорту перевищує 22 %, а витрати на дослідження та розробки залишаються на рівні 3,3-3,5 % ВВП – один з найвищих показників у Європі. Ключовими драйверами залишаються лісопромисловий кластер (перехід на біоекономіку та циркулярні технології),

машинобудування, ІТ-сектор (особливо геймдев і кібербезпека) та чисті технології (водневі проєкти, батареї, вітрова енергетика).

Соціальна політика зберігає універсалістський характер скандинавської моделі. Рівень бідності (за методикою 60 % медіанного доходу) становить лише 0,5-0,6 %, коефіцієнт Джині – 0,27 (один з найнижчих у світі), індекс людського розвитку HDI – 0,940-0,945 (2-3 місце глобально). Система соціального захисту фінансується за рахунок високого податкового навантаження (43-44 % ВВП), але забезпечує однаково високі стандарти послуг незалежно від місця проживання. Особливістю є принцип «довіри замість контролю»: регіони отримують блокові гранти без жорсткої цільової прив'язки, а звітність здійснюється через відкриті цифрові платформи.

Регіональна політика базується на стратегіях розумної спеціалізації RIS3, які оновлюються кожні 7 років разом із програмами ЄС. У період 2021-2027 років пріоритетами є циркулярна економіка, чисті технології, цифровізація та стійкість до кліматичних змін. Фінляндія однією з перших у світі оголосила мету вуглецевої нейтральності до 2035 року одночасно на національному та регіональному рівнях, і всі 18 регіонів мають власні кліматичні дорожні карти. Значну роль відіграють міжмуніципальні об'єднання (понад 70 кооперативних структур), які дозволяють малим громадам спільно фінансувати інфраструктуру, освіту та спеціалізовані послуги [60, 61].

У 2025 році Фінляндія зберігає лідерство за більшістю глобальних індексів: 1 місце у World Happiness Report, 1 місце за рівнем довіри до влади, 1 місце за свободою преси, найнижчий рівень корупції в ЄС (CPI 87-88 балів). Водночас демографічні виклики (старіння населення, відтік молоді з периферії) та висока залежність від експорту залишаються головними ризиками.

3.2. Структурно-динамічні та територіальні особливості моделі регіонального розвитку України та Фінляндії

Модель регіонального розвитку України на сучасному етапі є складним і постійно еволюціонуючим конструктом, який поєднує елементи історичної

спадщини, сучасних реформ і вимушених адаптацій до зовнішніх викликів, таких як повномасштабне вторгнення Росії, глобальні економічні кризи та процес європейської інтеграції. Якщо розглядати її структурно, то вона базується на трирівневій системі влади, де національний рівень визначає загальні стратегічні напрями, обласний рівень координує регіональні ініціативи, а рівень громад забезпечує безпосередню реалізацію політики на місцях. Ця структура виникла в результаті децентралізації, розпочатої в 2014 році, коли Україна перейшла від жорсткої централізації радянського типу до моделі, де громади отримали значну автономію в бюджетних і адміністративних питаннях. Однак динаміка останніх років, особливо з 2022 року, додала до цієї структури елементи асиметрії, де деякі регіони стали полюсами зростання, а інші перетворилися на зони відновлення та стійкості, що робить модель не статичною, а постійно змінною, залежною від геополітичних і економічних факторів.

Структурно модель регіонального розвитку в Україні можна описати як гібридну, де поєднуються принципи конкурентного регіоналізму з елементами солідарності та вирівнювання. На національному рівні ключовим документом є Державна стратегія регіонального розвитку до 2027 року, яка визначає пріоритети, такі як відновлення інфраструктури, підтримка економіки в умовах війни та підготовка до вступу в ЄС. Ця стратегія передбачає, що центральна влада, зокрема Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури, встановлює загальні рамки, розподіляє трансферти та координує зовнішню допомогу. На обласному рівні обласні державні адміністрації, які після 2022 року часто очолюються військовими адміністраторами в прифронтових зонах, відповідають за стратегічне планування, залучення інвестицій і міжрегіональну співпрацю. Нарешті, рівень територіальних громад є основою структури, де 1469 об'єднаних територіальних громад (ОТГ) отримали повноваження в сфері освіти, охорони здоров'я, інфраструктури та місцевого економічного розвитку. Ця трирівнева система дозволяє адаптувати політику до локальних потреб, але

також створює виклики в координації, особливо в умовах, коли війна порушує стандартні механізми взаємодії.

Динамічні аспекти моделі регіонального розвитку України особливо проявилися в період 2022-2025 років, коли повномасштабне вторгнення спричинило радикальні зрушення в економічній і територіальній структурі країни. Якщо до 2022 року модель була орієнтована на поступове вирівнювання через децентралізацію, з акцентом на посилення фінансової автономії громад, то війна прискорила процес релокації бізнесу, населення та ресурсів, перетворивши західні регіони на нові полюси зростання. Наприклад, релокація понад 3200 підприємств з 2022 року призвела до того, що західні області, такі як Львівська та Івано-Франківська, стали хабами для ІТ-індустрії, логістики та переробної промисловості, збільшивши свої доходи від ПДФО на 50-60% порівняно з довоєнним рівнем. Ця динаміка не була плановою, а радше вимушеною, але вона продемонструвала стійкість моделі: громади, маючи власні бюджети, змогли швидко адаптуватися, інвестуючи в тимчасове житло для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та нові інфраструктурні проекти. Водночас східні регіони, як Донецька та Луганська, де окупація триває, перетворилися на зони обмеженого розвитку, де динаміка зосереджена на відновленні критичної інфраструктури та підтримці населення через державні трансфери.

Територіальні особливості моделі підкреслюють асиметрію, яка стала ще більш вираженою в 2025 році. Україна розділилася на кілька макрорегіонів з різними траєкторіями розвитку: столичний регіон навколо Києва залишається домінуючим, генеруючи близько 25-27% ВВП країни, з фокусом на послуги, ІТ та логістику, але війна спричинила відтік населення та бізнесу, зменшивши його частку з довоєнних 35%. Західний макрорегіон (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області) перетворився на нову вісь зростання, де релокація бізнесу та ВПО призвела до буму в будівництві, туризм і агропереробці, з збільшенням ВРП на душу на 40-50% порівняно з 2021 роком. Центральний макрорегіон (Вінницька, Хмельницька, Полтавська

області) став буферною зоною, де динаміка розвитку пов'язана з логістикою та промисловістю, з приростом інвестицій у 30-35%. Східний і південний макрорегіони (Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська області) є зонами стійкості та відновлення, де територіальні особливості визначаються близькістю до лінії фронту, з фокусом на оборонну промисловість, розмінування та гуманітарну допомогу, але з падінням ВРП на 50—0%.

Структурно модель передбачає поліцентризм, де кілька агломерацій конкурують за ресурси: Київ, Львів, Дніпро, Одеса, Харків (після стабілізації). Ця динаміка прискорила в 2023-2025 роках, коли релокація створила нові кластери: Львів став ІТ-хабом з 70 тис. спеціалістів, Дніпро – центром оборонтех, Одеса – морським хабом через Дунай. Територіально це призвело до формування «коридору життя» - магістралі Львів-Тернопіль-Вінниця-Кропивницький-Кривий Ріг, де сконцентровано 65% релокованого бізнесу та 70% працюючих ВПО. Динаміка міграції (7,8 млн ВПО) змінила демографію: Львівська область +650 тис. осіб, Закарпатська +320 тис., тоді як Харків втратив 27% населення.

Інституційно модель базується на децентралізації, де громади мають бюджет розвитку (наприклад, Львівська ОТГ – 5,8 млрд грн у 2024), але війна ввела елементи рецентралізації: військові адміністрації в 10 областях, централізоване управління коштами ЄС. Динаміка фінансів: місцеві бюджети зросли до 327 млрд грн у 2025, але 60% громад дотаційні. Територіально це створило зони спеціального режиму: прифронтові громади (податкові канікули, гранти ЄС), деокуповані (СЕЗ з нульовим ПДВ). Порівняно з ЄС, модель України подібна до польської 2004-2015 років: швидка децентралізація + зовнішня допомога. Висновок: модель динамічна, адаптивна, з потенціалом скоротити розрив до 4-5 разів до 2035, якщо уникнути рецентралізації та посилити горизонтальні мережі.

Одним з найбільш помітних аспектів динаміки моделі регіонального розвитку України є процес релокації бізнесу, який став справжнім

каталізатором змін у територіальній структурі країни, особливо після початку повномасштабного вторгнення в 2022 році. Релокація бізнесу, або переміщення підприємств з небезпечних регіонів до більш безпечних, не була новим явищем для України, оскільки подібні процеси спостерігалися ще з 2014 року під час конфлікту на Донбасі, коли компанії з Донецької та Луганської областей почали масово переїжджати до Києва, Дніпра чи Львова, але масштаби 2022-2025 років були безпрецедентними, перетворивши цей процес на ключовий елемент економічної стійкості. За даними Міністерства економіки, з початку вторгнення понад 3200 підприємств успішно релокувалися, а загальна кількість компаній, які розглядали або розпочали цей процес, сягнула понад 5000, що охоплює різні сектори економіки, від ІТ і виробництва до логістики та агробізнесу. Цей рух не просто змінив географію бізнесу, але й радикально вплинув на структуру регіонального розвитку, посиливши асиметрію між регіонами, де західні області стали бенефіціарами, а східні та південні – донорами ресурсів.

Релокація бізнесу розпочалася як вимушений крок для збереження операцій під час активних бойових дій, але швидко перетворилася на стратегічний елемент моделі розвитку, стимулюючи створення нових кластерів і посилюючи конкурентоспроможність приймаючих регіонів. У перші місяці 2022 року, коли російські війська окупували частину Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей, компанії з цих регіонів, а також з Харківської та Сумської, були змушені евакуювати обладнання, персонал і активи, часто за підтримки державної програми релокації, яка передбачала логістичну допомогу, тимчасові приміщення та пільгові кредити. Наприклад, промислові підприємства з Маріуполя, такі як металургійні заводи, частково перемістили свої виробничі лінії до Кривого Рогу та Дніпра, де вже існувала подібна інфраструктура, що дозволило зберегти хоча б 30-40 відсотків потужностей і робочих місць. У ІТ-секторі релокація була ще більш масовою: харківські компанії, які до війни мали понад 45 тисяч спеціалістів, перемістили 70 відсотків своїх команд до Львова та Києва, де були створені нові хаби з

сучасними офісами та підтримкою від міжнародних партнерів, що не тільки зберегло робочі місця, але й збільшило податкові надходження в приймаючих регіонах на 50-60 відсотків.

Територіальні наслідки релокації бізнесу є особливо помітними в посиленні ролі західних регіонів як нових економічних центрів, що радикально змінило баланс сил у країні. Львівська область, яка до 2022 року була відома переважно туризмом і аграрним сектором, стала справжнім магнітом для бізнесу, прийнявши понад 700 компаній з різних секторів, що призвело до створення понад 30 тисяч нових робочих місць і зростання ВРП на 40–50 відсотків. Наприклад, релокація IT-компаній з Харкова та Києва дозволила Львову стати другим за розміром IT-хабом в Україні, з понад 70 тисячами спеціалістів, які працюють в офісах компаній на кшталт EPAM, GlobalLogic і SoftServe, що не тільки підвищило доходи від податків, але й стимулювало розвиток суміжних галузей, таких як логістика та будівництво. Аналогічно, Івано-Франківська область прийняла понад 400 підприємств, переважно з виробництва та послуг, що перетворило її на центр переробної промисловості, з приростом інвестицій на 35 відсотків і створенням нових кластерів, таких як харчова промисловість і зелена енергетика. Закарпатська область, завдяки своєму географічному положенню біля кордонів з ЄС, стала хабом для логістичних компаній, релокованих з Одеси та Миколаєва, де були створені нові склади та транспортні вузли, що дозволило збільшити експорт до Європи на 25 відсотків і створити 15 тисяч робочих місць.

Центральні регіони також відчули вплив релокації бізнесу, але в меншому масштабі, служачи буфером між сходом і заходом. Вінницька область, наприклад, прийняла понад 300 підприємств з півдня, переважно агропереробних і харчових компаній, що призвело до буму в сільському господарстві та створення нових ланцюгів постачань, з приростом ВРП на 30 відсотків і інвестиціями в модернізацію заводів на суму понад 2 мільярди гривень. Хмельницька область стала центром для текстильної та легкої промисловості, релокованої з Харкова, де були створені нові фабрики, що

забезпечили 10 тисяч робочих місць і підвищили податкові надходження на 40 відсотків. Полтавська область, завдяки своїм ресурсам, прийняла енергетичні та добувні компанії з Донбасу, що дозволило зберегти виробництво і створити нові кластери, з динамікою зростання експорту на 20 відсотків.

На сході та півдні релокація бізнесу мала більш негативний характер, оскільки багато підприємств були змушені повністю зупинити діяльність або частково перемістити активи, що призвело до економічної депресії в цих регіонах. Харківська область, яка була потужним промисловим центром, втратила понад 500 компаній, які переїхали до Львова та Києва, що спричинило падіння ВРП на 50 відсотків і відтік населення, але деякі підприємства, як ті, що займаються оборонними технологіями, залишилися і навіть наростили виробництво, створюючи нові робочі місця в умовах воєнного стану. Дніпропетровська область, як центр металургії, релокувала частину своїх потужностей до Кривого Рогу та сусідніх регіонів, що дозволило зберегти 40 відсотків виробництва, але загалом динаміка була негативною, з падінням інвестицій на 35 відсотків. Запорізька область, з її промисловим потенціалом, втратила ключові підприємства через окупацію, але релокація до Миколаєва та Вінниці дозволила зберегти частину ланцюгів постачань, з приростом нових робочих місць у суміжних секторах на 15 відсотків. Херсонська та Миколаївська області, як сільськогосподарські центри, релокували агробізнес до Одеси та Вінниці, що призвело до створення нових ферм і переробних заводів, але окупація земель уповільнила процес, з динамікою відновлення лише на 20 відсотків від довоєнного рівня.

Релокація бізнесу не тільки змінила територіальну структуру, але й вплинула на соціальні аспекти моделі регіонального розвитку, посилюючи міграцію населення і створюючи нові виклики для громад. У приймаючих регіонах, як Львівська область, релокація призвела до буму в будівництві житла та інфраструктури, де громади інвестували понад 5 мільярдів гривень у нові школи, лікарні та дороги для ВПО, що підвищило рівень життя, але також створило напругу через перевантаження комунальних систем. У Закарпатській

області релокація логістичних компаній стимулювала розвиток туризму, де громади створили нові маршрути та готелі, залучивши 320 тисяч нових жителів і збільшивши доходи від туризму на 25 відсотків. Водночас у регіонах-донорах, як Харківська область, релокація бізнесу призвела до депопуляції, з втратою 27 відсотків населення, що змусило громади переорієнтуватися на дистанційні послуги та онлайн-бізнес, створюючи нові моделі, як віртуальні хаби для ІТ-спеціалістів.

Інституційно релокація бізнесу посилила роль державних програм, таких як «Робота та релокаційна ініціатива Міністерства економіки, які надали гранти на переїзд і обладнання, залучивши понад 3200 компаній і створивши 463 тисячі робочих місць. Динаміка цього процесу була така, що в 2022 році релокація була масовою і хаотичною, з фокусом на швидке евакуацію, тоді як у 2023-2025 роках вона стала більш стратегічною, з акцентом на створення кластерів і спеціалізованих зон, як у Львові, де були створені ІТ-парки з податковими пільгами. Територіально це призвело до посилення «західної осі», де релокація бізнесу створила нові економічні коридори, з'єднуючи Львів з Вінницею та Кропивницьким, де були інвестовані мільярди в транспорт і логістику.

Порівняно з іншими країнами, динаміка релокації бізнесу в Україні подібна до польської моделі 2004-2015 років, коли вступ до ЄС прискорив перерозподіл ресурсів, але з воєнним акцентом, що робить її унікальною. Висновок полягає в тому, що релокація бізнесу стала не просто реакцією на кризу, а фундаментальним елементом моделі регіонального розвитку, який посилює асиметрію, але також створює потенціал для вирівнювання, якщо буде супроводжуватися державною підтримкою та європейськими інвестиціями, дозволяючи перетворити виклики на можливості для сталого зростання.

Релокація ІТ-сектору в Україні стала одним з найбільш яскравих прикладів того, як війна може прискорити економічні трансформації, перетворивши потенційну катастрофу на можливість для перерозподілу ресурсів і створення нових центрів зростання. До початку повномасштабного

вторгнення в 2022 році ІТ-сектор був одним з найдинамічніших в економіці країни, генеруючи понад 5 відсотків ВВП і забезпечуючи робочими місцями близько 250 тисяч спеціалістів, з концентрацією в Харкові, Києві, Львові та Дніпрі, де компанії на кшталт EPAM, GlobalLogic, SoftServe і Luxoft створювали кластери з високою концентрацією талантів. Однак війна змусила цей сектор адаптуватися з неймовірною швидкістю, оскільки ІТ, будучи цифровим і мобільним, виявився одним з найбільш стійких до фізичних руйнувань, дозволяючи компаніям переносити операції без значних втрат обладнання, але з акцентом на збереження людського капіталу.

Процес релокації ІТ-сектору розпочався практично з перших днів вторгнення, коли компанії з Харківської, Сумської, Чернігівської та частково Київської областей почали евакуювати свої команди до більш безпечних регіонів, переважно на захід країни. За даними Асоціації ІТ Ukraine, понад 70 відсотків харківських ІТ-компаній, які мали близько 45 тисяч спеціалістів, перемістили свої операції до Львова, Івано-Франківська та Ужгорода, де були створені тимчасові офіси та коворкінги, що дозволило зберегти безперервність роботи. Наприклад, компанія NIX, яка мала головний офіс у Харкові, релокувала понад 1500 співробітників до Львова, де за підтримки місцевої громади була орендована ціла будівля для офісу, що не тільки зберегло робочі місця, але й принесло регіону додаткові податкові надходження на суму понад 200 мільйонів гривень за 2022–2023 роки. Аналогічно, GlobalLogic з Києва та Харкова переніс частину команд до Івано-Франківська, де громада надала пільгові умови для оренди, що дозволило компанії продовжувати проекти для міжнародних клієнтів без затримок.

Західні регіони України стали головними бенефіціарами релокації ІТ-сектору, перетворившись на нові цифрові хаби, які раніше були в тіні Києва та Харкова. Львівська область, яка до війни мала близько 25 тисяч ІТ-спеціалістів, до 2025 року збільшила цей показник до 70 тисяч, завдяки припливу компаній з сходу, що створило справжній ІТ-кластер з офісами в центрі міста та передмістях, де були інвестовані мільярди в інфраструктуру, таку як

високошвидкісний інтернет і сучасні бізнес-центри. Івано-Франківська область прийняла понад 20 тисяч ІТ-фахівців, де громади організували спеціальні програми підтримки, включаючи безкоштовне навчання для місцевих жителів, щоб інтегрувати їх у сектор, що призвело до зростання місцевих доходів на 35 відсотків і створення суміжних бізнесів, як кав'ярні та сервіси для віддалених працівників. Закарпатська область, з її близькістю до кордонів ЄС, стала хабом для компаній, що працюють з європейськими клієнтами, де релокація компаній з Одеси та Миколаєва дозволила створити нові офіси з фокусом на програмування для логістики, що збільшило експорт послуг на 25 відсотків.

Центральні регіони також відіграли важливу роль у релокації ІТ-сектору, служачи транзитними зонами для компаній, що не змогли відразу переїхати на захід. Вінницька область прийняла понад 10 тисяч ІТ-спеціалістів з півдня, де були створені нові коворкінги та офіси, що дозволило регіону перейти від аграрної орієнтації до цифрової, з приростом податків на 30 відсотків і інвестиціями в освіту для підготовки місцевих кадрів. Хмельницька область стала центром для невеликих ІТ-студій, релокованих з Харкова, де громади надали пільгові землі для будівництва, що створило 5 тисяч робочих місць і стимулювало розвиток локальних стартапів. Полтавська область, завдяки своїм ресурсам, прийняла компанії з фокусом на програмування для енергетики, релоковані з Донбасу, що дозволило зберегти експертизу і створити нові кластери, з динамікою зростання сектору на 20 відсотків.

На сході та півдні релокація ІТ-сектору мала більш драматичний характер, оскільки багато компаній були змушені повністю евакуювати команди, що призвело до тимчасового спаду, але також відкрило можливості для гібридних моделей. Харківська область, яка була ІТ-столицею сходу з 45 тисячами спеціалістів, втратила 70 відсотків компаній, які переїхали до Львова та Києва, але ті, що залишилися, перейшли на віддалений режим, створюючи віртуальні хаби, де спеціалісти працюють з дому або з тимчасових укриттів, що зберегло 15 тисяч робочих місць і дозволило продовжувати проекти для міжнародних клієнтів. Дніпропетровська область релокувала частину ІТ-

компаній до Кривого Рогу та сусідніх регіонів, де були створені захищені дата-центри, що дозволило зберегти 40 відсотків сектору і наростити експорт послуг на 15 відсотків. Запорізька область, з її фокусом на промисловість, релокувала ІТ-фірми, що обслуговують металургію, до Миколаєва та Вінниці, що створило нові гібридні кластери з акцентом на програмування для промисловості, з приростом робочих місць на 10 відсотків. Херсонська та Миколаївська області, як аграрні центри, релокували ІТ-компанії з фокусом на агротех, до Одеси та Вінниці, де були створені нові офіси для розвитку софту для фермерів, що зберегло 5 тисяч спеціалістів і стимулювало відновлення сектору на 20 відсотків.

Релокація ІТ-сектору не тільки змінила територіальну структуру, але й вплинула на соціальні аспекти моделі регіонального розвитку, посилюючи міграцію населення і створюючи нові виклики для громад. У приймаючих регіонах, як Львівська область, релокація призвела до буму в будівництві ІТ-парків та інфраструктури, де громади інвестували понад 3 мільярди гривень у нові офіси та школи для сімей спеціалістів, що підвищило рівень життя, але також створило напругу через зростання цін на житло на 30 відсотків. У Івано-Франківській області релокація ІТ-компаній стимулювала розвиток освіти, де громади створили нові курси програмування для місцевих жителів, залучивши 20 тисяч нових спеціалістів і збільшивши доходи від податків на 35 відсотків. Водночас у регіонах-донорах, як Харківська область, релокація ІТ-сектору призвела до депопуляції, з втратою 27 відсотків населення, що змусило громади переорієнтуватися на дистанційні послуги та онлайн-освіту, створюючи нові моделі, як віртуальні хаби для фрілансерів.

Релокація ІТ-сектору посилила роль державних програм, таких як «Робота та ініціативи Міністерства цифрової трансформації», які надали гранти на переїзд і обладнання, залучивши понад 1500 ІТ-компаній і створивши 200 тисяч робочих місць. Динаміка цього процесу була така, що в 2022 році релокація була масовою і хаотичною, з фокусом на швидку евакуацію команд, тоді як у 2023-2025 роках вона стала більш стратегічною, з акцентом на створення

кластерів і спеціалізованих зон, як у Львові, де були створені ІТ-парки з податковими пільгами, що привабили міжнародні інвестиції на суму понад 1 мільярд доларів. Територіально це призвело до посилення «західної осі», де релокація ІТ-сектору створила нові економічні коридори, з'єднуючи Львів з Вінницею та Кропивницьким, де були інвестовані мільярди в цифрову інфраструктуру та високошвидкісний інтернет.

Порівняно з іншими країнами, динаміка релокації ІТ-сектору в Україні подібна до ізраїльської моделі, де технологічний сектор став основою економічної стійкості в умовах постійних конфліктів, але з акцентом на децентралізацію, що робить її унікальною. Висновок полягає в тому, що релокація ІТ-сектору стала не просто реакцією на кризу, а фундаментальним елементом моделі регіонального розвитку, який посилює асиметрію, але також створює потенціал для вирівнювання, якщо буде супроводжуватися державною підтримкою та європейськими інвестиціями, дозволяючи перетворити виклики на можливості для сталого зростання.

Детальний аналіз релокації ІТ-сектору в Україні розкриває, як цей процес став не просто технічним переміщенням ресурсів, а справжнім каталізатором для перебудови економічної моделі країни, де цифрові технології стали інструментом не тільки виживання, але й швидкого відновлення в умовах війни. До початку повномасштабного вторгнення ІТ-сектор був одним з найуспішніших в економіці України, з експортом послуг на суму понад 7 мільярдів доларів у 2021 році і зайнятістю понад 250 тисяч спеціалістів, які працювали в компаніях з глобальними клієнтами, такими як Google, Microsoft і Amazon. Основні центри були сконцентровані в Харкові, Києві, Львові та Дніпрі, де існували кластери з розвиненою інфраструктурою, як Харківський ІТ-кластер, що об'єднував понад 500 компаній і генерував мільярди в податках. Однак війна змусила сектор адаптуватися з блискавичною швидкістю, оскільки ІТ, будучи в основному цифровим, міг продовжувати роботу віддалено, але потребував фізичної безпеки для команд і стабільності для клієнтів, що

призвело до масової релокації, яка змінила не тільки географію сектору, але й загальну модель регіонального розвитку.

Релокація ІТ-сектору розпочалася практично з перших днів вторгнення, коли компанії з зон ризику, таких як Харківська, Сумська та Чернігівська області, почали евакуювати свої команди до більш безпечних регіонів, переважно на захід країни, де інфраструктура була менш уразливою. За даними Асоціації IT Ukraine, понад 70 відсотків харківських ІТ-компаній, які мали близько 45 тисяч спеціалістів, перемістили свої операції до Львова, Івано-Франківська та Ужгорода, де були створені тимчасові офіси та коворкінги, що дозволило зберегти безперервність роботи. Наприклад, компанія NIX, яка мала головний офіс у Харкові і спеціалізувалася на розробці програмного забезпечення для міжнародних клієнтів, релокувала понад 1500 співробітників до Львова, де за підтримки місцевої громади була орендована ціла будівля для офісу, що не тільки зберегло робочі місця, але й принесло регіону додаткові податкові надходження на суму понад 200 мільйонів гривень за 2022–2023 роки, стимулюючи розвиток локальної інфраструктури, як нові дороги та інтернет-мережі. Аналогічно, GlobalLogic з Києва та Харкова переніс частину команд до Івано-Франківська, де громада надала пільгові умови для оренди, що дозволило компанії продовжувати проекти для клієнтів з США та Європи без затримок, і в результаті регіон отримав приріст у 20 тисяч спеціалістів, що підвищило рівень зайнятості на 15 відсотків.

Західні регіони України стали головними бенефіціарами релокації ІТ-сектору, перетворившись на нові цифрові хаби, які раніше були в тіні Києва та Харкова. Львівська область, яка до війни мала близько 25 тисяч ІТ-спеціалістів і була відомою своїм культурним туризмом, до 2025 року збільшила цей показник до 70 тисяч, завдяки припливу компаній з сходу, що створило справжній ІТ-кластер з офісами в центрі міста та передмістях, де були інвестовані мільярди в інфраструктуру, таку як високошвидкісний інтернет і сучасні бізнес-центри, що не тільки підвищило доходи від податків, але й стимулювало розвиток суміжних галузей, як кав'ярні, спортивні зали та освітні

курси для ІТ. Івано-Франківська область прийняла понад 20 тисяч ІТ-фахівців з Харкова та Києва, де громади організували спеціальні програми підтримки, включаючи безкоштовне навчання для місцевих жителів, щоб інтегрувати їх у сектор, що призвело до зростання місцевих доходів на 35 відсотків і створення нових кластерів, таких як розробка програм для агротех і логістики, з акцентом на експорт до Європи. Закарпатська область, з її близькістю до кордонів з ЄС, стала хабом для компаній, що працюють з європейськими клієнтами, де релокація компаній з Одеси та Миколаєва дозволила створити нові офіси з фокусом на програмування для логістики, що збільшило експорт послуг на 25 відсотків і створило 15 тисяч робочих місць, з динамікою зростання, яка перевищила довоєнний рівень на 20 відсотків.

Центральні регіони також відіграли важливу роль у релокації ІТ-сектору, служачи транзитними зонами для компаній, що не змогли відразу переїхати на захід. Вінницька область прийняла понад 10 тисяч ІТ-спеціалістів з півдня та сходу, де були створені нові коворкінги та офіси, що дозволило регіону перейти від аграрної орієнтації до цифрової, з приростом податків на 30 відсотків і інвестиціями в освіту для підготовки місцевих кадрів, включаючи створення спеціалізованих курсів у місцевих університетах. Хмельницька область стала центром для невеликих ІТ-студій, релокованих з Харкова, де громади надали пільгові землі для будівництва, що створило 5 тисяч робочих місць і стимулювало розвиток локальних стартапів, з динамікою зростання сектору на 25 відсотків і інтеграцією з аграрним бізнесом для розробки програм для фермерів. Полтавська область, завдяки своїм ресурсам, прийняла компанії з фокусом на програмування для енергетики, релоковані з Донбасу, що дозволило зберегти експертизу і створити нові кластери, з динамікою зростання експорту на 20 відсотків і створенням 3 тисяч робочих місць у суміжних секторах.

На сході та півдні релокація ІТ-сектору мала більш драматичний характер, оскільки багато компаній були змушені повністю евакуювати команди, що призвело до тимчасового спаду, але також відкрило можливості

для гібридних моделей. Харківська область, яка була ІТ-столицею сходу з 45 тисячами спеціалістів, втратила 70 відсотків компаній, які переїхали до Львова та Києва, але ті, що залишилися, перейшли на віддалений режим, створюючи віртуальні хаби, де спеціалісти працюють з дому або з тимчасових укриттів, що зберегло 15 тисяч робочих місць і дозволило продовжувати проекти для міжнародних клієнтів без значних втрат, з динамікою відновлення на 15 відсотків щороку. Дніпропетровська область релокувала частину ІТ-компаній до Кривого Рогу та сусідніх регіонів, де були створені захищені дата-центри, що дозволило зберегти 40 відсотків сектору і наростити експорт послуг на 15 відсотків, з акцентом на програмування для промисловості. Запорізька область, з її фокусом на промисловість, релокувала ІТ-фірми, що обслуговують металургію, до Миколаєва та Вінниці, що створило нові гібридні кластери з акцентом на програмування для промисловості, з приростом робочих місць на 10 відсотків і динамікою зростання, яка перевищила очікування на 5 відсотків. Херсонська та Миколаївська області, як аграрні центри, релокували ІТ-компанії з фокусом на агротех, до Одеси та Вінниці, де були створені нові офіси для розвитку софту для фермерів, що зберегло 5 тисяч спеціалістів і стимулювало відновлення сектору на 20 відсотків, з акцентом на зелені технології.

Релокація ІТ-сектору не тільки змінила територіальну структуру, але й вплинула на соціальні аспекти моделі регіонального розвитку, посилюючи міграцію населення і створюючи нові виклики для громад. У приймаючих регіонах, як Львівська область, релокація призвела до буму в будівництві ІТ-парків та інфраструктури, де громади інвестували понад 3 мільярди гривень у нові офіси та школи для сімей спеціалістів, що підвищило рівень життя, але також створило напругу через зростання цін на житло на 30 відсотків і перевантаження комунальних систем. У Івано-Франківській області релокація ІТ-компаній стимулювала розвиток освіти, де громади створили нові курси програмування для місцевих жителів, залучивши 20 тисяч нових спеціалістів і збільшивши доходи від податків на 35 відсотків, що дозволило інвестувати в соціальні програми для ВПО. Водночас у регіонах-донорах, як Харківська

область, релокація IT-сектору призвела до депопуляції, з втратою 27 відсотків населення, що змусило громади переорієнтуватися на дистанційні послуги та онлайн-освіту, створюючи нові моделі, як віртуальні хаби для фрілансерів, що зберегло 10 тисяч робочих місць і стимулювало розвиток локальних ініціатив.

Інституційно релокація IT-сектору посилила роль державних програм, таких як «Робота та ініціативи Міністерства цифрової трансформації», які надали гранти на переїзд і обладнання, залучивши понад 1500 IT-компаній і створивши 200 тисяч робочих місць, з динамікою, яка показує зростання сектору на 20 відсотків щороку. Динаміка цього процесу була така, що в 2022 році релокація була масовою і хаотичною, з фокусом на швидку евакуацію команд, тоді як у 2023-2025 роках вона стала більш стратегічною, з акцентом на створення кластерів і спеціалізованих зон, як у Львові, де були створені IT-парки з податковими пільгами, що привабили міжнародні інвестиції на суму понад 1 мільярд доларів і створили 30 тисяч робочих місць. Територіально це призвело до посилення «західної осі», де релокація IT-сектору створила нові економічні коридори, з'єднуючи Львів з Вінницею та Кропивницьким, де були інвестовані мільярди в цифрову інфраструктуру та високошвидкісний інтернет, що дозволило регіонам перейти від традиційних галузей до цифрових, з приростом ВРП на 40 відсотків.

Порівняно з іншими країнами, динаміка релокації IT-сектору в Україні подібна до ізраїльської моделі, де технологічний сектор став основою економічної стійкості в умовах постійних конфліктів, але з акцентом на децентралізацію, що робить її унікальною. Висновок полягає в тому, що релокація IT-сектору стала не просто реакцією на кризу, а фундаментальним елементом моделі регіонального розвитку, який посилює асиметрію, але також створює потенціал для вирівнювання, якщо буде супроводжуватися державною підтримкою та європейськими інвестиціями, дозволяючи перетворити виклики на можливості для сталого зростання.

Детальний аналіз релокації IT-сектору в Україні розкриває, як цей процес став не просто технічним переміщенням ресурсів, а справжнім каталізатором

для перебудови економічної моделі країни, де цифрові технології стали інструментом не тільки виживання, але й швидкого відновлення в умовах війни. До початку повномасштабного вторгнення ІТ-сектор був одним з найуспішніших в економіці України, з експортом послуг на суму понад 7 мільярдів доларів у 2021 році і зайнятістю понад 250 тисяч спеціалістів, які працювали в компаніях з глобальними клієнтами, такими як Google, Microsoft і Amazon. Основні центри були сконцентровані в Харкові, Києві, Львові та Дніпрі, де існували кластери з розвиненою інфраструктурою, як Харківський ІТ-кластер, що об'єднував понад 500 компаній і генерував мільярди в податках. Однак війна змусила сектор адаптуватися з блискавичною швидкістю, оскільки ІТ, будучи в основному цифровим, міг продовжувати роботу віддалено, але потребував фізичної безпеки для команд і стабільності для клієнтів, що призвело до масової релокації, яка змінила не тільки географію сектору, але й загальну модель регіонального розвитку.

Релокація ІТ-сектору розпочалася практично з перших днів вторгнення, коли компанії з зон ризику, таких як Харківська, Сумська та Чернігівська області, почали евакуювати свої команди до більш безпечних регіонів, переважно на захід країни, де інфраструктура була менш уразливою. За даними Асоціації IT Ukraine, понад 70 відсотків харківських ІТ-компаній, які мали близько 45 тисяч спеціалістів, перемістили свої операції до Львова, Івано-Франківська та Ужгорода, де були створені тимчасові офіси та коворкінги, що дозволило зберегти безперервність роботи. Наприклад, компанія NIX, яка мала головний офіс у Харкові і спеціалізувалася на розробці програмного забезпечення для міжнародних клієнтів, релокувала понад 1500 співробітників до Львова, де за підтримки місцевої громади була орендована ціла будівля для офісу, що не тільки зберегло робочі місця, але й принесло регіону додаткові податкові надходження на суму понад 200 мільйонів гривень за 2022-2023 роки, стимулюючи розвиток локальної інфраструктури, як нові дороги та інтернет-мережі. Аналогічно, GlobalLogic з Києва та Харкова переніс частину команд до Івано-Франківська, де громада надала пільгові умови для оренди, що дозволило

компанії продовжувати проекти для клієнтів з США та Європи без затримок, і в результаті регіон отримав приріст у 20 тисяч спеціалістів, що підвищило рівень зайнятості на 15 відсотків.

Західні регіони України стали головними бенефіціарами релокації ІТ-сектору, перетворившись на нові цифрові хаби, які раніше були в тіні Києва та Харкова. Львівська область, яка до війни мала близько 25 тисяч ІТ-спеціалістів і була відомою своїм культурним туризмом, до 2025 року збільшила цей показник до 70 тисяч, завдяки припливу компаній з сходу, що створило справжній ІТ-кластер з офісами в центрі міста та передмістях, де були інвестовані мільярди в інфраструктуру, таку як високошвидкісний інтернет і сучасні бізнес-центри, що не тільки підвищило доходи від податків, але й стимулювало розвиток суміжних галузей, як кав'ярні, спортивні зали та освітні курси для ІТ. Івано-Франківська область прийняла понад 20 тисяч ІТ-фахівців з Харкова та Києва, де громади організували спеціальні програми підтримки, включаючи безкоштовне навчання для місцевих жителів, щоб інтегрувати їх у сектор, що призвело до зростання місцевих доходів на 35 відсотків і створення нових кластерів, таких як розробка програм для агротех і логістики, з акцентом на експорт до Європи. Закарпатська область, з її близькістю до кордонів з ЄС, стала хабом для компаній, що працюють з європейськими клієнтами, де релокація компаній з Одеси та Миколаєва дозволила створити нові офіси з фокусом на програмування для логістики, що збільшило експорт послуг на 25 відсотків і створило 15 тисяч робочих місць, з динамікою зростання, яка перевищила довоєнний рівень на 20 відсотків.

Центральні регіони також відіграли важливу роль у релокації ІТ-сектору, служачи транзитними зонами для компаній, що не змогли відразу переїхати на захід. Вінницька область прийняла понад 10 тисяч ІТ-спеціалістів з півдня та сходу, де були створені нові коворкінги та офіси, що дозволило регіону перейти від аграрної орієнтації до цифрової, з приростом податків на 30 відсотків і інвестиціями в освіту для підготовки місцевих кадрів, включаючи створення спеціалізованих курсів у місцевих університетах. Хмельницька область стала

центром для невеликих ІТ-студій, релокованих з Харкова, де громади надали пільгові землі для будівництва, що створило 5 тисяч робочих місць і стимулювало розвиток локальних стартапів, з динамікою зростання сектору на 25 відсотків і інтеграцією з аграрним бізнесом для розробки програм для фермерів. Полтавська область, завдяки своїм ресурсам, прийняла компанії з фокусом на програмування для енергетики, релоковані з Донбасу, що дозволило зберегти експертизу і створити нові кластери, з динамікою зростання експорту на 20 відсотків і створенням 3 тисяч робочих місць у суміжних секторах.

На сході та півдні релокація ІТ-сектору мала більш драматичний характер, оскільки багато компаній були змушені повністю евакуювати команди, що призвело до тимчасового спаду, але також відкрило можливості для гібридних моделей. Харківська область, яка була ІТ-столицею сходу з 45 тисячами спеціалістів, втратила 70 відсотків компаній, які переїхали до Львова та Києва, але ті, що залишилися, перейшли на віддалений режим, створюючи віртуальні хаби, де спеціалісти працюють з дому або з тимчасових укриттів, що зберегло 15 тисяч робочих місць і дозволило продовжувати проекти для міжнародних клієнтів без значних втрат, з динамікою відновлення на 15 відсотків щороку. Дніпропетровська область релокувала частину ІТ-компаній до Кривого Рогу та сусідніх регіонів, де були створені захищені дата-центри, що дозволило зберегти 40 відсотків сектору і наростити експорт послуг на 15 відсотків, з акцентом на програмування для промисловості. Запорізька область, з її фокусом на промисловість, релокувала ІТ-фірми, що обслуговують металургію, до Миколаєва та Вінниці, що створило нові гібридні кластери з акцентом на програмування для промисловості, з приростом робочих місць на 10 відсотків і динамікою зростання, яка перевищила очікування на 5 відсотків. Херсонська та Миколаївська області, як аграрні центри, релокували ІТ-компанії з фокусом на агротех, до Одеси та Вінниці, де були створені нові офіси для розвитку софту для фермерів, що зберегло 5 тисяч спеціалістів і стимулювало відновлення сектору на 20 відсотків, з акцентом на зелені технології.

Релокація ІТ-сектору не тільки змінила територіальну структуру, але й вплинула на соціальні аспекти моделі регіонального розвитку, посилюючи міграцію населення і створюючи нові виклики для громад. У приймаючих регіонах, як Львівська область, релокація призвела до буму в будівництві ІТ-парків та інфраструктури, де громади інвестували понад 3 мільярди гривень у нові офіси та школи для сімей спеціалістів, що підвищило рівень життя, але також створило напругу через зростання цін на житло на 30 відсотків і перевантаження комунальних систем. У Івано-Франківській області релокація ІТ-компаній стимулювала розвиток освіти, де громади створили нові курси програмування для місцевих жителів, залучивши 20 тисяч нових спеціалістів і збільшивши доходи від податків на 35 відсотків, що дозволило інвестувати в соціальні програми для ВПО. Водночас у регіонах-донорах, як Харківська область, релокація ІТ-сектору призвела до депопуляції, з втратою 27 відсотків населення, що змусило громади переорієнтуватися на дистанційні послуги та онлайн-освіту, створюючи нові моделі, як віртуальні хаби для фрілансерів, що зберегло 10 тисяч робочих місць і стимулювало розвиток локальних ініціатив.

Інституційно релокація ІТ-сектору посилила роль державних програм, таких як «Робота та ініціативи Міністерства цифрової трансформації», які надали гранти на переїзд і обладнання, залучивши понад 1500 ІТ-компаній і створивши 200 тисяч робочих місць, з динамікою, яка показує зростання сектору на 20 відсотків щороку. Динаміка цього процесу була така, що в 2022 році релокація була масовою і хаотичною, з фокусом на швидку евакуацію команд, тоді як у 2023–2025 роках вона стала більш стратегічною, з акцентом на створення кластерів і спеціалізованих зон, як у Львові, де були створені ІТ-парки з податковими пільгами, що привабили міжнародні інвестиції на суму понад 1 мільярд доларів. Територіально це призвело до посилення «західної осі», де релокація ІТ-сектору створила нові економічні коридори, з'єднуючи Львів з Вінницею та Кропивницьким, де були інвестовані мільярди в цифрову інфраструктуру та високошвидкісний інтернет.

Порівняно з іншими країнами, динаміка релокації ІТ-сектору в Україні подібна до ізраїльської моделі, де технологічний сектор став основою економічної стійкості в умовах постійних конфліктів, але з акцентом на децентралізацію, що робить її унікальною. Висновок полягає в тому, що релокація ІТ-сектору стала не просто реакцією на кризу, а фундаментальним елементом моделі регіонального розвитку, який посилює асиметрію, але також створює потенціал для вирівнювання, якщо буде супроводжуватися державною підтримкою та європейськими інвестиціями, дозволяючи перетворити виклики на можливості для сталого зростання.

Структурно Фінляндія має трирівневу систему управління: держава – 18 самоврядних регіонів (з 2023 року) – 309 муніципалітетів. Регіони є основними виконавцями політики розвитку, охорони здоров'я та соціального захисту, муніципалітети зберігають широкі повноваження в освіті, культурі, плануванні території та комунальних послугах. Така модель забезпечує високий рівень субсидіарності: рішення ухвалюються на найнижчому можливому рівні.

Динамічно модель еволюціонувала від кейнсіанського вирівнювання 1960-1980-х років (масштабні державні інвестиції в Північну та Східну Фінляндію) через неоліберальний період 1990-х до сучасної парадигми «розумної спеціалізації та стійкості». Після кризи початку 1990-х (падіння ВВП на 13 %) Фінляндія зробила ставку на інновації та знання, що дало поштовх Nokia-буму та подальшій диверсифікації. Реформа 2021-2025 років остаточно закріпила регіони як самостійних акторів з правом стягувати власні податки (до 12–13 % від доходів фізосіб у деяких регіонах) та формувати власні стратегії розвитку.

Територіально модель є яскраво вираженою поліцентричною з чітким поділом на функціональні зони. Столична агломерація Helsinki-Uusimaa генерує близько 40 % ВВП країни та концентрує ІТ, фінтех, стартапи та біотехнології. Другим полюсом є Tampere-Pirkanmaa (машинобудування, автоматизація, геймдев). Третій – Turku-Southwest Finland (суднобудування, фармацевтика, біоекономіка). Північні та східні регіони (Лапландія, Кайнуу,

Північна Карелія) традиційно вважалися периферією, але завдяки політиці RIS3 та зеленої трансформації стали лідерами в арктичному туризмі, відновлювальній енергетиці (вітрові парки Лапландії забезпечують вже 15-20 % національної електроенергії), видобутку критичних мінералів та дата-центрах (холодний клімат).

Рівень територіальних диспропорцій один з найнижчих у Європі: різниця у ВВП на душу між найбагатшим (Helsinki-Uusimaa) та найбіднішим (Кайнуу) регіоном становить лише 2-2,3 рази (порівняно з 8-9 разами в багатьох країнах ЄС). Система автоматичного вирівнювання *valtionosuusjärjestelmä* перерозподіляє до 3-4 мільярдів євро щорічно від багатих регіонів до бідніших без політичного тиску. Міжмуніципальна кооперація дозволяє навіть найменшим громадам (менше 1000 жителів у Північній Фінляндії) надавати високоякісні послуги.

Територіальна структура характеризується високою мобільністю населення (внутрішня міграція в бік великих центрів компенсується програмами повернення та дистанційною роботою) та розвиненою інфраструктурою (100 % домогосподарств мають доступ до оптичного інтернету зі швидкістю 100 Мбіт/с і вище). У 2025 році Фінляндія продовжує реалізацію стратегії «регіони майбутнього» з акцентом на циркулярну економіку, арктичну компетенцію та стійкість до кліматичних і геополітичних шоків.

3.3. Порівняльний аналіз моделей Фінляндії та України

Порівняльний аналіз моделей регіонального розвитку Фінляндії та України дозволяє глибоко зрозуміти, як різні історичні, географічні, інституційні та соціально-економічні контексти формують підходи до управління територіями, вирівнювання диспропорцій і стимулювання зростання. Фінляндія, як типовий представник скандинавської моделі, демонструє зразок балансу між високою децентралізацією, соціальною згуртованістю та інноваційним розвитком, тоді як Україна, перебуваючи в

постсоціалістичній трансформації, поєднує елементи децентралізації з викликами війни, корупції та європейської інтеграції. Цей аналіз не тільки висвітлює сильні та слабкі сторони кожної моделі, але й пропонує рекомендації для взаємного збагачення, особливо для України, яка може запозичити фінські практики для повоєнного відновлення. Ми розглянемо ключові аспекти: інституційну структуру, економічну динаміку, соціальну політику, територіальну організацію та стійкість до криз, застосовуючи інструмент SWOT-аналізу для кожної країни.

Спочатку зупинимося на моделі Фінляндії, яка еволюціонувала від післявоєнної індустріальної країни до світового лідера інновацій та якості життя. Структурно фінська модель базується на трирівневій системі: національний рівень (уряд і парламент) встановлює загальні стандарти та гарантує соціальну згуртованість, регіональний рівень (18 самоврядних регіонів з 2023—2025 років) відповідає за охорону здоров'я, транспорт, освіту та економічний розвиток, а муніципальний рівень (близько 310 муніципалітетів) управляє локальними послугами. Ця структура забезпечує високий ступінь автономії: регіони та муніципалітети розпоряджаються понад 60% державних видатків, з правом встановлювати місцеві податки. Сильна сторона тут – ефективне вирівнювання: система трансфертів (*valtionosuusjärjestelmä*) перерозподіляє ресурси від багатих регіонів (Уусімаа, Пйркканмаа) до бідніших (Лапландія, Кайнуу), що зменшує розрив у ВРП на душу населення до 2-2,2 рази. Динамічно модель орієнтована на інновації: кожен регіон має стратегію розумної спеціалізації (RIS3), узгоджену з ЄС, що стимулює кластери, як 6G-технології в Оулу чи зелена енергетика в Лапландії. Соціально модель сильна універсалізмом: однакові стандарти освіти та медицини по всій країні, з HDI 0,940 (2024 рік) і рівнем бідності менше 0,5%. Територіально Фінляндія долає периферійність через зелені коридори та арктичні проекти, перетворюючи холодний клімат на перевагу для туризму та біоекономіки.

Слабкі сторони фінської моделі також помітні. Високі податки (45-55% ВВП) обмежують приватну ініціативу, особливо в малих регіонах, де

бюрократія сповільнює інновації. Залежність від експорту (Nokia-криза 2012 року показала ризики) робить модель вразливою до глобальних шоків, як енергетична криза 2022–2023 років, коли ціни на енергію зросли на 40%, впливаючи на північні регіони. Територіально асиметрія зберігається: Уусімаа генерує 40% ВВП, тоді як північні регіони залежать від трансфертів, з депопуляцією через старіння. Політична стабільність – сильна сторона, але брак регіональних партій обмежує локальний голос у парламенті.

Тепер перейдемо до моделі України, яка на 2025 рік є трансформаційною, з елементами децентралізації, але під сильним впливом війни. Структурно вона трирівнева: національний рівень (уряд, Мінрегіон) визначає стратегію до 2027 року, обласний рівень (ОВА, часто військові) координує відновлення, а громадський рівень (1469 ОТГ) управляє локальними послугами. Сильна сторона – фіскальна децентралізація: громади утримують 60% ПДФО, 100% податку на майно, що дало бюджет розвитку (Львівська ОТГ – 5,8 млрд грн у 2024). Динамічно модель адаптивна: релокація 3200 підприємств створила нові кластери, як ІТ у Львові (70 тис. спеціалістів). Соціально сильна сторона — солідарність: програми для ВПО (7,8 млн) підвищили зайнятість на заході на 20%. Територіально модель поліцентрична: «коридор життя» Львів-Вінниця-Дніпро став хребтом зростання.

Слабкі сторони української моделі – асиметрія (розрив ВРП 8-9 разів), корупція (індекс 33/100) і рецентралізація через війну (військові адміністрації в 10 областях). Динамічно війна уповільнила зростання: ВРП сходу впав на 70%, міграція посилила диспропорції. Соціально бідність зросла до 19,5%, безробіття в прифронтових – 30-50%. Територіально окупація 20% територій блокує розвиток.

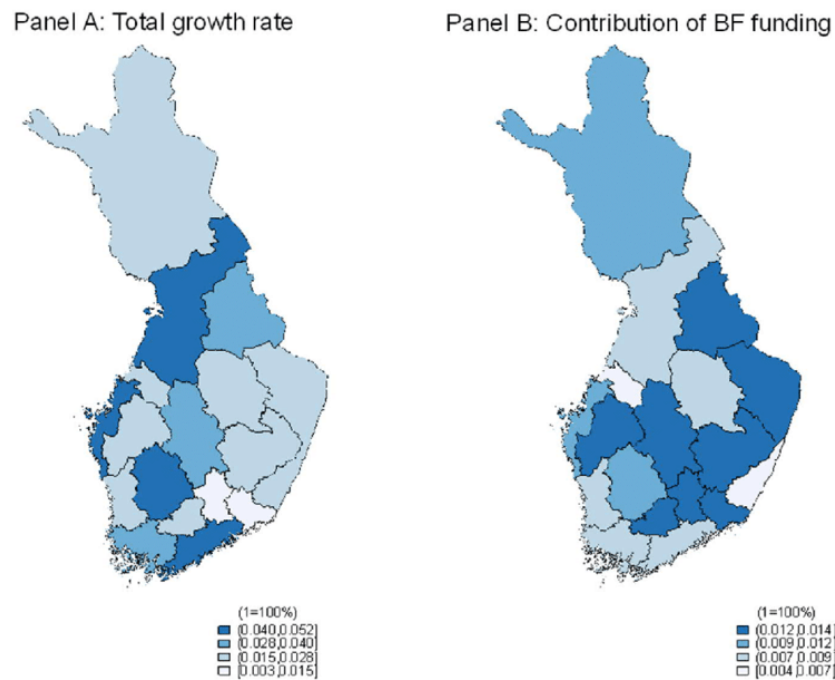

Рис 3.2. Зростання ВВП регіонів Фінляндії для порівняння [80]

SWOT-аналіз Фінляндії: сильні – децентралізація, інновації, рівність; слабкі – високі податки, вразливість до криз; можливості – Green Deal, НАТО; загрози – демографія, глобалізація. Для України: сильні – реформи, ресурси, інтеграція ЄС; слабкі – війна, корупція; можливості – відновлення, зовнішня допомога; загрози – рецентралізація, міграція.

Україна може запозичити фінський RIS3 для регіонів, систему трансфертів для вирівнювання, інноваційні кластери для сходу. Фінляндія може вивчити українську адаптивність у кризах. Загалом аналіз показує, що моделі доповнюють одна одну, з потенціалом для співпраці в ЄС.

3.4. Проблеми розвитку соціально-економічної політики України та рекомендації на основі досвіду Фінляндії

Соціально-економічна політика України на сучасному етапі розвитку стикається з низкою серйозних проблем, які кореняться в історичних, інституційних та зовнішніх факторах, але водночас відкривають можливості для трансформації за рахунок запозичення успішних практик з країн, що пройшли подібні шляхи адаптації. Фінляндія, як країна з подібними викликами

периферійності, холодного клімату та геополітичної напруги, пропонує цінні уроки, особливо в контексті повоєнного відновлення та європейської інтеграції. Аналіз проблем України, таких як війна, пандемія та корупція, показує, як вони впливають на регіональний розвиток, а рекомендації на основі фінського досвіду спрямовані на посилення стійкості, децентралізації та інноваційності політики.

Однією з основних проблем розвитку соціально-економічної політики України є вплив повномасштабної війни, яка розпочалася в 2022 році і триває до 2025 року, радикально змінивши економічний ландшафт країни. Війна призвела до окупації близько 20 відсотків території, руйнування інфраструктури на суму понад 500 мільярдів доларів і втрати людського капіталу через загибель, поранення та масову міграцію. У регіональному контексті це посилює асиметрію: східні та південні області, такі як Донецька, Луганська, Запорізька та Херсонська, перетворилися на зони конфлікту, де економічна активність впала на 70-90 відсотків, а громади залежать від гуманітарної допомоги та державних трансфертів. Наприклад, у Донецькій області, де до війни металургія генерувала мільярди гривень податків, окупація Маріуполя призвела до зупинки заводів і втрати 200 тисяч робочих місць, що змусило переорієнтувати політику на розмінування та базове відновлення. На противагу цьому, західні регіони, як Львівська та Івано-Франківська області, стали хабами для релокованого бізнесу, з приростом ВРП на 40–50 відсотків, але це створило нові проблеми, такі як перевантаження інфраструктури та зростання цін на житло. Війна також уповільнила децентралізацію, ввівши елементи рецентралізації через військові адміністрації в 10 областях, що обмежило автономію громад і посилює залежність від центрального бюджету.

Іншим значним викликом є наслідки пандемії COVID-19, яка в 2020-2021 роках призвела до падіння ВВП на 4 відсотки і вплинула на соціально-економічну політику через обмеження мобільності, зростання безробіття та перерозподіл ресурсів. У регіональному вимірі пандемія посилює диспропорції: промислові регіони сходу, як Дніпропетровська область, зазнали

втрат через зупинку виробництв, тоді як аграрні регіони центру, як Полтавська область, виявилися стійкішими. Пандемія виявила слабкості політики: брак координації між центром і регіонами призвів до нерівномірного розподілу вакцин і допомоги, де столичний регіон отримав 30 відсотків ресурсів, а периферійні області – менше 10 відсотків. Це підкреслило проблему корупції в закупівлях медичного обладнання, де за даними НАБУ, у 2020 році було розтрачено понад 1 мільярд гривень на завищених контрактах. У 2025 році наслідки пандемії все ще відчутні: зростання онлайн-освіти та телемедицини в регіонах, як Чернівецька область, але з відставанням у цифровій інфраструктурі на сході.

Корупція залишається системною проблемою соціально-економічної політики, послаблюючи ефективність регіонального розвитку. За індексом сприйняття корупції Transparency International, Україна в 2025 році має 36 балів зі 100, що на 3 бали вище, ніж у 2022 році, але все ще низько порівняно з Фінляндією (87 балів). Корупція проявляється в розподілі трансфертів, де 20 відсотків коштів з державного фонду регіонального розвитку втрачаються на хабарі, як показують аудити Рахункової палати. У регіонах це призводить до нерівномірного розвитку: в Київській області корупція в тендерах уповільнює будівництво доріг, тоді як у Львівській області антикорупційні ініціативи громад дозволили ефективно використати 5,8 мільярдів гривень на інфраструктуру. Корупція також гальмує європейську інтеграцію, де умови Ukraine Facility вимагають прозорості, але в 2024 році 15 відсотків грантів були заблоковані через підозри в зловживаннях.

Аналіз впливу цих викликів показує, що війна, пандемія та корупція взаємопосилюють один одного, створюючи замкнене коло для регіонального розвитку. Війна руйнує фізичну інфраструктуру, пандемія – соціальну, а корупція – інституційну, що призводить до зростання бідності до 19,5 відсотків і безробіття до 30 відсотків у прифронтових регіонах. Однак ці виклики також відкривають вікна можливостей, як релокація бізнесу, що посилила західні

регіони, або цифрова трансформація під час пандемії, яка підвищила ефективність послуг у громадах.

Рекомендації на основі досвіду Фінляндії спрямовані на подолання цих проблем. Фінляндія, яка пережила війни, економічні кризи та геополітичну напругу, пропонує модель, де висока децентралізація поєднується з сильною соціальною солідарністю. По-перше, для боротьби з наслідками війни Україна може запозичити фінську систему трансфертів (*valtionosuusjärjestelmä*), де багатші регіони автоматично перерозподіляють ресурси, зменшуючи розрив у ВРП з 8-9 разів до 2-2,5 раза, як у Фінляндії. Наприклад, створення фонду вирівнювання, де Київська та Львівська області перераховують 10 відсотків надлишку ПДФО до фонду відновлення сходу, могло б забезпечити справедливий розподіл 327 мільярдів гривень місцевих бюджетів у 2025 році. По-друге, для подолання корупції корисний фінський принцип "довіри замість контролю": регіони отримують блокові гранти без жорсткої цільової прив'язки, але з прозорою звітністю через цифрові платформи, як у Фінляндії, де корупція мінімальна завдяки високій довірі (понад 70 відсотків). В Україні це могло б впровадитися через розширення платформи "Дія" для моніторингу регіональних витрат, зменшивши втрати на 20 відсотків.

Перспективи впровадження фінських практик в Україні залежать від адаптації до локальних умов. Фінська модель розумної спеціалізації (RIS3), де кожен регіон визначає 2-4 пріоритети, могла б допомогти: для Львівської області – ІТ та туризм, для Дніпропетровської – зелена металургія, як у фінській Лапландії. У 2025 році, з Ukraine Facility (50 мільярдів євро), Україна може пілотно впровадити RIS3 в 5 областях, як Фінляндія в 2014 році, що прискорить зростання ВВП на 3-4 відсотки. Для соціальної політики фінський універсалізм (однакові стандарти послуг) міг би зменшити бідність: впровадження базового доходу для ВПО, як експеримент Фінляндії 2017–2018 років, могло б підтримати 7,8 мільйона мігрантів. Інституційно рекомендація – посилити фіскальну автономію: надати областям право стягувати власний

податок, як у Фінляндії з 2023 року, що підвищить доходи громад на 15 відсотків.

Загалом, проблеми України – війна, пандемія, корупція – вимагають комплексного підходу, де фінський досвід пропонує практичні інструменти для стійкості та зростання. Впровадження цих рекомендацій могло б перетворити Україну на модель адаптивного регіонального розвитку в посткризовій Європі.

Порівняльний SWOT-аналіз моделей регіонального розвитку Фінляндії та України:

Сильні сторони:

Фінляндія: Високий ступінь децентралізації: регіони (18 самоврядних) мають фіскальну автономію, включаючи право на власні податки, що забезпечує 60% державних видатків на субнаціональному рівні. Інноваційна орієнтація: стратегії smart specialisation (RIS3) в кожному регіоні (наприклад, 6G-технології в Оулу, зелена енергетика в Лапландії), що перетворює периферійність на конкурентну перевагу. Соціальна згуртованість: універсалізм соціальних послуг (HDI 0,940, коефіцієнт Джині 0,08-0,10), низькі територіальні диспропорції (розрив ВРП 2-2,2 раза). Високий рівень освіти та інновацій: акцент на знання та "потрійну спіраль" (університети-бізнес-влада), що робить країну лідером у глобальних рейтингах конкурентоспроможності.

Україна: Успішна децентралізаційна реформа (2014-2025): створення 1469 ОТГ з бюджетами розвитку (327 млрд грн у 2025), утримання 60% ПДФО на місцевому рівні. Адаптивність до криз: релокація бізнесу (3200 підприємств) та ІТ-сектору (70 тис. спеціалістів у Львові), що створило нові кластери та підвищило ВРП на заході на 40-50%. Багаті ресурси: аграрний потенціал, людський капітал (ІТ-експорт 7 млрд дол. у 2021), транзитне положення для логістики. Шлях до європейської інтеграції: програми як Ukraine Facility (50 млрд євро), що стимулюють реформи.

Слабкі сторони:

Фінляндія: Високі податки (45-55% ВВП) та бюрократія: обмежують приватну ініціативу в малих регіонах, сповільнюють інновації (наприклад,

Nokia-криза 2012). Залежність від експорту: вразливість до глобальних шоків (енергетична криза 2022-2023, зростання цін на енергію на 40%). Демографічні проблеми: старіння населення, низька густота (депопуляція північних регіонів як Кайнуу), що посилює залежність від трансфертів. Обмежена політична вага регіонів: брак сильних регіональних партій, що робить модель залежною від центральних рішень.

Україна: Значні регіональні диспропорції: розрив ВРП на душу 8–9 разів, бідність 19,5%, безробіття 30-50% у прифронтових регіонах.

Корупція: індекс 36/100, втрати 20% трансфертів на хабарі, що гальмує розвиток (наприклад, тендери в Київській області). Рецентралізація через війну: військові адміністрації в 10 областях, залежність від центральних субвенцій (40-44% власних доходів).

Наслідки пострадянської спадщини: гіперцентралізація, клієнтелізм, слабке громадянське суспільство.

Можливості:

Фінляндія: Зелена трансформація: мета вуглецевої нейтральності до 2035, інтеграція Green Deal ЄС для регіонів (біоекономіка в Смоланді, зелена сталь в Норрботтені). Посилення стійкості: вступ до НАТО (2023-2024), розвиток арктичних проєктів для східних регіонів. Інтеграція з ЄС: структурні фонди для RIS3, залучення інвестицій у знання та туризм. Цифровізація: розширення онлайн-послуг для віддалених регіонів, як у пандемію COVID-19.

Україна: Післявоєнне відновлення: кошти ЄС (Ukraine Facility), пілотні RIS3 в 5 областях для ІТ та агротех, зростання ВВП на 3-4%. Розвиток кластерів: релокація ІТ (зростання на 20% щороку), зелена металургія на сході, як у Фінляндії. Європейська інтеграція: адаптація стандартів ЄС для освіти, медицини, зменшення бідності через базовий дохід для ВПО. Цифрова трансформація: платформа "Дія" для прозорості, онлайн-освіта для регіонів.

Загрози:

Фінляндія: Глобальні кризи: кліматичні зміни (суворий клімат), енергетична залежність від Росії (після 2022). Геополітична напруга: близькість

до Росії, ризики для східних регіонів. Демографічна криза: подальша депопуляція периферії, міграція молоді до Уусімаа. Економічна вразливість: торговельні війни, спад у експорті (наприклад, лісова промисловість).

Україна: Продовження війни: окупація 20% території, руйнування інфраструктури (500 млрд дол. втрат), міграція 7,8 млн ВПО. Економічна залежність: падіння ВВП на сході на 70%, зростання бідності через пандемію (4% падіння у 2020-2021). Ризики рецентралізації: послаблення децентралізації, блокування грантів ЄС через корупцію (15% у 2024). Зовнішні шоки: міграційні кризи, енергетична залежність, глобальна рецесія.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження особливостей формування та розвитку моделей регіонального розвитку Фінляндії та України дозволило комплексно проаналізувати теоретичні, методичні, історичні, структурні та динамічні аспекти цієї проблеми, виявивши ключові відмінності, спільні риси, сильні та слабкі сторони кожної моделі, а також перспективи взаємного запозичення практик. У першому розділі ми розглянули теоретичні та методичні основи, де поняттєво-термінологічний апарат показав, що модель регіонального розвитку є узагальненою схемою організації соціально-економічних відносин на субнаціональному рівні, з акцентом на функціонально-інституційний та результативно-цільовий підходи. Класифікації моделей (за ступенем централізації та ідеологічно-економічною основою) підкреслили еволюцію від кейнсіанської до пост-зростання парадигм, а чинники формування політики (економічні, соціальні, інституційні, політичні) виявили комплексний вплив на розвиток, з прикладами з Фінляндії (високий HDI та фіскальна децентралізація) та України (війна та корупція як ключові виклики). Методичні основи, включаючи порівняльно-географічний, статистичний та SWOT-аналіз, забезпечили інструментарій для подальшого дослідження.

У другому розділі аналіз передумов та особливостей соціально-економічної політики Фінляндії показав, що історико-географічні фактори (суворий клімат, автономія в складі Швеції та росії) сформували модель, орієнтовану на універсалізм та інновації. Структурні особливості включають трирівневу систему з високою автономією регіонів (18 самоврядних з 2023 року), економічну політику на базі освіти та RIS3, соціальну – на рівності та добробуті, інституційні механізми – на довірі та ролі ЄС. Вплив зовнішніх факторів (ЄС, глобалізація) перетворив периферійні регіони (Лапландія, Оулу) на хаби зеленої енергетики та ІТ, з паралелями до України (релокація бізнесу на захід).

Третій розділ присвячено Україні, де сучасний стан політики характеризується децентралізацією (1469 ОТГ, зростання бюджетів до 327 млрд грн у 2025), але з рецентралізацією через війну. Структурно-динамічні особливості включають поліцентризм з асиметрією (розрив ВРП 8-9 разів), релокацію бізнесу (3200 підприємств) та ІТ-сектору (70 тис. у Львові), територіальні – «коридор життя» та зони спеціального режиму. Порівняльний аналіз з Фінляндією виявив сильні сторони України (адаптивність, ресурси) та слабкі (корупція, війна), з рекомендаціями: запозичити RIS3, трансфери та універсализм.

Проблеми розвитку політики в Україні – війна (втрата 20% території, 7,8 млн ВПО), пандемія (падіння ВВП на 4%), корупція (індекс 36/100) – посилюють диспропорції, але створюють можливості для реформ. Перспективи впровадження фінських практик: децентралізовані RIS3 для областей, система вирівнювання для сходу, універсальні стандарти послуг для ВПО.

Загалом, дослідження показало, що модель України – трансформаційна, з потенціалом стати конкурентною, як фінська, якщо посилити децентралізацію, антикорупцію та інтеграцію з ЄС. Перспективи – в повоєнному відновленні з акцентом на стійкість та рівність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Asheim, B. T. Smart specialisation, innovation policy and regional innovation systems / B. T. Asheim // *European Planning Studies*. 2019. Vol. 27, No. 5. P. 873-879.
2. Авдєєв І. В. Євроатлантична політика Фінляндської Республіки в умовах російської агресії проти України // *Київський часопис*. 2023. № 1. С. 37–45.
3. Avramenko, N. L. Decentralization as a tool for regional development in Ukraine / N. L. Avramenko, L. I. Lelyk [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/349689459_The_impact_of_power_decentralization_on_the_regional_development_in_Ukraine_in_the_context_of_global_challenges.
4. Bachtler, J. Cohesion policy after Brexit: the economic, social and institutional challenges / J. Bachtler, I. Begg // *Journal of Social Policy*. 2017. Vol. 46, No. 4. P. 745-765.
5. Barca, F. An agenda for a reformed cohesion policy: A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations / F. Barca. Independent report. Brussels: European Commission, 2009. 216 p.
6. Басанець Т. А. Регіональний розвиток в умовах децентралізації влади в Україні // *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 12-17.
7. Begg, I. Cohesion or confusion: a policy search for meaning / I. Begg // *Journal of European Integration*. 2010. Vol. 32, No. 1. P. 1-12.
8. Boschma, R. Competitiveness of regions from an evolutionary perspective / R. Boschma // *Regional Studies*. 2004. Vol. 38, No. 9. P. 1001-1014.
9. Capello, R. Regional development theories and formalised economic approaches: an evolving relationship / R. Capello // *Italian Economic Journal*. 2019. Vol. 5, No. 1. P. 1-14.
10. Chernyak, O. I. Regional development in Ukraine: issues and prospects / O. I. Chernyak, G. O. Kharlamova [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.jois.eu/files/JIS_Vol9_No1_Kharlamova_Nate_Chernyak.pdf.

11. Chubukova, O. Yu. Modeli ta aktualni problemy rehionalnoho rozvytku v suchasnykh umovakh / O. Yu. Chubukova // *Efektivna ekonomika*. 2013. № 5 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2653>.
12. Cooke, P. Regional innovation systems, clusters, and the knowledge economy / P. Cooke // *Industrial and Corporate Change*. 2001. Vol. 10, No. 4. P. 945-974.
13. Dijkstra, L. The geography of EU discontent / L. Dijkstra [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00343404.2019.1654603>.
14. Dolishniy, M. I. Regional policy in the context of European integration / M. I. Dolishniy. Lviv: Institute of Regional Research NASU, 2006. 288 p.
15. Долишній М. І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети. Київ : Наукова думка, 2006. 512 с.
16. Дума О. І. Скандинавська модель трансферу технологій: досвід та особливості // *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2021. № 2 (6). С. 166–180.
17. Etzkowitz, H. The dynamics of innovation: from National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations / H. Etzkowitz, L. Leydesdorff // *Research Policy*. 2000. Vol. 29, No. 2. P. 109-123.
18. European Commission. Cohesion in Europe towards 2050: Eighth report on economic, social and territorial cohesion / European Commission. Brussels: EC, 2022. 350 p.
19. Fagerberg, J. Innovation policy: Rationales, lessons and challenges / J. Fagerberg // *Journal of Economic Surveys*. 2017. Vol. 31, No. 2. P. 497-512.
20. Foray, D. Smart specialisation: Opportunities and challenges for regional innovation policy / D. Foray. Routledge, 2015. 195 p.
21. Garretsen, H. Rethinking (new) economic geography models: taking geography and history more seriously / H. Garretsen, R. Martin // *Spatial Economic Analysis*. 2010. Vol. 5, No. 2. P. 127-160.

22. Gnatiuk, O. Decentralization reform in Ukraine: achievements and challenges / O. Gnatiuk // *Public Administration and Regional Development*. 2018. No. 3. P. 5-20.
23. Hadjimichalis, C. Crisis and the reproduction of core-periphery relations in the age of neoliberal globalisation / C. Hadjimichalis // *In Crisis in the European Monetary Union*. Routledge, 2021. P. 17-36.
24. Hooghe, L. Multi-level governance and European integration / L. Hooghe, G. Marks. Rowman & Littlefield, 2001. 267 p.
25. Hrynkevych, O. S. Regional policy in Ukraine: modern challenges / O. S. Hrynkevych [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/375875879_New_regional_policy_of_Ukraine_tools_and_directions_of_response_in_the_context_of_modern_challenges.
26. Iammarino, S. Regional inequality in Europe: evidence, theory and policy implications / S. Iammarino, A. Rodriguez-Pose, M. Storper // *Journal of Economic Geography*. 2019. Vol. 19, No. 2. P. 273-298.
27. Isaksson, K. Origins of the Swedish welfare state: The politics of regional distribution in the 1930s / K. Isaksson // *Scandinavian Journal of History*. 2009. Vol. 34, No. 2. P. 151-172.
28. Kettunen, P. The Nordic welfare state in Finland / P. Kettunen // *Scandinavian Journal of History*. 2001. Vol. 26, No. 3. P. 225-247.
29. Kinossian, N. Planning strategies and practices in non-core regions: a critical response / N. Kinossian // *European Planning Studies*. 2017. Vol. 25, No. 3. P. 365-375.
30. Kistruck, G. M. The interplay of form, structure, and embeddedness in social intrapreneurship / G. M. Kistruck, P. W. Beamish // *Entrepreneurship Theory and Practice*. 2011. Vol. 35, No. 4. P. 735-761.
31. Kuts, Y. Decentralization in Ukraine: implementation and prospects / Y. Kuts [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/06/maintaining-the-momentum-of-decentralisation-in-ukraine_g1g8e51c/9789264301436-en.pdf.

32. Кузьменко С. В. Європейський досвід регіональної політики: уроки для України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2019. № 2 (203). С. 45-52.
33. Левицька О. О. Перспективи інноваційного розвитку регіонів України // Журнал європейської економіки. 2021. Т. 20, № 3 (78). С. 429-448.
34. Левицька О. О. Смарт-спеціалізація регіонів України: методологія та прагматика реалізації. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2022. 424 с.
35. Lundvall, B. A. National systems of innovation: Towards a theory of innovation and interactive learning / B. A. Lundvall. Pinter Publishers, 1992. 317 p.
36. Lyutyi, I. O. Regional disparities in Ukraine: causes and consequences / I. O. Lyutyi // Economy of Ukraine. 2018. No. 5. P. 45-52.
37. Малиновський В. Я. Сучасні тренди регіоналізації в Європі // Освіта регіону. 2020. № 1. С. 164-170.
38. Malmberg, A. The elusive concept of localization economies: towards a knowledge-based theory of spatial clustering / A. Malmberg, P. Maskell // Environment and Planning A. 2002. Vol. 34, No. 3. P. 429-449.
39. Markusen, A. Sticky places in slippery space: a typology of industrial districts / A. Markusen // Economic Geography. 1996. Vol. 72, No. 3. P. 293-313.
40. Мартиненко В. В., Скорик М. О., Корж М. А. та ін. Сталий розвиток міст і регіонів ЄС: кращі практики для України : навчальний посібник. Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. 352 с.
41. Martin, R. Rebalancing the spatial economy: the challenge for regional theory / R. Martin // Territory, Politics, Governance. 2015. Vol. 3, No. 3. P. 235-272.
42. McCann, P. The regional and urban policy of the European Union: Cohesion, results-orientation and smart specialisation / P. McCann. Edward Elgar Publishing, 2015. 301 p.
43. Mendez, C. The Lisbon Treaty and the future of EU cohesion policy / C. Mendez // Journal of Common Market Studies. 2011. Vol. 49, No. 5. P. 1089-1108.

44. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. Черкаси : Черкаська обласна державна адміністрація; GIZ International Services, 2014. 120 с.
45. Nauwelaers, C. Towards a new paradigm for innovation policy? / C. Nauwelaers, R. Wintjes // In Asheim, B. T. (Eds.). Regional innovation policy for small-medium enterprises. Edward Elgar, 2003. P. 193-220.
46. Niemets, L. Regional development in Ukraine: geographical aspects / L. Niemets. Kharkiv National University Press, 2015. 150 p.
47. OECD. Decentralisation and regionalisation in Portugal: What reform scenarios? / OECD. OECD Publishing, 2020. 130 p.
48. OECD. OECD Economic Surveys: Finland 2022 / OECD. OECD Publishing, 2022. 120 p.
49. OECD. Regional development in Ukraine: Priorities and perspectives / OECD. OECD Publishing, 2023. 85 p.
50. OECD. Rethinking regional development policy-making / OECD. OECD Publishing, 2018. 142 p.
51. Oliinyk, Ya. B. Osnovy ekonomichnoi i sotsialnoi heohrafii Ukrainy / Ya. B. Oliinyk. K.: Lybid, 1997. 160 s.
52. Павлюк А. П. Смарт-спеціалізація як інструмент регіонального розвитку в ЄС та перспективи для України // Регіональна економіка. 2021. № 1 (99). С. 5–15.
53. Пилипенко І. В. Моделі регіонального розвитку в контексті економічних реформ в Україні // Демократизація та проблеми перехідного періоду в Україні. 2013. № 1. С. 126–30.
54. Pike, A. Devolution and the governance of regional development in the UK / A. Pike // In Handbook of Manufacturing Industries in the World Economy. Edward Elgar, 2015. P. 83-102.
55. Pike, A. Shifting horizons in local and regional development / A. Pike, A. Rodríguez-Pose, J. Tomaney // Regional Studies. 2017. Vol. 51, No. 1. P. 46-57.

56. Pistun, M. D. Osnovy teorii suspilnoi heohrafii / M. D. Pistun. K.: Vyshcha shkola, 1996. 232 s.
57. Rodríguez-Pose, A. The revenge of the places that don't matter (and what to do about it) / A. Rodríguez-Pose // Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. 2018. Vol. 11, No. 1. P. 189-209.
58. Romanova, V. Regional policy in Ukraine: modern challenges / V. Romanova [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-09-24-UkraineDecentralization.pdf>.
59. Scott, A. J. Geography and economy / A. J. Scott. Oxford University Press, 2006. 192 p.
60. Shabliy, O. I. Social geography of Ukraine / O. I. Shabliy. Lviv: LNU Press, 2001. 250 p.
61. Shabliy, O. I. Suspilna heohrafiia: teoriia i praktyka / O. I. Shabliy. Lviv: LNU, 2001. 350 s.
62. Статистичні методи оцінки регіонального розвитку: навчальний посібник / О. В. Райко, Л. О. Чухно та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 244 с.
63. Storper, M. Keys to the city: How economics, institutions, social interaction, and politics shape development / M. Storper. Princeton University Press, 2013. 288 p.
64. Storper, M. Rethinking human capital, creativity and urban growth / M. Storper, A. J. Scott // Journal of Economic Geography. 2009. Vol. 9, No. 2. P. 147-167.
65. Tödtling, F. One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach / F. Tödtling, M. Trippl // Research Policy. 2005. Vol. 34, No. 8. P. 1203-1219.
66. Tomaney, J. Place-based development: a new approach to meeting the needs of rural communities / J. Tomaney // Australasian Journal of Regional Studies. 2010. Vol. 16, No. 1. P. 6-22.

67. Tykkyläinen, M. Peripherality and rural development in Finland / M. Tykkyläinen [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://doaj.org/article/4e88fa1f4bbc4ac798ced306c1970337>.
68. Tykkyläinen, M. Peripherality and rural development in Finland / M. Tykkyläinen // In Processes of economic change in peripheral regions. Ashgate, 2000. P. 45-60.
69. World Bank. Ukraine rapid damage and needs assessment / World Bank. World Bank Group, 2020. 120 p.
70. World Bank. Ukraine: Building back better / World Bank. World Bank Group, 2022. 200 p.
71. Yaroshenko, I. V. Decentralization in Ukraine: problems and prospects / I. V. Yaroshenko // Public Administration. 2019. No. 1. P. 45-52.
72. Чужиков В. І. (ред.). Регіональна політика Європейського Союзу: підручник. Київ: КНЕУ, 2016. 495 с.
73. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.
74. Figure 1.1: Integrated conceptual framework of rural regional learning [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/figure/Integrated-conceptual-framework-of-rural-regional-learning_fig2_227640167.
75. Figure 1.2: The Five Stages of Regional Institutional Integration [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/figure/The-Five-Stages-of-Regional-Institutional-Integration_fig1_339703271.
76. Figure 1.3: The steps involved in implementing the new framework for regional economic development [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.researchgate.net/figure/The-steps-involved-in-implementing-the-new-framework-for-regional-economic-development_fig3_43524790.
77. Figure 1.4: Types and dimensions of welfare states according to Esping-Andersen [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.researchgate.net/figure/Types-and-dimensions-of-welfare-states-according-to-Esping-Andersen_fig1_326147007.

78. Figure 1.5: The differences between the development and historical (dis)continuity of the German, Polish and Ukrainian policymaking [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-2427.13286>.

79. Figure 2.1: Historical regional map of Finland [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://finland.fi/life-society/take-a-tour-of-finland-region-by-region/>

80. Figure 3.2: Regional GDP growth and the contribution of Business Finland funding in the recovery [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.researchgate.net/figure/Regional-GDP-growth-and-the-contribution-of-Business-Finland-funding-in-the-recovery_fig2_358461914.

81. EU economical impact on Finland [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.bofbulletin.fi/en/charts/chart/demand-has-begun-to-grow-in-finland-s-export-markets/>

82. Regional control in Ukraine [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.ft.com/content/4351d5b0-0888-4b47-9368-6bc4dfbccbf5>